

АЛЬМАНАХ

Подільські Жерела

Архітектурна Вінниця

· час · простір · особистості ·

АЛЬМАНАХ

Пос (ін)сесі
— ік'єрєна

Час
Простір
Особистості

Архітектурна Вінниця

Вінниця
«ПРАДА АРТ»
2012

УДК 94 (477.44)

ББК 63.3 (4Укр-4Він)

✓ П44

Альманах «Подільські джерела» – № 4, 2012 р.
Заснований у 2011 р. Засновник – ПП «ПРАДА АРТ».
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації ВЦ № 814–172-Р.
Мови видання – українська, російська.

Редакційна колегія:

Л.М. Загородня – головний редактор;
В.П. Буздиган – член Національної спілки письменників України,
заслужений працівник культури України;
Н.В. Жмуд – кандидат історичних наук, викладач Вінницького
державного педагогічного університету ім. М.М. Коцюбинського;
В.М. Вітковський – радник голови Вінницької обласної ради з питань
культури й духовності, письменник;
О.К. Струкевич – доктор історичних наук, професор;
О.М. Коротких – голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки архітекторів України.

*Схвалено та рекомендовано до друку вченою радою Вінницького
обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників
(протокол № 5 від 26.06.2012)*

П 44 Архітектурна Вінниця: час, простір, особистості.

Альманах. – Вінниця: ПП «ПРАДА АРТ», 2012. – 208 с.

ISBN 9978–966–2624–04–5

«Архітектурна Вінниця: час, простір, особистості» – черговий номер альманаху «Подільські джерела». Історія та забудова Вінниці від заснування до наших днів, будинки з історією, архітектори, які творили обличчя міста, – це неповний перелік тем, які розкриваються на сторінках цього видання.

Рекомендовано для широкого кола читачів, а також як інформаційно-методичний посібник для вчителів шкіл та викладачів вищих навчальних закладів.

УДК 94 (477.44)

ББК 63.3 (4Укр-4Він)

У книзі використано роботи фотохудожника Є. Векселя

ISBN 978–966–2624–04–5

© ПП «ПРАДА АРТ», 2012

Зміст

<i>Від редактора</i>	4
Історія і краєзнавство	
<i>Сергій Царенко. Вінниця – Веніча в історії містобудування й у перспективах розвитку Східного Поділля</i>	5
<i>Людмила Денисова. Місто зі скромною принадністю</i>	15
<i>Л. Денисова, Н. Добровольська. Столітня міська вежа – символ м. Вінниці</i>	33
<i>Сергій Царенко. Вінницький центральний парк-пам'ятка: тернистий шлях від міського Літнього саду до ЦПКіВ імені Горького</i>	41
<i>Катерина Новосад. Будинки з історією</i>	52
<i>Людмила Денисова. Кумбари</i>	63
Видатні люди	
<i>Сергій Царенко. Невідомий Артинов</i>	66
<i>Катерина Новосад. «Професор архітектури» Владислав Городецький</i>	73
Грані буття	
<i>Юрій Плясовица. О главном архитекторе города</i>	82
<i>Юрій Плясовица. Об архитектурных конкурсах</i>	96
Історико-пошуковий проект «Творці архітектури Вінниці»	108
Художня література	
<i>Геннадий Кравцов. Избранное</i>	130
<i>Геннадий Кравцов. Гороскоп</i>	138
<i>Анатолий Шевченко. Старый дом</i>	153
<i>Анатолий Шевченко. Михалыч</i>	159
<i>Віктор Рибачук. Березелівські злодії</i>	173
Авторський колектив	189
Партнери випуску	190

Шановний читачу!

Тема цього номера альманаху народилася не випадково. Одного разу я взялася показувати місто моєму другові, який приїхав з Буковини, з Чернівців. Мені здавалося, що чернівчанина здивувати якимось вінницькими архітектурними пам'ятками буде просто неможливо. Але (о, диво!) мої сумніви розвіялися дуже скоро. Ходила містом кілька годин поспіль і відкривала його насамперед для себе. Хоча зрозуміла, що розповідаючи щоразу про якусь пам'ятку архітектури, мені бракувало інформації, доводилося обходитися збитими фразами про час забудови або «Тут жив...» Я тоді подумала: «Яке ж наше місто гарне, але як мало ми про нього знаємо». Ось тоді й виник задум створити видання, яке б допомогло вінничанам та гостям нашого міста більше дізнатися про його історію та розвиток.

Вінницька обласна організація Національної спілки архітекторів України (голова правління – Олександр Коротких) радо підтримала цю ідею та впродовж усієї роботи над книгою надавала усіляку допомогу: інформаційну та фінансову. Авторський колектив цього номера альманаху – переважно люди, для яких архітектура стала справою усього життя (Сергій Царенко, Людмила Денисова, Юрій Плясовиця). Катерина Новосад, молода журналістка, вінничанка, яка просто залюблена у своє місто, його історію, тому й пише про нього так, щоб байдужих не залишалося.

Особливою знахідкою вважаємо історико-пошуковий проект «Творці архітектури Вінниці» (автори – О. Городських, Л. Денисова, Т. Волошина), який знайомить нас із тими, хто творив обличчя нашого міста.

*Архітектура – теж літопис світу: вона
говорить тоді, коли вже мовчать і пісні, і перекази*

Микола Гоголь

Історія і краєзнавство

Сергій Царенко

Вінниця – Венічя в історії містобудування й у перспективах розвитку Східного Поділля

**Спадщина княгині Вінницької, або Вінницьке князівство –
первинне ядро регіональної містобудівної системи
(за сучасними історико-археографічними, археологічними,
геральдичними й історико-містобудівними даними)**

У контексті вивчення розвитку краю із центром у Брацлаві, який, на думку археологів, безперервно існував з кінця XI ст. (за підсумками експедиції Інституту археології НАНУ 2003 р.), враховуючи першоджерела XIV ст. з історії руського регіону «Поле» (Браславля, Поділля), перша вінницька експедиція з археології середньовіччя ІА НАНУ 2005 року розпочала оригінальні дослідження й зробила важливі висновки про вірогідність

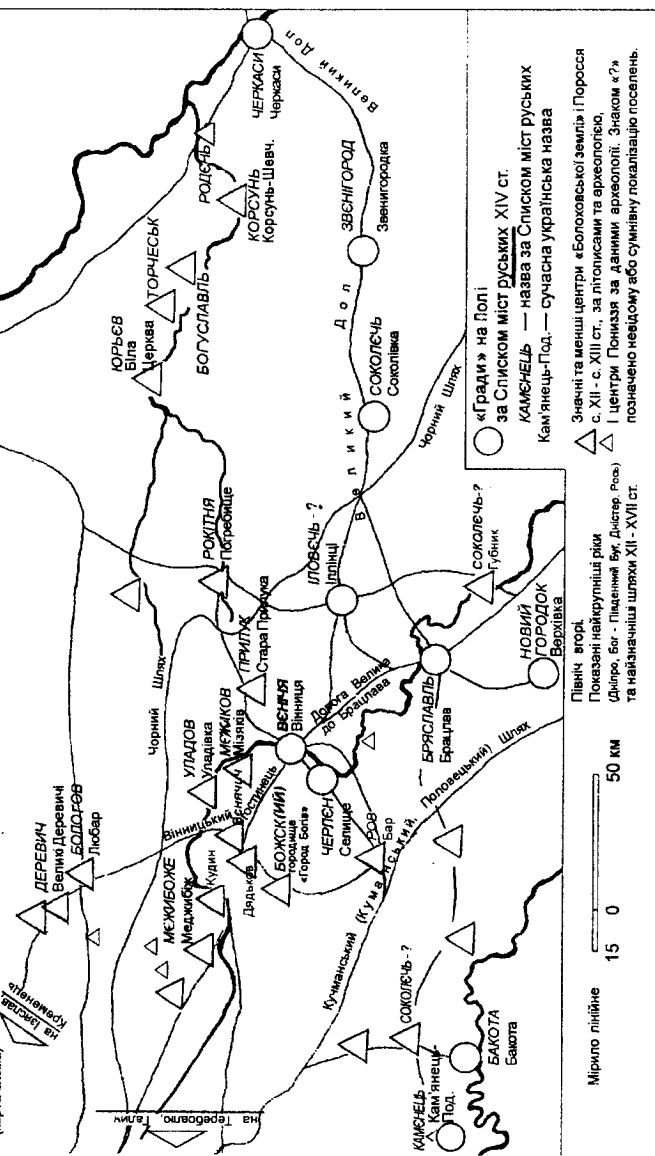
початкового формування поліцентричної поселенської структури та забудови Вінниці з часів Русі, сталого розвитку міста-центру – як отаманського «города» з середини 50-х років XIV ст. (після останнього угорсько-брацлавсько-польського походу проти ординців 1354 р.), а також про постійне поселення Вінниці XIII–XVI століть на старомиській Замковій горі (анотований звіт 2006 р. і наукові публікації 2008 р. керівника експедиції – кандидата історичних наук, дійсного члена ICOMOS Л. Виногородської; наукові публікації автора цих рядків 2005, 2007, 2009 рр.).

Ці результати, що потребують подальших досліджень, уже дозволили поставити актуальні питання з містобудівної еволюції Вінниці й уточнення датування розвитку міста як одного з центрів місцевої системи розселення.

Близько третьої чверті XIV ст. новгородський (або смоленський) літописець, за підсумками розвитку Русі, навів у переліку «*А се имена всемъ градомъ рускымъ далнимъ а ближнимъ*», відомого в історіографії Списку міст руських, 11 «міст, що на Полі»: *Каменечь* (нині Кам'янець-Подільський), *Иловечь* (можливо, Іллінці), *Бряславль* (нині селище Брацлав), *Соколучь* (с. Соколівка на Черкащині), *Звенигородъ* (с. Звенигородка на Черкащині), *Черкасы*, *Черлень* (с. Селище Тиврівського району), *Новый городокъ* (с. Верхівка Тростянецького району), *Вениця* (м. Вінниця), *Скала*, *Бакота*. Крім академіка М. Тихомирова, який повернув до наукового обігу вказаний документ (що майже ігнорувала історіографія XIX–XX ст.), значення Списку міст руських як оригінального першоджерела, складеного у 80-і роки XIV ст. й відредагованого у канцелярії митрополита Кипріяна, підкреслювали видатний філолог та історик Ю. Кулаковський, академіки Б. Рибаків, П. Толочко. Значення полягає саме в оглядовому характері, а не в зафіксованому «хронотопі». Список повідомляє більше про спадщину Русі, про «контури Русі XI–XIII ст.» (Б. Рибаків), ніж про здобутки XIV ст. Зважаючи на нові археологічні дані, це очевидно саме на прикладі міст Поля. Неувага до Списку сприяла утвердженню думки,

© Царенко С.О., 2003 - 2009

ВІННИЦЯ - ВІННИЦЯ В НАЙДАВНІШІЙ СИСТЕМІ СЛОВ'ЯНО-РУСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ ПОВОХЖА - ПОДОЛЛЯ І ПОРОССЯ КІНЦЯ XII — КІНЦЯ XIV СТОЛІТЬ
(карта-схема)

Вінниця в найдавнішій системі слов'яно-руського розселення Повохжа і Поросся кінця XII – кінця XIV століть

що Вінниця та інші міста краю нібито вперше з'являються в літописі у зв'язку з діяльністю княжат Коріатовичів, і, більше того, нібито цими князями й засновані. Це сприяло появі безпідставних історіографічних і краєзнавчих стереотипів. Але на початку ХХІ століття – століття інформаційного – пощастило віднайти низку раніше не систематизованих документів. Наприклад, дослідники Національного історичного архіву Республіки Білорусь виявили оригінальну подільську грамоту – «лист» 1391 року. Ця справжня *харатья* – один із найцінніших раритетів національного архівного зібрання білорусів – стала (особливо у порівнянні з останніми даними археології, комплексного джерелознавства й геральдики зокрема) проривом у розумінні витоків та умов освоєння територій нашого краю й заснування тих центрів розселення, які в основному розвиваються донині. На перший погляд, «надавчий» або підтверджуючий акт, підписаний Федором Коріатовичем про надані землі «подільському панові» Гринькові Сокілецькому, свідчить про діяльність литовських державців, у тому числі й правничу. Але ж у тексті грамоти, серед іншого, йдеться з явним пієтетом про Гринькову «тещу княгиню Андріанову *Веіницьську*» та про ті її села, які вона надала Гринькові раніше, а саме: *Микуліньці* (нині с. Микулинці Літинського району), *Летиня* (селище Літин), *Вонячин* (Венячин, за даними В. Отамановського – раніше *Венячич*, нині с. Городище Літинського району), *Дешковці* (с. Дашківці Літинського району), *Стрежевка* (сміт Стрижавка Вінницького району). Ця загадкова княгиня Вінницька, дружина князя Андріяна, на той момент (1391 рік) явно була небіжчицею, а зять її Гринько Сокілецький, який служив іще старшому братові Федора Костянтинові Коріатовичу, доводився княгині молодшим родичем і, вочевидь, набув знатності й ваги не в останню чергу завдяки одруженню з донькою вінницької княгині, її княжому титулові й княжим землям.

На логічне запитання, хто була княгиня Вінницька та її чоловік – князь Андріян (явно теж покійний на час написання

цитованої тут грамоти), у своїх попередніх публікаціях автор цих рядків відповідати не став із огляду на відсутність прямих документів і суто історичну фахову специфіку цього питання. А втім, підкреслена змістом грамоти повага до покійної княгині з боку Федора Коріатовича, який лише 1389 року з'явився у нашому краї (а йому й до нашого часу численні «популяризатори» приписують нібито заснування Вінниці!), та ще й наведення в грамоті колишніх володінь княгині як давно відомого (сучасникам грамоти) факту зі згадуванням лише імені чоловіка за руською патріархальною традицією – усе це свідчить про надзвичайно високий статус княгині Вінницької й Вінницького князівства в очах володаря литовсько-руського походження.

Достатньо згадати, що перший в історії містобудування Східного Поділля літописний «град» Прилук (нині – с. Стара Прилука Липовецького району) належав Всеволодові Ольговичу, а місцеві гідроніми околиць Вінниці – явно чернігівські (Десна й *Стрежев-ка*). *Веніча* або *Веніца* – гідронім узагалі давньослов'янський, себто руський, й знову-таки чернігівський за абрисом і змістом давній вінницький знак, цілковито тотожний знакові Ольговичів кінця XII – першої чверті XIII століть, – і відразу зрозуміло, серед яких князів треба «шукати» нашого Андріяна. Єдиний, на думку автора цих рядків, історичний «претендент» – це колись відомий князь Звенигородський і Козельський Андріян Мстиславич, правнук князя Чернігова й Києва Всеволода Ольговича й онук знаменитого Св. Михайла Всеволодовича Чернігівського. Андріян Мстиславич, який загинув від руки свого племінника 23 липня 1339 року, напередодні одружився із юною донькою легендарного князя Ольгимунда Гольшанського – представницею литовсько-білоруського роду, що походив від епічного литовського князя Довспрунка (згаданого разом із своїм молодшим братом Міндовгом 1215 року в Галицько-Волинському Літописі Руському). Тобто «княгиня Андріянова Вінницька» була так само знатною, як Гедиміновичі, або й значнішого роду, ніж правляча литовська династія.

Не дивно, що Федір Коріатович ставився до покійної княгині Вінницької з роду Гольшанських, як до недосяжно величної принцеси. Зрозуміло, що пізніше завдяки її молодшому братові – князю Іванові Гольшанському – сподвижникові великого князя Литовського Вітовта – не надто постраждав її зять Гринько після взяття Поділля Вітовтом близько 1393 року «усіма литовськими силами», як записано у Повісті про Поділля, й після вигнання Федора Коріатовича, за якого Гринько титулувався «подільським паном» і «вірним слугою» Коріатовичів. Адже і за обсягом землеволодінь, і за знатною спорідненістю Гринько Сокілецький стояв у тогочасній родовій ієрархії на щабель вище від своїх «сюзеренів».

Територіальні надбання Гринька Сокілецького були справді княжими. Його землі простяглися від східної частини нинішньої Хмельницької області через південь і центр Вінниччини, включаючи, що важливо, і Прилук, і Іллінці, до вотчини Гринькового тестя Андріяна Мстиславича – Звенигорода на річці Тикич – *«аж до Конельми»* і земель навколо сусіднього Соکیلця нинішньої Черкащини (а не Соکیلця на річці Бог – Південний Буг).

Треба сказати, що визначення так званих «Болохівських князів» Верхнього й Середнього Побожжя як «молодшої гілки» чернігівців і явний «слід» Ольговичів на західних теренах Руського Поля – у майбутньому Поділлі, *гради* якого стали зватися *по-дольськими* з появою шляху *Великий Дол*, – давно стали надбанням історіографії. Додамо лише вірогідну версію освоєння територій і етногенезу вінницького осередку розселення.

У сенсі містобудівному цікавим є, за археологічними даними, розташування давнього й колись більшого за Вінницю *Венячича* на Згарі, відносно якого *Венічя* до ординської навали була периферійним *градом*, заснованим на базі гнізда слов'янських поселень, гіпотетично як податковий посад під час київського правління чернігівця Всеволода Чермного.

Град *Венічя* виник на порубіжжі від осередку *команів* або *куманів* – побозької групи реліктової європеїдної частини того народу,

який русичі звали «половцями», а німецькі хроністи – «вальвами», імовірно, через індоєвропейське «кельто-валлійське» походження *команів*. На той час, коли з'явилися «чернігівські» *гради Венічя й Черлен*, тобто Вінниця й Черленків (Селище), їхній значніший південний сусід *Браславль-Брацлав* уже давно був епіцентром русько-команського етнокультурного контакту. Арабські першоджерела XII–XIII ст. називають «*брасія*» різновидом слов'ян – отже, Брацлавщина стала одним з осередків власне українського етногенезу й колискою козацького лицарства.

Після катастрофи 1240–50-х років, завданої «*болохівському*» *Побожжю* спочатку ординцями Батия, а потім каральними експедиціями галицьких князів, саме Південний Брацлав став домінуючим центром залежної від Орди податкової й військово-адміністративної одиниці – «*тми*», а Вінниця стала в окрузі Брацлава тиловим отаманським осередком і була знову заселена після цілковитого спалення (судячи з виявлених археологами решток згарищ на Замковій горі). Першими вінничанами-українцями, принаймні відомими історично, можна вважати Климченків, садиба яких – «*пасіка зі ставком*», – за даними видатного історика Вінниці В. Отамановського, з'явилася на річці *Вениці-Вінничці* не пізніше кінця XIII ст.

На підставі феодального права Вінниця (як свідчить – непрямо, але свідчить – цитована вище грамота 1391 р.) залишалася князівським володінням молодших Ольговичів. І так само, як у Новгороді Великому або в Ростово-Суздальській землі, чи в будь-якій іншій частині знекровленої Русі, баскаки збирали «*виход*» для Орди (хіба крім Галицького «*королівства Руського*»), так і на Брацлавщині отамани – призначені місцевими князями представники оновлених громад у колишніх «*градах на Полі*» – надавали баскакам відповідний «*виход*».

Треба мати на увазі, що «*виход*» ординцям забезпечували й Коріатовичі: наприклад, князь Олександр у відомому документі 1375 року зобов'язував платити «*виход*» ченців Смотрицького

домініканського монастиря. Зрозуміло, якщо удільне Вінницьке князівство існувало – а це факт, – то воно було здатним витримувати і «податковий тиск» жорстоких кочових завойовників, які самі не мешкали на Поділлі, і входить до «системи» цілого Подільського князівства.

Ліквідація каральним походом Вітовта Кейстутовича удільних князівств, що «балансували» між угорським, литовським васалітетами й ординською залежністю, призвела до чергової хвилі відкритого протистояння з кочівниками.

Однак доленосним і продуктивним здобутком литовсько-руських феодалів на Поділлі стало зупинення ісламізації краю. Ісламові підкорився було князь Дмитро, брацлавський «темник» – за флорентійською Хронікою Маттео Віллани, в якій під 1352 роком цей «король Браславії» названий також «підданим» короля Угорщини й «невірним» за віросповіданням, – розбитий разом із ординськими союзниками (але не загиблий) на Синій Воді. Принаймні до 1368 року із вигнання князь Дмитро листувався зі своїми західними «партнерами» про допомогу проти литовців, але угорський та польський король і Папа Римський пристали до політики Великого князівства Литовського, Руського й Жемантійського (за дослідженнями 90-х рр. ХХ ст. покійного професора Я. Дашкевича).

Генеральний план Вінниці: історико-містобудівні дослідження й сучасні культурологічні висновки

2012 року заплановано силами Українського державного НДІ проектування міст «Діпромісто» ім. Ю. Білоконя внести зміни до Генерального плану міста Вінниці, що виконувався цим інститутом у 2005–2007 роках і був схвалений міською радою 23 листопада 2007 року. Цей важливий документ містить і розділ «Охорона культурної спадщини».

Історичними попередниками сучасного містобудівного проектування Вінниці були: містобудівні та архітектурні кресленики XVII–XVIII ст. (Генплан єзуїтського колегіуму 1632 р., план-схема фортифікацій міста на Спеціальній карті України Г. Л. де Боплана 1650 р., план Вінниці 1795 р.), Генеральні плани міста 1825–1839 рр., 1871 р., 1969 р., 1984–1987 рр., а також схеми розміщення забудови та детальні плани окремих районів і кварталів Вінниці, що виконувалися протягом 30-х і 50-х рр. ХХ ст.

У розділі з охорони культурної спадщини Генплану міста було відтворено й уточнено раніше затверджені зони охорони пам'яток міста, уточнено паспортні дані об'єктів спадщини, зокрема археологічної – проведенням першої Вінницької експедиції з археології середньовіччя (2005, 2006 рр.), розроблено межі історичних ареалів міста – Середмістя та Замостя.

Фаховий погляд на походження історичних центрів розселення – «град Веніча» XIII ст., «город Веніца» з 50-х рр. XIV ст., «место Веніцке» з XV ст. – дозволив не лише розпізнати на теренах Вінниці поліцентричну й периферійну поселенську структуру, характерну для міст-градів давньої Русі, впевнитися у тривалій еволюції і сталому розвитку, в річищі українського етногенезу Брацлавщини після відокремлення від Орди, отаманської Вінниці не пізніше 1354–1355 рр. (що мало наслідком укріплення фортифікацій після Синьоводських подій 1362 р. і будівництво в місті старостинського замку після подій 1393 р.), але також з'ясувати важливі зв'язки давньослов'янської етнокультури подільських теренів із центральними і найдавнішими європейськими культурно-історичними ареалами.

Перспективи урбаністичного поступу Вінниці й розвитку територій регіону

Вінниця покликана увійти до теренів впливу міжнародних транспортних коридорів, які, відповідно до Генеральної схеми

планування території України, стануть основою культурної та економічної інтеграції великої Європи. Стратегію європейського територіального розвитку, яку фінансує Люксембург, і проект нового італійського міста *Вема* було презентовано на X Венеціанській бієнале під гаслом «The New City, Italia-у-2026. Welcome to VEMA». Розташування майбутнього міста символічне та функціональне – між містами Верона та Мантуя, на перехресті найбільш важливих залізничних коридорів Європи – Ліссабон-Київ та Берлін-Палермо. Урбаністична поліцентричність – теорія і практика сучасного європейського містобудування, що відображена в згаданій територіальній стратегії.

Таким чином, початкова поліцентричність самої Вінниці є не лише віддзеркаленням давніх традицій *градобудування*, але також сучасною тенденцією розвитку територій. Маємо виняткову для міста дерев'яну українську церкву, єзуїтські Мури часів Речі Посполитої (приспосовані під архівний і музейний центр) і Національний музей-садибу великого Миколи Пирогова; саме в нашому місті народився Великий Сонцелюб Михайло Коцюбинський; саме наше місто поділяє на нову західну і стару східну частини ріка Бог (за готським істориком Йорданом VI ст. – ріка *Вегосла*, так би мовити, «кінець славів»); саме у Вінниці має бути загальнодержавний монумент Івану Богуну, що постане на чолі композиції Транспортної площі біля Центрального мосту – на пішохідній еспланаді до кіноконцертної зали «Росія», реконструйованої з кінотеатру (концепція архітекторів О. Рекути, С. Пантелеєва, С. Царенка).

Для Вінниці й усієї Вінниччини, що постали на перетинах давньослов'янських рухів, загартовувались у вогнищі українського етногенезу й увібрали здобутки багатьох національних традицій, є актуальним позиціонування як мосту культур.

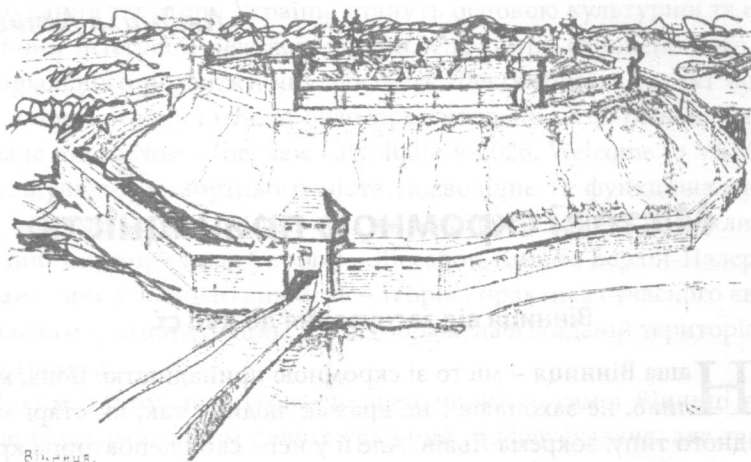
Людмила Денисова

Місто зі скромною принадністю

Вінниця від заснування до XVII ст.

Наша Вінниця – місто зі скромною принадністю. Вона, можливо, не захоплює і не вражає людину так, як старі міста західного типу, зокрема Львів. Але й у неї є своя неповторна краса, принадність і затишок, бо, незважаючи на перебудови, місто зберегло своє обличчя, свої таємниці, свою історію. Отож через нашарування часу спробуймо бодай фрагментарно для загального уявлення пригадати основні дати забудови міста й почнемо з першої згадки.

У 1362 році, висловлюючись мовою давніх літописів, «оттоли от Подолья вдасть татарскую» на берегах річки Сині Води (тепер Синюха), на межі Херсонщини і Поділля великий князь Литовський Ольгерд розбив татарське військо. Відтоді все Поділля перейшло під владу Литви. Знову придбані землі Ольгерд роздає племінникам братам Коріатовичам. У цьому ж році був заснований дерев'яний замок. Архівні джерела свідчать, що «урочище Замковая гора, обращенное сто лет назад в каменоломни, в 1890 году исчезло». Про те, яким же був цей замок, нині ми можемо тільки уявити за описами давніх джерел. Перші описи замку з'явилися в 1552 році. «Вінницький замок збудований над рікою Бог, на скелястій горі. Він займає площу 20 саж. завдовжки і в 20 з чвертю сажнів завширшки. Тепер площа колишнього замку зменшилась, бо частину скелі знесено для добування каменю. Стіни в замку були подвійні: одна з дубового дерева взруб, друга на відстані від неї

Вінниця.

на лікоть з лозового плоту, обмащена глиною, між ними насипано землі з піском. У найголовніших місцях на верхніх стінах були вежі і одна башта над ворітьми, де був в'їзд до замку підйомним мостом через рів. Весь замок був оточений частоколом з двома ворітьми, одні – на горі на південь, другі – внизу від мосту. Мостів було два: один на Богові, інший на річці Вінниці. Коло обох були млини.

З описів видно, що нічого у замку не було збудовано з каменю або цегли – всюди тільки дерево. Цим і пояснюються часті руйнування, яких він зазнавав під впливом стихій, а отже, вимагав безупинного ремонту, про що свідчать ілюстрації 1545 та 1552 років. У самому замку розмістились: церква на честь Покрови, дві світлиці, грядня у вежах, чотири земляні кліті, кухня й пивниця. За стінами замку – стайня, кухня і, як подано в описі, – «Изба чорная».

З 1400 по 1569 роки замок зазнав тридцять великих нападів, горів і знову поставав над Богом. У 1580 році його спалили татари, і більше його на цьому місці не відновлювали, а почали будувати на острові Кемпа. Це вже початок другого періоду в історії

Вінницького замку. Замок на острові коло Богу збудував староста Богуш Корецький у 1596 році. Але й ця споруда також недовго проіснувала – згоріла дощенту. Новий замок там же, на острові, збудовав брацлавський і вінницький староста Валентій Олександр Калиновський на власні кошти. Яким був вигляд цього нового замку, дає уявлення інвентар, складений у 1604 році в присутності Калиновського і переданий до його рук. Отже, документ свідчить: «На могилі (себто земляному валові) дерев'яна огорожа зі всіх боків. В середині замкової площі хата, навпроти неї комора, де хоронилася зброя, коло комори башта, від мосту брама. Ці будинки старі, погнилі, обшарпані. Було ще кільканадцять шляхетських комор. Міст до замку кепський». Під замком, як сказано, був двір для короля, обгороджений частоколом, на цьому дворі – кілька світлиць, кухня, комора і будинок для зберігання грошей.

Острівний замок не зазнав такого руйнування з боку татар, як попередній, і зміг простояти більш як двісті років, майже до кінця XVIII століття.

Змінилися загальні умови на українських землях, на сцену виїшла козаччина. Козаки самі робили набіги на татарські кочовиська. Напади козаків стримували татар, і ті все менше з'являються для спустошення та грабежу Поділля. У 1598 році у Вінницю було перенесено центр Брацлавського воєводства. Це й зумовило новий етап розвитку міста. Наприкінці XVI і в першій половині XVII століття місто досить швидко забудовується. Якщо у 1552 році тут було лише 429 будинків, то у 1629 році їх уже 787, причому будівництво розгорнулося головним чином у Новому місті, на правому березі Богу.

У той же період починає розширюватися Замостя, яке являло собою старостинське землеволодіння. В його центрі над Богом височів будинок старости Одривольського. В Новому місті найбільші будинки і двори належали князю Збараському та міському судді. Оточене з трьох боків Південним Бугом, воно займало лише невелику східну частину закруту ріки навпроти замку.

Розширюватися місто могло лише на захід. За актовими джерелами, аж до початку XVII століття воно доходило лише до Вінницького братського монастиря. Що ж до монастиря єзуїтів, то він був уже в самому місті, та ще й оточений муром. На середину XVII ст. місто вже розширилося аж до північної межі братського монастиря, тобто до території старої каменоломні на Кумбарах. У православному Вознесенському монастирі були школа, православна колегія, яку в 1632 році заснував Петро Могила, і сам монастир займав велику площу. Відповідно до нового обводу міста було викопано новий рів, насипано вал та перенесено туди паркан (це приблизно відповідає нинішній вулиці Козицького). Вінниця ж продовжувала поширюватися на захід – у напрямку найважливішого на той час торгового шляху.

При в'їзді до міста як гриби після дощу з'являлися корчми, кузні, заїзди та інші торговельні й ремісничі будівлі. Заїжджали до Вінниці із заходу – через Якушинецьку браму. Від замку через усе Нове місто в західному напрямку йшла Велика вулиця, котра за брамою переходила в Якушинецьку дорогу. Напря́м цієї вулиці відповідає нинішній вул. Соборній. Праворуч від неї біля річки розміщувався ринок. В останній чверті XVII століття в межі Нового міста було перенесено й кілька церков, які, за описом 1552 року, знаходилися в Старому місті.

1569 рік увійшов у нашу історію як рік Люблінської унії. Брацлавщина перейшла під владу Речі Посполитої, і на Україну слідом за польською шляхтою посунули ксьондзи, єзуїти... У 1610–1617 роках, спираючись на матеріальну підтримку з боку шляхти, орден єзуїтів будує на правому березі Бугу кляштор у вигляді фортеці з високим кам'яним муром та міцними наріжними баштами. Православне населення міста, яке на той час складало переважну більшість, не могло миритися з таким становищем, і ось уже в 1616 році на противагу єзуїтам у Вінниці засновано православний братський монастир, про який ми вже згадували. У 1624 році поруч з єзуїтським заснований другий католицький монастир – домініканський, який

мав від польської шляхти великі пожалування маєтками та грішми. Обителі мали великі землеволодіння на Брацлавщині, їм навіть належала частина міста, кілька приміських сіл, ставки, луки тощо. Проте не верхівка, яка здебільшого на той час була покатоличена, а демократичні верстви не мирилися з польською наругою і вже незабаром, у 1626 році, заснували жіночий монастир на схилі Бугу, між нинішніми вулицями Володарського та Свердлова (до революції вулиці цілком виправдано носили назви – Монастирська та Петра Могили). Монастир існував поблизу мурів майже двісті років.

У 1640 році Вінниця отримала магдебурзьке право. Між міщанами і вінницьким старостою було підписано договір, скріплений королівським привілеєм, згідно з яким, крім інших прав, городяни самі могли обирати війта та міський уряд, а також створювати цехи, тобто ремісничі об'єднання.

Далі в історії починається період, відомий, як національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького. Поділля стихійно увійшло в загальну течію народного руху. Воно стає тереном, на якому відбуваються різноманітні військові походи. Такий похід у 1650 році здійснив і польський гетьман Калиновський із численним військом. Почав він свій похід від Дністра; страшенно погромив Ямпіль, Шаргород, Красне й підступив до Вінниці. На той час Вінниця була полковим містечком Кальницького полку. За полковника був відомий полководець Іван Богун. Епізод захисту міста під його керівництвом добре відомий навіть школярам. Нині на високому березі Кумбар, на місці колишнього Вознесенського монастиря, стоїтьobelіск у пам'ять про ту битву на березі скутої кригою ріки.

Війна тривала, і в 1652 році Вінниця зазнала великих втрат від татарського хана, що став союзником Речі Посполитої. Із 1667 року після Андрусівського перемир'я Брацлавщина залишається під владою польської корони. Велику небезпеку для України становила султанівська Туреччина. У 1672 році турецька армія на чолі із султаном Магометом IV вдерлася на Поділля. В історії Вінниці,

як і всього Поділля, настав один з найважчих періодів. Цілі міста й села були по-варварському знищені. Занепали ремесла, торгівля, сільське господарство. Вінниця перетворилася на руїну. Тут владарювали голод та запустіння. З тих часів до наших днів дійшли лише будівлі в Мурах...

Як виглядала Вінниця у XVIII столітті?

Отже, наприкінці XVII століття Вінниця була спустошеною, пограбованою і малолюдною. Такою ж вона залишалася і на початку XVIII століття.

У своєму дорожньому щоденнику датський посол Юст Юля писав:

«...29 липня 1711. Доїхав до Бугу й зупинився в полі. Щоб переїхати через річку, спочатку я звелів полагодити міст. За мостом розташувалося місто Вінниця. Тепер місто занедбане, його велика церква гарної архітектури стоїть пустою і майже зовсім зруйнована. Біля самої Вінниці стоїть старовинний монастир, обгороджений мурами».

Але життя поступово поверталось у міські стіни. У Новому місті, на відміну від Старого, залишилися ремісники, які об'єдналися в один спільний цех на чолі з цехмістром. За економічним та правовим становищем міське населення поділялося на дві групи. Перша з них – це вільні міщани, що жили переважно за рахунок ремесел, промислів та торгівлі. Другу групу складали хлібороби-кріпаки (в актах їх називали «чесними»). Це городяни, яких староста Калиновський поступово перетворив на кріпаків з дводенною панщиною на тиждень.

Межі Нового міста в першій половині XVII століття зменшилися настільки, що український жіночий монастир опинився за валом, тоді як новозбудований у 1748 році капуцинський монастир, що й досі стоїть на вулиці Соборній, залишився в межах міста під захистом не лише власних мурів, але й міського валу та рову.

Вінниця. Єрусалимка. XIX ст.

У 16 травня 1748 року заклали фундамент капуцинського костьолу. Роботу почали з кута навпроти російської церкви. Цементна «шуба» фасаду монастиря сховала попередній вигляд костьолу, побудованого у формі трикефної базиліки: гострий трикутний фронтон високопіднятого середнього кефа з круглим вікном... Таким був скромний, суворий декор храму. Одна маленька башта, що була розташована на гребені високого двосхилого даху, над вівтарем, служила яскравим прикладом стилю бароко. У 1758–1760 роках за підтримки «можновладців» домініканці повертаються в Мури. У 1770 році в П'ятничанах ведеться будівництво палацу в маєтку графа Грохольського. Будівля є прикладом переходу від бароко до класицизму.

Поступово межі міста починають розширюватися, і приблизно у другій чверті XVIII століття на узліссі Чорного лісу виникає Завалля, яке поширюється уздовж усього міського валу. На південному заході, над берегом Бугу, виникає передмістя Садки, проте долина річки Каліча, що зараз впадає в Буг у районі вулиці Пушкіна, була вкрита лісом навіть у 1790 році. На Заваллі було три дерев'яні церкви, згодом перетворені на уніатські. Церква Кузьми та Дем'яна, при

якій працювала єдина вціліла у Вінниці братська школа, збудована поряд з Мурами (на розі вулиць Соборної та Поліни Осипенко), а також невелика церква при жіночому Василіанському монастирі й церква Покрови, яка згоріла у 1790 році. В 1746 році на Старому місті, нижче тієї гори, де був перший замок, збудували Миколаївський храм. І дотепер силует трикупольного дерев'яного храму серед дахів та садків на лівому березі річки Південний Буг видно з центральної частини міста. Він є яскравим зразком українського типу тридольного дерев'яного храму.

До Вінниці з боку Завалля в'їжджали через Летичівську браму. В межах міста ця дорога переходила в Дорогу капуцинів, або Капуцинську вулицю, яку в минулому столітті називали Довгою.

Центром міста був, як тоді велося, ринок, посеред якого стояла ратуша, а обабіч неї двома рядами купчилися дерев'яні єврейські крамниці так званої Єрусалимки (в районі нинішнього кінотеатру «Росія»). За даними, які відносяться до 1794 року, межі Єрусалимки були такими: вздовж берегу Бугу – 340 м, вище по річці від ринку – 300 м, угору повз кляштор єзуїтів і 200 метрів уздовж теперішньої вулиці Першотравневої. На півдні межу поселення визначав Буг, а з північного боку воно простягалось приблизно до нинішньої вулиці Козицького. В центрі Єрусалимки стояла синагога, яка одночасно слугувала й школою.

В історичних документах того часу згадується також і про підземні ходи, якими були з'єднані Мури та кляштор капуцинів. Як відомо, кляштор був заснований у 1745 році на території колишнього Вознесенського православного собору.

У метричних записах 1732 року зазначено про небіжчика, похованого в нижньому храмі, під західною баштою. Інші записи свідчать, що великі єзуїтські катакомби мали навіть окремий дитячий цвинтар. Безперечно, єзуїти розпочали будівництво цих підземних ходів ще в минулому столітті.

Майже протягом усього XVIII століття не припинявся козацько-селянський рух, що увійшов в історію під назвою Гайдамаччина.

У 1734 році відбулося велике повстання на Брацлавщині. У червні того ж року великий загін гайдамаків на чолі із запорізьким козаком захопив Вінницю.

У липні 1750 року інший гайдамацький загін напав на Вінницький замок, де ховалися купці-євреї переважно з Хмільника. Повстанці забрали весь крам, знищили чимало судових справ та шляхетських документів на землеволодіння, але замок не зруйнували і ніякої кривди людям не завдали. Також гайдамаки захопили оточене високим муром подвір'я Вінницької єзуїтської колегії. Намагаючись врятуватися від гайдамаків, шляхта Брацлавського воеводства на сеймі 1750 року зажадала від вінницького старости, щоб він укріпив Вінницю.

За описами 1765–1782 та 1789 років, Вінницький замок являв собою невеличке укріплення чотирикутної форми. До нього вів дерев'яний міст. В'їжджали на замкове подвір'я через браму, зроблену з дубових колодок. На подвір'ї навпроти брами розташовувалася клуня, а при самій брамі – дерев'яна кордєргардія для замкової варти. Праворуч від брами – дерев'яний будинок губернатора замку, покритий солом'ю. Мурованими були тільки скарбниця та льох під нею, де тримали особливо небезпечних злочинців.

У XVIII столітті у Вінниці все більше поширюються монастирські юридики, тобто належні монастирям ділянки міста. Перші відомості про будівництво житлових та громадських будинків можна почерпнути з ревізії 1764 року, в якій зазначається, що на той час у Старому місті було 75 християнських господарств та 87 єврейських садиб. У Новому місті: християнських – 16, єврейських – 15. На юридиках: 35 єзуїтських хат, 15 домініканських, 6 базиліянських. Шляхта мала 36 дворів, передмістя Садки – 24 господарства. За ревізією 1775 року, в місті було 244 садиби та житлових будинків та 241 господарство в передмісті. Перший цегляний житловий будинок XVIII століття був знесений при спорудженні будівлі пошти та телеграфу на вулиці Соборній у 1962 році.

Вінницькі Мури. XIX ст.

Вінниця на рубежі двох століть

Вінниця – одне зі старовинних українських міст. Понад 600 років стоїть воно на мальовничих берегах Південного Бугу. Історія Вінниці – це частина історії Правобережної України. Вона нерозривно пов'язана з розвитком усього українського народу, з його економікою, побутом, культурою. Незважаючи на таке тривале існування, Вінниця як місто не втратило своєї принадності та неповторного обличчя не тільки за рахунок рельєфу, зелених насаджень, але й за рахунок забудов, що залишились у спадок із дореволюційних часів.

Саме будинки та споруди, які з'явилися у місті на рубежі двох століть – XIX та XX – зберігають характер забудови міста. Архітектура цих будинків скромна і затишна. Кожна доба залишає власні архітектурні твори, певний стиль, відображає ідеї та обличчя того класу, що який їх створював. Зміна архітектурних стилів відповідає зміні панівного класу. Тому економічні потреби класу, ступінь розвитку техніки безпосередньо виявляються в будівлях та спорудах. У зв'язку з цим кожне архітектурне явище в забудові міста можна

Вінниця. Вид на річку Буг та місто. XIX ст.

розглядати тільки на тлі економічних відносин доби та історії північного класу.

Нові економічні відносини породжують появу нового мешканця в містах, який починає проявляти свій вплив на забудову. Скасування кріпацтва і наступні реформи відкрили можливості для розвитку капіталізму, що у свою чергу мало важливе значення для розвитку й архітектурно-будівельної справи.

Вінниця на початку XIX ст. являла собою містечко, схоже на багато міст Правобережної України: багато заїжджих дворів, укритих дахівкою та соломою, де вузькі вулички так забруднені нечистотами, що нагадують корито з брудом, а в напівзруйнованих хатах без дворів та парканів мешкають тільки крамарі та ремісничий люд.

У своїх спогадах український краєзнавець Омикрон, який побував у Вінниці в 30-х роках XIX століття, пише: «Потворно скупчені заїжджі двори, вкриті черепицею і соломою, вулиці криві, запаскуджені гноем і падлом, напівзруйновані халупи без дворів і огорожі безладно розкидані по околиці, всюди сморід і нечистоти – все це справило на мене гнітюче враження».

Вінниця

Обидь видь со старого города

Вінниця. Вид зі Старого міста. ХІХ ст.

Незважаючи на Генеральний план, виконаний відповідно до естетичної спрямованості петербурзького класицизму і направлений у 1825 році для належного і точного виконання, Вінниця ще довго зберігає риси містобудівної культури пізнього середньовіччя: мальовничість, тісний зв'язок плану і забудови з ландшафтом.

Тільки наприкінці ХІХ ст. у тихому напівсонному провінційному містечку починають одне за одним відкриватися промислові підприємства, накопичується капітал, поблизу міста закінчується будівництво залізниці Київ–Одеса, після чого Вінниця опинилася на одній з найважливіших залізничних артерій країни. Мальовниче містечко з м'яким кліматом, зручним сполученням, можливістю вкласти кошти починає все більше приваблювати заможний люд. Відставні військові та урядовці, підрядники, поміщики, що продали свої маєтки, починають заселяти місто, будуючи особняки. Кожний рантьє зводить будинок за своїм смаком. За рантьє тягнуться середні крамарі. Період з кінця ХІХ ст. до початку імперіалістичної війни відзначається темпами будівництва в такому масштабі, як ніколи в історії міста до того часу. В цей час у місті швидко зростає і

Вінниця. Вул. Поштова. XIX ст.

кількість населення. Якщо у 1872 році населення Вінниці складало 18 780 жителів, то у 1902 році – 35 078.

Будівництво міста підпадає під керівництво міського самоврядування. Проекти починають розглядатися міським архітектором Г. Артиновим. На кожному засіданні міської думи розглядалися десятки заяв мешканців міста, які зверталися з проханням «відпустити» наділ землі під забудову. Відбуваються важливі зміни в архітектурі міста: споруджено залізні мости через протоки Бугу, що омивають острів Кемпу, водогін, електростанцію, прокладено трамвайну колію, впорядковано чимало вулиць міста. Нового вигляду надали місту великі будівлі громадських закладів, міської управи, окружного суду, вокзалу, театру, готелі, гімназії, реальне училище, бібліотека. Вінниця забудовувалася за спланованими вулицями, мережу яких ми бачимо в центральній частині міста, на Замості.

З кінця XIX ст. найпопулярнішим житлом заможних вінничан стає особняк, оточений садком. Сама садиба відокремлюється від вулиці парканом – дерев'яним; залізним або чавунним – зі стовпчиками в стилі архітектури будинку. І бажання власників щодо стилю

Вінниця. Міський театр. Початок ХХ ст.

задовольняє вже не простий муляр, а технік і архітектор, якому й замовляють проект. Намагаючись наслідувати велику буржуазію та аристократію, міщанин-рантьє суворо дотримується моди. Він їздить за кордон, передплачує закордонні журнали, знайомиться з європейським мистецтвом, і це знаходить відображення в забудові Вінниці. Поступово в оформленні фасадів з'являються все складніші оздоблення з тиньку чи дуже дорогої силікатної цегли, яку завозили аж із волинських цегельень. На фасадах з'являються балкони, декоративні елементи, залізні ґрати.

Якщо говорити про стиль, який сформував обличчя Вінниці, то це, безумовно, модерн. Будинки в цьому стилі ми можемо побачити в центральній частині. Провінційний модерн у нашому місті можна поділити умовно на еклектичний, декадентський та чистий модерн. Розглянемо декілька прикладів з центральної частини міста за пропонованим поділом.

До еклектичного модерну можна віднести майже всі адміністративні будівлі та будівлі громадських і навчальних закладів. По-перше, це комплекс психіатричної лікарні, побудованої за межами

Вінниця. Окружний суд. Початок ХХ ст.

міста в 1893–1896 рр. (однієї з найбільших в Україні). Комплекс споруджено з червоної цегли у суто московському стилі. Варто відзначити, що він уже тоді був каналізований, електрифікований, мав свою водопостачальну систему. Нагадаємо, що місто електрифікували в 1911 році, а будівництво каналізації було розпочато в 1913 р.

У 1891 році за рахунок спадщини купця Вайнштейна було зведено та передано місту комплекс будинків під реальне училище. Головний корпус із великим ганком споруджено на вулиці Соборній (колишній Поштово-Миколаївський проспект). Двоповерхова будівля зі світлими класами і зараз відповідає вимогам навчального закладу. На другому поверсі розміщувалася церква.

У 1910 році у Вінниці збудували міський театр, залом якого і досі користуємося. Щодо зовнішнього вигляду, то він був оформлений у стилі блідого ренесансу. В післявоєнні роки місто забудували «сталінським бароко».

Яскравим прикладом еkleктичного модерну є так звана «Біла зала» – будинок, побудований в 1911 році, в якому діяла міська дума. Три поверхи головного будинку займали три великі зали та

Вінниця. Миколаївський проспект. Початок ХХ ст.

сходи. Любастрові прикраси стін та колон дали назву будівлі. Не маючи змоги створити щось нове, архітектор об'єднав усі три поверхи одним великим чолом, що являє собою модернізований ампір, за найновішою модою тих часів. Усі деталі фасаду добре продумані, нижній поверх оформлено рустами. Класичні колони-пілястри та класичний фронтон завершують будинок.

Варто згадати і готель «Савой» (1912 р.), який досі є окрасою міста. Основні риси бароко стилізовано модерном: колони головного чола та фронтони виконані в стилі бароко, віконні отвори із заокругленими верхніми кутами не мають оздоб, вони різко вирізані на тлі стін. У простінках над вікнами та під ними видніються медальйони з жіночими голівками з квітів, балкони підтримуються жіночими постатями. Будинок готелю завершується французьким мансардним поверхом і яскраво доповнюється металевими прикрасами балконів та парпету. «Біла зала» та готель «Савой» – найкращі зразки еkleктичної архітектури, що залишилися з тих часів.

Зразком декадентського стилю можна вважати в першу чергу знесений готель, що розміщувався на розі вулиць Соборної та

Козицького. Вінничани й досі пам'ятають будинок із дуже простими прикрасами із силікатної цегли. Залізні решітки на балконах та парапет надавали йому гарного вигляду.

До цього ж стилю можна віднести особняк на вулиці Козицького – у вигляді фортеці з двома великими баштами, зі стрільницями та нагромадженням між ними поверхів з різного матеріалу. Великий двір, якому намагалися надати вигляду середньовічного замку, обмежувався службовими будівлями з каменю у вигляді бастионів з гострокутними виступами.

У місті є приклад чистого модерну (поетичний витвір з цегли й бетону) – це будинок на вул. Пушкіна, побудований відставним капітаном Четковим. Асиметричне внутрішнє планування з перпендикулярним головному фасаду коридором відповідає об'ємно-просторовій композиції різноповерхового особняка. У декорі фасадів з великим смаком пристосовані бетон і рельєфи з квітів. У загальний малюнок фасадів вдало вплітаються балкони та лоджії. Лінія забудови вулиці відзначена підпорною стіною з ажурними ґратами огорожі. Господарчі будівлі цього комплексу також побудовані в стилі модерн, але з більш скромним декором фасаду.

Не менш цікавий будинок на вулиці Козицького, на березі Бугу над Кумбарами. Він теж побудований на початку ХХ століття як приватна лікарня з житловими приміщеннями для лікарів. Національно-романтичне трактування фасадів дає можливість віднести його до українського модерну.

Крім згаданих споруд, у місті зростає загальна кількість будинків, що вже в 1919 році сягає більше 5 тис, з них 2370 – муровані. І досі саме вони (точніше вже їхні залишки) визначають архітектурне обличчя міста.

В управлінні містобудування й архітектури виконується робота стосовно збереження та вибіркової реконструкції забудови. Можливе й локальне будівництво з регламентацією висот та характеру нового будівництва. Можливе і відтворення історичного середовища за рахунок нового будівництва, яке б враховувало традиції

міста на ділянках, що втратили забудову. Необхідно виконати детальну інвентаризацію та вивчити забудову історичного центру міста для виявлення ареалів цінного міського ландшафту з метою отримання всебічно обґрунтованого проекту реконструкції з подальшим визначенням «зони композиційного впорядкування».

Л. Денисова, Н. Добровольська

Столітня міська вежа – символ Вінниці

Під впливом різних історичних подій, політичних та економічних змін у суспільстві кожне місто поступово набуває особливої неповторності, притаманної тільки йому. Місто – це поєднання різнохарактерних споруд, збудованих в різні часи.

Сьогоднішнє архітектурне обличчя Вінниці визначають будівлі, що споруджені на зламі ХІХ–ХХ століть. Адже, незважаючи на окремі перебудови, завдяки будівлям цього періоду ми маємо можливість бачити правобережну центральну частину міста як загальний ансамбль із його поетичним символізмом в стилі модерн, залишений нам у спадок.

Саме одна зі споруд цього періоду – водонапірна башта, будівництво якої завершено у 1912 році за проектом архітектора Григорія Артинова, пам'ятка містобудування та архітектури місцевого значення, – стає символом та візитівкою нашого міста.

Потрапивши в нове місто, спочатку відчуваємо та сприймаємо міський простір у цілому і тільки потім починаємо помічати окремі споруди та характерне тільки для нього історичне середовище. Зокрема, у Вінниці привертає до себе увагу вежа у сквері ім. Козицького, місцем розташування якої є одна з найвищих точок рельєфу. Вежа як інженерна споруда в центральній частині міста серед адміністративно-житлової забудови та бульвару (таку назву

мав сквер під час будівництва вежі) – не зовсім типове явище для міст того часу. Тому не дивно, що перше запитання, яке найчастіше ставлять приїжджі, стосується функціонального призначення цієї цікавої 3-ярусної споруди.

Будівництво водонапірної вежі є наслідком появи в кінці XIX – на початку XX ст. різноманітних інженерних винаходів, які у свою чергу породили нові містобудівні вимоги при забудові міст. За короткий період світ отримує електрику, радіо, телефон, трамвай, фотографію, ілюзіон та новітній будівельний матеріал – залізобетон. Крім того, з'являються новітні течії в архітектурі та інженерному оснащенні міст та будівель, що поступово починають застосовуватися й у Вінниці.

При інтенсивній забудові на початку XX ст. нові будівлі проєктуються з урахуванням сучасних вимог. Будинки вимагали не тільки респектабельного вигляду та нових модних архітектурних течій, але вже мали бути забезпечені електричним освітленням, сучасним опаленням, вентиляцією, водою та каналізацією для облаштування ванних і туалетних кімнат.

Жителі міста ще на початку XX ст. користувалися водою з ріки Буг, в яку в межах міста скидались і нечистоти. Криниці були тільки при монастирях та у дворах місцевих багатіїв.

Якщо архітектура – музика, що застигла у камені, то диригентом забудови нашого міста на зламі століть стає архітектор Г.Г. Артинів, талановитий організатор та фахівець своєї справи. На початку XX ст. під його керівництвом набуває нового вигляду центральна частина міста. Замість хаотичної забудови, яка складалася здебільшого з дерев'яновалькованих житлових будиночків під соломою, в місті одна за одною з'являються великі адміністративні, житлові та громадські будівлі. Важливими подіями в житті міста були спорудження міської думи (1911), окружного суду (1909), міського театру (1910), електростанції (1910), готелю «Савой» (1907–1912), що був найвищою будівлею того часу, готелю «Франсуа» (1912), жіночої гімназії (1900), бібліотеки (1907), запровадження трамвайного

сполучення центру та Замостя (1912), відкриття телефонної станції тощо.

Перед міською управою гостро постає питання про будівництво водогону та каналізації для забезпечення водою дво- та триповерхових будинків, у першу чергу в центральній частині міста. Питання про будівництво водогону розглядалося на засіданні Вінницької міської управи ще в березні 1902 р.

Перша спроба на початку ХХ ст. вирішити проблему з водопостачанням, побудувавши колодязі на Єрусалимці, вул. Поліцейській (нині – Шолом-Алейхема), Малій Поштової (нині – Київська), не мала успіху. Вода з криниць, споруджених на цих вулицях,

виявилася непридатною для споживання. Спроба побудувати глибокий абіссінський та артезіанський колодязі виявилася теж невдалою через дорожнечу. Міська управа вирішує брати воду з Південного Бугу в тому місці, де річка не забруднена міським населенням, там її очищувати й фільтрувати та подавати воду до споживачів із водонапірної вежі.

Планувалося збудувати паровий водопідйом з водонапірною вежею на високому березі річки на Театральній вулиці (нині – Козицького) між садибами Поплавського, Розова, Габріолович (нині – сквер на Кумбарах). У верхній частині споруди планувався резервуар приблизно на 10 тис. відер із фільтром для води.

Міський голова М.В. Оводов запропонував створити комісію для розгляду ескізного проекту водогону, виконаного Г.Г. Артиновим. Головою комісії було обрано Н. Скерлетова, членами – Бернштейна, Хмелівського, Милевського. На засіданні 1 травня 1902 р. комісія одногосно визнала «крайнюю необхідність устроить въ Винницѣ снабженіе хорошей водой, по крайней мѣрѣ в наиболее густонаселенной части города. Городъ буквально бѣдствуетъ...». Тобто іде мова про центральну правобережну частину міста. Професори Максименко і Чижов склали диференційовану таблицю, згідно з якою було визначено, що «для городов съ населеніем до 50 000 жителей, слѣдовательно и для Винницы, нужно воды по 3–4 ведра на человѣка въ сутки. Для тридцатитысячного населенія Винницы необходимо приготовить воды въ сутки около 90 тысячъ ведер».

Місце забору води з ріки визначено з урахуванням якості води і зручності подачі до водонапірної вежі в кінці вул. Театральної – «здесь на концѣ Театральной улицы, гранитная скала образуетъ берегъ рѣки, и ровная гранитная поверхность, постепенно углубляясь, направляется къ дну Буга; вода здесь чрезвычайно чиста и прозрачна».

Вінницький водогін складався із забірної труби, що від середини річки підходила до відстійника і подавала воду до нього через густу

металеву решітку, на якій затримувалися різні домішки. Потім вода відстоювалася і подавалася у фільтр розміром 20 кв. саж. поверхні з трьох шарів піску різної структури. З фільтру вода потрапляла у збірний колодезь, а звідти насосом, що приводився в рух паровою машиною, закачувалася в резервуари водонапірної башти.

Водонапірну башту було передбачено з двома баками зверху, які вміщували по 5000 відер води кожний. А місце для її будівництва обирали якнайвище. Для будівництва водогону у Вінниці (тобто розміщення відстійника, фільтрів, резервуара та зручного під'їзду до цих споруд) найбільш придатною виявилася ділянка землі, яка належала домовласниці 1-ї частини міста Габріолович (старий кар'єр на Кумбарах, частина території якого нині затоплена). Міська управа звернулася до власниці ділянки з проханням продати її для потреб міста за мінімальною вартістю. Питання викупу землі затягнулося, і за допомогою архітектора міста Г.Г. Артинова визначили іншу ділянку на протилежному боці ріки.

3 серпня 1902 року в міську думу звернулися підприємці-дворяни А.Е. Гаєвський та М.П. Дмитрієв із пропозицією побудувати у м. Вінниці водогін за умови «получить концессию на 50 лѣт, по истеченіи какового срока сооруженіе должно перейти въ собственность города». Але місцева влада дійшла висновку, що водогін краще будувати за кошти міста.

14 лютого 1904 року міський архітектор Григорій Артинов подав до управи проект вінницького міського водогону з кресленнями і кошторисом, до якого увійшли:

- 1) споруда водонапірної башти;
- 2) споруда машинного залу;
- 3) відстійник;
- 4) споруди для фільтрів;
- 5) водозабірні будки з трьома водомірами-лічильниками;
- 6) магістральна мережа водогону.

На засіданні 18 березня цього ж року міська дума затвердила проект. Загальна вартість водогону склала 224 447 руб. 22 коп.

Місце під будівництво водонапірної башти та її висота були визначені з урахуванням розташування та висоти будівлі жіночої гімназії на вул. Поштової (нині – гімназія № 2 на вул. Соборній) – «чтобы свободный напоръ въ трубъ, ведущий воду въ женскую гимназію, могъ дать струю выше кровли». Ділянка на розі міського бульвару (сучасний сквер ім. Козицького) відповідала вказаним вимогам. Старожили пов'язують спорудження водонапірної башти не лише із створенням міського водогону, а й із будівництвом багатопверхового готелю «Савой» (нині – готель «Україна»).

Але коштів на будівництво водогону місто не виділило.

1 грудня 1910 р. Вінницька міська управа та одеський купець Мануїл Ремер, вінницькі купці Хаїм Зіскінд, Мойсей Неєр уклали договір-підряд на будівництво водогону міста Вінниці за проектом архітектора Г.Г. Артинова. Купці зобов'язалися з 2 січня по 1 листопада 1911 року здати всі споруди міського водогону.

Архівні документи підтверджують розрахунок із вищевказаними купцями. Так, 6 квітня 1911 р. їм було переказано суму 6000 руб. Мабуть, це перша сума, виділена для будівництва водонапірної вежі. Муровану кладку стін завершено 15 липня 1911 р. Через проблеми з фінансуванням встановлення годинника з 4 мідними циферблатами діаметром 3,5 аршина вартістю 3000 руб. та покриття даху затягнулося. Враховуючи, що решту робіт виконували в міру надходження грошей, водонапірна вежа із оглядовим майданчиком для пожежників почала працювати у 1912 році.

Водонапірна вежа свою функцію виконувала до 1920 років. У роки Другої світової війни вона слугувала спостережним пунктом.

Війна залишила на ній сліди від гарматних ударів. 20 березня 1944 р. на вежі було піднято червоний прапор на честь визволення міста від фашистських загарбників. У цій операції групі радянських військ допомагав 13-річний хлопчик, вінничанин Павло Русанов, який провів бійців провулками, через прохідні двори до вежі. В операції підняття прапора брали участь розвідники Кузьма

Кайдалов, Костянтин Кізяєв, Олександр Лоскутов, Петро Мільнер, Федір Оленчиков. Командир групи розвідників – перший комендант міста над Бугом Ісай Юлійович Беккер. З 1962 р. Павло Олександрович Русанов проживає у м. Києві.

Після війни у вежі облаштували квартири для працівників водоканалу.

1978 року архітектор Євген Пантелеймонов виконав проектну пропозицію щодо реконструкції башти; 1979 року філія інституту «Житлопроект» (нині – НДІ «Проектреконструкція») підготувала проект капітального ремонту та реконструкції башти. Проектні рішення були реалізовані для музейного призначення (з деякими відхиленнями від початкового архітектурного задуму автора реконструкції).

Після реконструкції споруду передали Вінницькому обласному краєзнавчому музею для створення філії «Музей революційної і бойової слави м. Вінниці», яка була відкрита 1985 р.

15 лютого 1993 р. з нагоди четвертої річниці виведення радянських військ із Республіки Афганістан у вежі було відкрито Музей воїнів Вінниччини, загиблих в Афганістані. Експозиція музею розкриває трагічну сторінку історії участі вінничан в Афганській війні.

Загальне архітектурне рішення архітектора Г.Г. Артинова протягом ста років майже не зазнало змін: цегляна будівля, виконана в техніці облицювальної цегляної кладки, з потинькованим нижнім ярусом, оформленим рустами, та з чотирма годинниками у верхньому ярусі. В плані закладена форма двох спарених восьмигранників, витягнутих паралельно вул. Козицького. Фасади вежі у середньому ярусі оформлені арковими нішами, між лопатками яких розташовані вікна. Масивні портали прикрашені колонами.

Вежа виконана з характерними рисами архітектури громадських будівель міста і є прикладом так званого раціонального модерну. Архітектор повністю відійшов від традиційного для функціонального призначення споруди загального архітектурного рішення.

Оригінальне об'ємно-планувальне рішення та домінуюче положення в структурі історичного центру дозволяє віднести міську вежу до числа унікальних споруд адміністративно-господарського призначення.

Рішенням виконкому обласної ради № 96 від 17.02.1983 р. водонапірну вежу прийнято на державний облік як пам'ятку архітектури та містобудування місцевого значення.

З 2000 року рішенням міської ради вежа увійшла до переліку історичних та архітектурних пам'яток м. Вінниці, що відносяться до місцевої символіки.

Березень 2012 р.

Сергій Царенко

Вінницький центральний парк-пам'ятка: тернистий шлях від міського Літнього саду до ЦПКіВ імені Горького

XX століття, буремне й трагічне, попри дві світові війни й революційні заворушення, залишило нам красномовні зразки спадщини радянського періоду. І це непересічне надбання вітчизняного «якобінства» – теж спадщина культурна, народжена суспільством народних інженерів, хліборобів, моряків і космонавтів, яке впродовж 1917–1991 рр. постало на уламках останніх напівфеодальних імперій. Видатний зразок культурного середовища того суспільства – Вінницький центральний парк культури і відпочинку імені Горького.

Невдовзі після утворення Вінницької області за постановою IV позачергової сесії Всеукраїнського центрального виконкому 12 скликання (лютий 1932 р.) обласний центр запланував нове й найбільш масштабне розширення свого Центрального парку. Містобудівна реконструкція, планування якої відображено в земельпорядно-геодезичних документах 1934 року, торкнулася вулично-дорожньої мережі центру Вінниці заради нової конфігурації головної загальноміської рекреації – «поширення Центрального парку», як наведено у відповідному акті. Але для розуміння

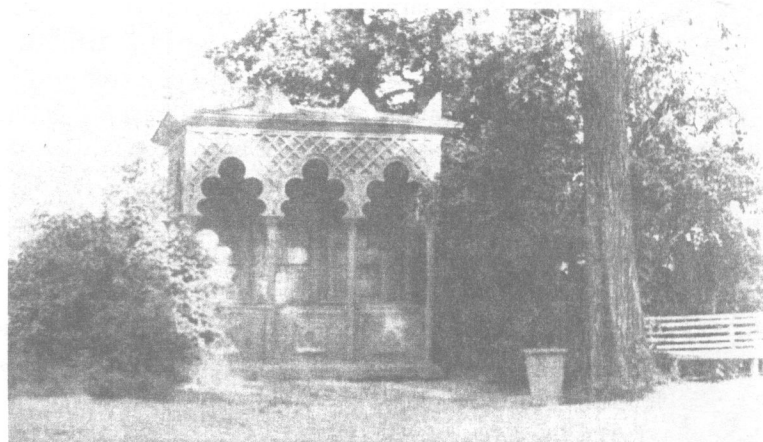
Літній театр (1947–1949 рр.). Архітектор К. Бірюков

витоків формування парку-пам'ятки, що веде відлік свого заснування як парку культури та відпочинку імені Горького від 1936 року, необхідно заглибитися в століття XIX і навіть раніше.

Розлогий дубово-грабовий масив здавна відокремлював західну окраїну тогочасної Вінниці від земель графів Грохольських – села П'ятничани – і біля Літинської дороги межував із вузькою смужкою міських та приміських садиб, а також із вузькою ділянкою міського римо-католицького цвинтаря. Завдяки віднайденій нещодавно білоруськими архівістами грамоті 1391 року на володіння «подільського пана» Гринька Сокилецького тепер відомо, що *Летиня*, як і *Стрежевка*, задовго перед тим була серед володінь княгині Вінницької, а західна дорога на Літин, очевидно, слугувала давнім вінницьким транзитом, який уже на лівобережжі Бога (Південного Бугу) сполучався із «великою дорогою до Брацлава».

Стосовно ж католицького некрополя треба мати на увазі, що виник він у XIX столітті й був невеликим так само, як невеликою була кількість міщан – нащадків шляхтичів – із тих, хто прагнув закласти склеп у місті, а не біля родинного маєтку. Власне цвинтар входив витягнутим клином – загалом не більше 5 гектарів нещільно розміщених захоронень у дубову діброву. Поруч розміщувалася перехресна площа, яка на початку XX ст. стала ринковою й дістала найменування Хлібної (або площі Каліча за назвою рівчака) після перенесення сюди центрального містечкового торгу з-під Мурів. Вуличка Тернова, що пов'язувала це перехрестя з городами п'ятничанського маєтку, була одночасно межею невеликого некрополя та першої алеєю діброви. А поряд, між Терновою вулицею та горбочком діброви, на схилі якого розпочиналися склепи, – заболочений витік рівчака Каліча. Його глибоке річище-яр здавна обмежувало з південного заходу правобережну частину Вінниці. Маючи стародавнє ім'я *Калічя* (від індоєвропейської частки «*кло*» – текти, зрошувати, очищати), цей рівчак, із дібровою на витoku й розкішною рослинністю в долині, становив і сакральний каркас, і зелено-блакитні легені міста. Тому не дивно, що була підтримана

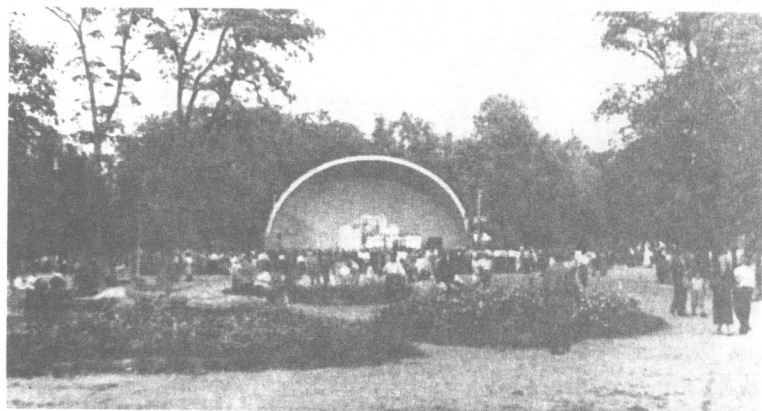
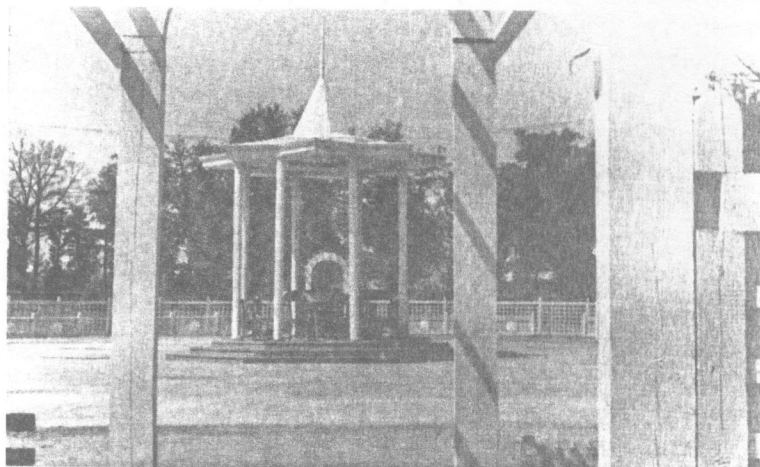

ініціатива користувача діброви ротмістра П. Толстого щодо влаштування тут міського Літнього саду.

До початку 1910 р. чи не єдиною помітною подією в історії міського саду були виступи хору під керівництвом видатного композитора Миколи Леонтовича, який на початку ХХ ст. мешкав і працював у Вінниці. Та вже напередодні Першої світової війни, коли місто лишень розпочало крокувати до комфортабельності й відчуло смак життя завдяки найновішим винаходам – електриці, кінематографу, телефону, – Літній сад запам'ятався спорудженими першим зодчим Вінниці Г. Артиновим павільйонами, естрадами й музичною «мушлею» в стилі модерн, а також літнім кінотеатром «Антрепренер». А вже 1915 року «Антрепренер» був перейменований орендарем – активним діячем «сінема» К. Ловицьким на ілюзіон «Кісса». Враховуючи публікації того ж року в міській газеті «Юго-Западный край» про кінематографічні спроби знаменитого письменника О. Купріна, можна припустити, що остання назва популярного паркового кінотеатру була пов'язана з дитячим прізвищем доньки письменника Ксенії Купріної, яка тоді була підлітком і вже мріяла про артистичну кар'єру. Однак подібні алюзії або цілі культурні зв'язки однієї історичної миті були розірвані внаслідок світової й громадянської воєн і перемоги «диктатури пролетаріату» у формі влади рад.

Соціалізація призвела до небаченого ефекту у справі «організації відпочинку трудящих». Утім, не меншою була ефективність «лікбезу» – ліквідації неграмотності та організації загальної освіти, як і ефективність державної галузі охорони здоров'я. На прикладі колишнього «буржуйського» Літнього саду документи свідчать про таке.

Частково за рахунок городів першої цегельні – колишньої «цегельні Грохольського» – до колишнього «царського» саду наприкінці 20-х років присусідилися сади спортивного товариства «Динамо» та чекістів (а пізніше – і дитсадок для дітей працівників міліції та НКВС). А коли 1934 року було вирішено для об'єднання

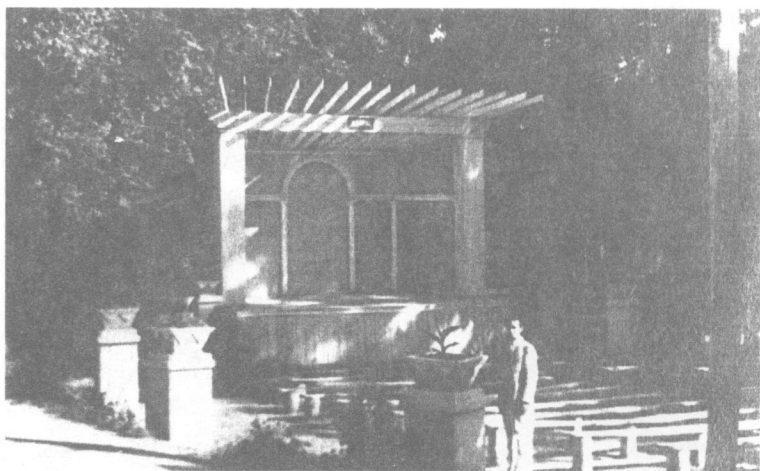
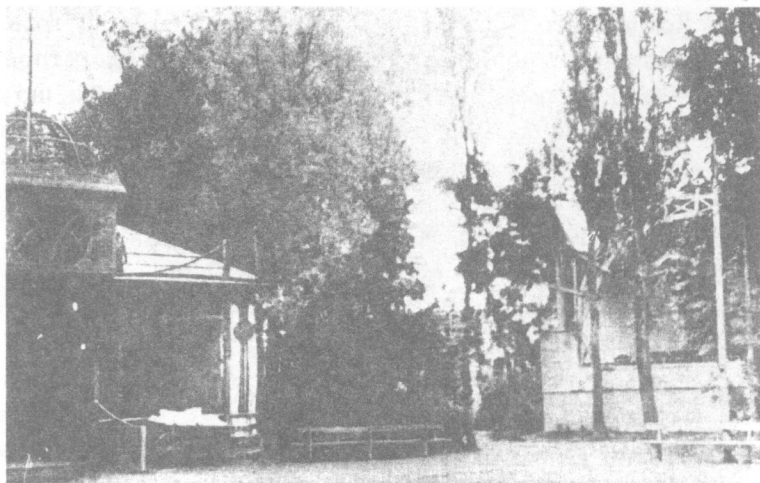
цих садів і створення розширеного міського парку перекривати вулицю Котовського (нині – вул. Грушевського), а Першотравневу розширювати до повноцінної магістралі в обхід колишніх городів і діброви, – геодезисти міськвиконкому з подивом виявили, що Державне політичне управління самочинно зайняло частину Літнього саду для клубу чекістів. Звичайно, цей спір вирішився на користь всесильного відомства. Але в місті виникла чутка про темні справи чекістів і навіть про нібито захоронення їхніх жертв на східній ділянці парку. На той час це були лише чутки, принаймні на початку 30-х років ніякі «темні справи» у парку не коїлися.

Чутки про парк «матеріалізувалися» наприкінці трагічних 30-х, але за межами основної паркової території активного відпочинку, – таємні поховання репресованих були на західній окраїні колишнього католицького цвинтаря, офіційно закритого для поховань і перетвореного на сектор тихого відпочинку. Ця невеличка частина великого – близько 30 гектарів – Центрального парку стала, таким чином, своєрідною пам'яткою радянського санітарного нормування й одночасно пам'яткою про всіх тих, кого колись прийняла ця земля...

Тим часом активно розвивався основний напрямок діяльності парку – спортивний. Відповідні павільйони спортивних секцій і клубів, стадіон, бігові доріжки та спортивні майданчики зайняли найбільшу частину парку, а на остаточно приєднаних колишніх городах уздовж вулиці Першотравневої були розміщені атракціони.

Так у Вінниці відбувся справжній прорив в організації культурного дозвілля трудящих. Центральний парк почали масово відвідувати городяни. Він навіть мав платний вхід (власне, це був колишній вхід Літнього саду з боку вулиці Хлібної, перейменованої за радянської влади на вулицю Карла Лібкнехта). Але, крім того, старовинна діброва неначе прийняла на себе ще й місію суспільної сакральності.

Коли 1943 року комісія міжнародних експертів, організована німецько-фашистськими окупантами в «найкращих традиціях» гебельсівської пропаганди, виявила у Вінниці масові поховання

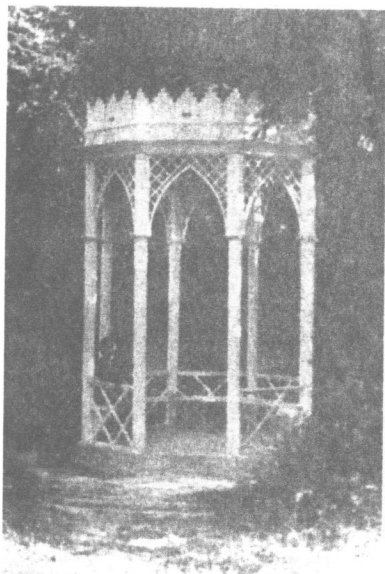

жертв НКВС-ДПУ, зокрема на західній околиці ЦПКіВ ім. Горького, відкрилася етнічна й соціальна колізія місцевої радянської влади. Чекісти-міщани творили свою криваву статистику в рапортах про винищення так званого «чуждого класового елемента», до якого насправді були зараховані всі освічені селяни, найчастіше – представники сільської інтелігенції. Родичі жертв відкрили для себе цю правду з милості катів-гітлерівців. Цей невимовний жах, який торкнувся маленької частини великого парку, назавжди залишився в його історії, навіть незважаючи на повне перенесення всіх поховань.

Вінничани вшанували пам'ять репресованих гідними пам'ятними знаками на місцях колишніх таємних поховань (скульптор – Ю. Козерацький; знаки встановлено 2005 року). А напередодні, коли при обговоренні необхідності вшанування пам'яті репресованих активісти вимагали припинити функціонування парку культури та відпочинку, а кіноконцертну залу «Райдуга» зробити меморіальною залою, тодішній міський голова В. Ваховський м'яким, але непохитним тоном відповів: «Цього я не можу обіцяти». І був цілковито правий. Адже великий парк створювали декілька поколінь вінничан саме як парк культури та відпочинку.

Найвагоміший внесок в остаточні архітектурні рішення ЦПКіВ ім. Горького внесли зодчі, художники та господарники другої половини ХХ століття: архітектори А. Крейчі (автор багатьох планувальних ідей альтанок та павільйонів), К. Бірюков (за його проектами будувалися павільйони та Літній театр 1947–1949 рр.), а також В. Дулов, М. Новакова, І. Білан, В. Гавриш (за його проектом 1983 року на місці багаторічного «Зеленого театру» збудували літню кіноконцертну залу «Райдуга»); директор парку в післявоєнні роки М. Шереметкер; скульптори Я. Куленко, В. Смаровоз, П. Левицький, А. Нікогонесян і багато інших майстрів, садівників, працівників «Зеленбуду».

Стіни Літнього театру (який нині все частіше називають «старим» і не використовують за призначенням) пам'ятають виступи

багатьох театральних колективів і всіх корифеїв радянської естради – від сивого Марка Бернеса до юної Лариси Доліної.

Визнаними пам'ятками стали планетарій, монументи та інші паркові об'єкти, включаючи й один із символів Вінниці – відкриту до 50-річчя Великої жовтневої, соціалістичної революції арку з еспланадою головного входу, що споруджений від площі ім. Ю. Гагаріна (колишньої площі Каліча). Архітектор Р. Мархель – автор ідеї вхідної арки з оригінальним шпилем, який надавав композиції динамізму й урівно-

важеності одночасно, – присвятив її темі польоту людини в космос.

Сьогодні Центральному парку імені Горького, занедбаному за роки відсутності системних ремонтів, обладнання, правильної дендрологічної й фітодизайнерської роботи, потрібні не лише реконструкції (як-от здійснені на стадіоні та його трибунах), спорудження нових атракціонів, а насамперед – реставраційні заходи для підтримки цієї пам'ятки ХХ століття. Адже монументи нашого парку адресують не до скорботи, а до світлої пам'яті – і видатних діячів, і доленосних подій, і всіх тих, хто відійшов слідом за цими подіями. Його мудрі дерева, архітектурні форми та квітники, навіть занедбані, закликають не до бездумного руйнування, а до продуманої творчості.

Останні спроби запроєктувати виважену реконструкцію парку здійснено учасниками міжнародного архітектурного конкурсу проєктів, підсумки якого підбиті квітневої пори 2012 року. Приємно, що міжнародне журі відзначило першою премією роботу

вінницького колективу, а загальний високий рівень виконання робіт ще раз засвідчив, наскільки вдячною є ця тема завдяки неординарним особливостям і цінності головного парку Вінниці. До речі, обласна організація Національної спілки архітекторів разом із управлінням містобудування та архітектури облдержадміністрації зробили все можливе, аби конкурсна документація була професійною й адекватною об'єктивним завданням.

Необхідність збереження «пам'яті місця» й зворушлива ностальгія, яку викликають старовинні фонтани та інші форми, разом із необхідністю належної сучасної комфортабельності вимагає від нас поєднання засобів реставрації, реконструкції та технічного дизайну для подальшого збереження та використання, адаптування й розвитку Центрального парку культури і відпочинку імені Горького – непересічної пам'ятки садово-паркового мистецтва Вінниці, перлини Поділля.

Будинки з історією

Особняк капітана Четкова

Найдорожчим серед вінницьких особняків кінця XIX – початку XX ст. є будинок відставного капітана-артилериста Олександра Четкова (Пушкіна, 38). Його кошторис склав понад півмільйона царських карбованців (це тоді, коли будівництво водонапірної вежі обійшлося приблизно в 200 000). Особняк досі вражає своєю оригінальністю і вишуканістю. Будинок Четкова був споруджений на крутому узвозі вулиці Пушкінської. У той час на ній зосереджувалися помешкання вінницької інтелігенції: відомих адвокатів, лікарів, педагогів.

Олександр Миколайович Четков був військовим. У мирний час він перебував у відставці, а з початком Першої світової війни знову пішов на фронт. Про це можна прочитати в публікації газети міської думи «Юго-западный край» за 1915 рік. Коли відставний капітан-артилерист Олександр Четков мешкав у Вінниці, він працював викладачем фізкультури у Вінницькому реальному училищі. Як написав у своїх яскравих спогадах Георгій Брилінг, колишній учень цього навчального закладу, Четков викладав фізкультуру дуже нецікаво, нудно і по-військовому сухо.

Для свого часу Олександр Миколайович був людиною прогресивною та дуже освіченою. Крім того, він мав чималі статки. Садиба на Пушкінській вулиці раніше належала чи то його батькові, чи

то дядькові – полковнику Четкову.

Дружину Четкова звали Леонідою, вона мала маєток на Галичині. Старожилі розповідають, що на початку ХХ століття у Вінниці ходили різні анекдоти про Леоніду. Вони стосувалися її імені, яке, на думку місцевих жителів, було схожим на чоловіче.

Будинок спорудили на замовлення подружжя на території садиби Четкових. Імовірно, його збудували за кошти не лише Четкова, а і його дружини, адже Леоніда була заможною людиною. Відомий дослідник старовини Дмитро Малаков припускає, що особняк спроектував київський інженер Василь Листовничий. Листовничий – автор

підручників з будівельної механіки, викладач Київського інституту цивільних інженерів, умілий інженер-конструктор. Цікаво, що на той час він був власником будинку № 13 на Андріївському узвозі в Києві. Частина цього будинку в 1906–1919 роках винаймала родина письменника Михайла Булгакова, який «прославив» Листовничого. Справа в тому, що письменник зобразив Василя Павловича в іронічному образі домовласника на прізвисько Василиса у знаменитому романі «Біла гвардія». Коли Дмитро Малаков займався

B. Stawski

• A WINNITZA •

Олександр Четков із дружиною
Леонідою Гаврилівною та донькою

Василь Листовничий
із донькою Інною

підготовкою експозиції музею Булгакових на Андріївському узвозі, він знайшов документи, які свідчили про причетність Листовничого до проектування будинку Четкова у Вінниці.

Особняк Четкова можна знайти в довіднику «Вся Вінниця», є він і на вінницьких дореволюційних листівках. У будинку багато балконів, лоджій. Трохи пізніше, після спорудження особняка, біля нього з'явилися красива декоративна огорожа та допоміжні господарські споруди. Але родина Четкових прожила у ньому лише 3,5–4 роки.

У газеті «Юго-западный край» за 1915 рік є публікація про смерть дружини Олександра Четкова. Вона померла у своєму маєтку на Галичині, але тіло Леоніди привезли ховати до Вінниці. Прощання відбувалося у будівлі залізничного вокзалу. Справа в тому, що тривала війна, і, мабуть, не було або часу, або можливості влаштувати серйозну жалобну церемонію. До речі, в цьому ж повідомленні згадується, що Олександр Четков приїхав із фронту спеціально для того, щоб попрощатися з дружиною. Потім він повернувся на фронт, і його подальша доля не відома.

Доньку Четкових у 1919 році розстріляли червоногвардійці. Про розстріл Четкової-молодшої можна прочитати в газеті «Шлях» за 1919 рік. Там ішлося про перепоховання закатованих людей (вона була серед них). Коли у 1920–1921 роках відбувалася націоналізація та експропріація (примусове позбавлення власності) майна колишніх дворян і буржуа, особняк уже був переобладнаний під лікарню. Пізніше у ньому розміщувалися дитяча лікарня та пологовий

будинок. Потім цю будівлю передали управлінню містобудування й архітектури міської ради, тепер тут – міський департамент архітектури і містобудування та кадастру.

За словами Сергія Царенка, якому під час роботи в управлінні містобудування довелося займатися ремонтом та реставрацією будівля, вона вражає навіть з точки зору теплоефективності, адже була утеплена зсередини шаром листового корка! Особняк Четкова виконаний у стилі віденської сецесії – це один із напрямків декоративно-символістського модерну в архітектурі на рубежі XIX–XX століть. Листовничий проявив себе як здібний архітектор: здається, ця перлина перенесена до Вінниці із Західної Європи. Даний напрямок модерну набув популярності, деякі елементи декоративно-пластичного модерну застосовував у своїх роботах і Григорій Артинов. До речі, з упевненістю на 99 % можна стверджувати, що він погоджував даний проект, адже був міським архітектором. Поки що досліджено не всі кресленики вінницьких будинків, які Артинов старанно архівував, кресленика особняка Четкова ще не виявлено. Можливо, це справа часу.

Винниця.—Winnica № 23.
Пашкивська вулиця.—Ulitsa Pashkivskaja.

Особняк капітана Четкова одразу після будівництва

Особняк збудований на крутому узвозі, тому він має кілька входів на різних рівнях. Особливості рельєфу використані для поліпшення архітектурної композиції та навіть зручності. За понад сто років будинок зазнав певних змін: наприклад, була розібрана веранда; в картуші на одній зі стін будинку був герб Четкових, але під час багатьох ремонтів його затерли. Всередині будинку в деяких залах збереглося тогочасне оздоблення, зокрема рослинні орнаменти й досі прикрашають будівлю. Вціліло багато оригінальних декоративних столярних виробів, наприклад, двері ручної роботи в стилі модерн та багато іншого.

Найфешенебельніший готель Вінниці

Будівництво готелю «Савой», що на розі вулиць Козицького і Соборної, було досить амбітним проектом для тогочасної Вінниці (1907–1913). Цей будинок – один із перших у місті, що мав шість поверхів. Також у «Савой» була підвальна частина з доволі розгалуженою інфраструктурою та спеціальним тунелем, по якому передавали провізію зі складу і кухні до ресторану. Це перша будівля в місті, у якій встановили централізоване водопостачання, опалення та електричний ліфт.

Ділянка, на якій споруджено «Савой», доволі незручна: вузька, на розі та без додаткового простору. Усе це робило проект особливим. У ті часи, як і зараз, головна вулиця була дуже завантажена, на тротуарах – постійний рух пішоходів. Нині вулиця Козицького перетворена на пішохідну зону, хоча раніше там був проїзд. Нинішній сквер Козицького – це дореволюційна Олександрівська площа, де зустрічалися та гуляли люди, проводили мітинги тощо. Поруч – великий ресторан, збудований у 1912 році за проектом Григорія Артинова (приміщення, де нині розміщений «Укртелеком») та перший вінницький кінотеатр «Амбрось» (зараз «Родина»). Словом, життя біля готелю вирувало.

Слово «савой» походить від французької назви «Савойя» – це найменування курортної місцевості, яка асоціюється з відпочинком, рекреацією, комфортом. Вінницький «Савой» був найбільш престижним готелем Вінниці. На той час у місті діяло чимало готелів, але всі вони були значно скромнішими. Зняти кімнату в готелі коштувало дорого, та й саме приміщення вмешлювали з найвищим шиком. Навіть скло для вікон мало особливий склад – з додаванням срібла. Розповідали, що коли розбили одну таку вітрину (а вона коштувала цілого статку), вся Вінниця не спала – обговорювала цю подію.

У «Савої» був перший у місті ліфт. Він, до речі, і досі діє. Звичайно, виготовлений близько ста років тому, ліфт відрізняється від сучасних і за матеріалом, і за конструкцією, і за характеристиками. (Нині ж існує чимало пристроїв для підйому, пом'якшення руху машини, безпеки людей тощо.) З часом механізми й саму кабінку замінювали, але ліфтова конструкція, у якій рухається кабінка, залишилася тогочасною, «рідною».

На жаль, нині не відомо, хто був виробником ліфта. Варто було б уважно вивчити пломби маркування на металі (якщо вони

Вінниця. — Винница. № 3.
Николаевский проспект. — Mikolajewski prospekt.

Миколаївський проспект.
Готель «Савой»

є), – можливо, щось з'ясується. Хоча іноді цегла із закордонним маркуванням виявлялася місцевою підробкою. Тобто, щоб дорожче продати цеглу, виготовлену тут, на ній ставили паризьке чи лондонське клеймо. Сумнівно, що всі деталі й двигуни для першого у місті електричного ліфта виготовлялися тут, хоча у Вінниці та Подільській губернії на той час уже діяли машинобудівні підприємства. Мабуть, ліфт усе-таки доставили з-за кордону. Так само, як до Вінниці поставляли трамвайні вагони німецького виробництва, перші ліфти теж могли бути із Західної Європи.

Проект «Савою» на 99 % належить архітектору Григорію Артинову (могли бути співавтори). На це вказує і спеціальна література, і словники про митців України, і те, що будівля зводилася тоді, коли за проектами Артинова у місті завершувалося спорудження електричних мереж і водогону. У зв'язку з цим існує ще одна легенда, нібито водонапірну вежу будували спеціально для того, щоб подати воду до «Савою». Хоча насправді Артинов розраховував, що вона подаватиме воду в різні кінці міста. Крім того, першою воду одержала жіноча гімназія – нинішня школа № 2.

Старожили розповідали, нібито «Савою» поспішали здати до 300-річчя царського дому Романових, і хтось з царської сім'ї (може, і сам Микола II) мав прибути і зупинитися в готелі. Однак цього не трапилося: монарша родина до Вінниці не приїздила. Та й «Савою» під час царського ювілею (1913 рік) ще стояв у будівельному риштуванні. Про це свідчить одна з фотографій, на якій видно урочисту ходу на честь 300-річчя дому Романових, а праворуч – риштування готелів «Савою» і «Франсуа» (нині це Соборна, 50). До речі, ці два готелі – окремі будівлі, але коли у другій половині ХХ століття їх пофарбували у світло-блакитний колір, люди почали сприймати їх як один комплекс, хоча це не так.

Відповісти на запитання, хто був власником «Савою», складно. Відомо, що на початку ХХ століття цією ділянкою володів відомий у місті власник житлових прибуткових будинків та готелів Вайсбурд. У довідниках Вінниці за 1911 рік (напередодні завершення

Рештки спаленого «Савою», 1944 р.

будівництва «Савою») Вайсбурдові належав готель «Центральний», що теж розташовувався на Соборній. Отже, саме ця людина займалася готельним бізнесом. Тому можна припустити, що Вайсбурд збудував і «Савой». Крім того, на спорудження готелю були виділені закордонні інвестиції, точніше до вінницького «Савою» мало відношення лондонське товариство «Савой». До речі, в 90-і роки ХХ століття представники торгової марки «Савой» цікавилися вінницьким готелем, планували надати інвестиції. Але відмовилися від своєї ініціативи через тогочасну занадто непрогнозовану економічну ситуацію. За підрахункам представників «Савою», їхні витрати окупилися б приблизно через 50 років. Натомість лондонське товариство вклало 100 мільйонів фунтів у реставрацію свого головного (материнського) готелю в Лондоні.

Під час Великої Вітчизняної війни більшість будівель у центральній частині міста нещадно експлуатувалася. Крім того, в результаті боїв під час визволення Вінниці у березні 1944 року багато з них було пошкоджено. Деякі споруди гітлерівці підривали, спалювали – здебільшого через те, що там залишалися документи та

речі, які вони не могли вивезти. Так був спалений і «Савой». Пізніше його відновили, але вже без шостого (мансардного) поверху. До речі, представники Вінницького адміністративного суду, які планують після ремонту колишнього готелю працювати в ньому, хочуть відбудувати цей поверх. По суті, йдеться про реконструкцію зі зміною планувальної структури. У цьому випадку вже буде недостатньо одного історичного ліфта, доведеться додавати ще один. Важливо, щоб при цьому вдалося зберегти особливості інтер'єру коридорів загального користування, архітектурні прикраси кімнат, холу на першому поверсі тощо.

Цікаво, що у «Савой» свого часу перебував уряд Української Народної Республіки, штаб I української радянської дивізії, яку очолював Микола Щорс. Усе це додає приміщенню готелю національно-культурного ореолу. Навіть є пропозиції подати його до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як об'єкт національного значення. Поки що стосовно цього рішення не приймалося, але є підстави.

Вінницький будинок-корабель

До оригінальних будівель Вінниці з упевненістю можна віднести й особняк капітана Любомира Артуровича Длуголенського (вул. 1-го Травня, 66). Ця споруда нагадує корабель: велике вікно будинку зроблене у формі корми, є елементи, які нагадують ніс корабля, його киль. А шатро – як у палаців часів Відродження. Така архітектура була популярною в Італії та у Франції у XVI–XVIII століттях. Існує легенда, нібито хтось у родині Длуголенських служив корабельним лікарем.

Особняк Длуголенського у стилі декоративно-пластичного модерну спорудили на початку XX століття. Автор проекту невідомий. Принаймні документальних відомостей про це немає. Деякі елементи і загальний стильовий напрямок особняка властиві творчості Григорія Артинова. Можна припустити, що автором

Будинок Л. Длуголенського

будинку-корабля міг бути він. Відомий знавець вінницької старовини Павло Давидович Карлінер якось казав, що підрядником на будівлі Длуголенського був Лехтман. Але підтвердження цим словам немає.

Проте з упевненістю можна сказати, що цей особняк доволі дорогий. Длуголенський був солідним буржуа, йому належало ще кілька будинків у Вінниці. За професією він був юристом, крім того, славився як активний громадський діяч. На відміну від свого сусіда – міського голови Миколи Оводова, – Длуголенський утримувався в міському самоврядуванні як член міської управи. Залишався у складі управи під час Лютневої революції (повалення самодержавства). Але пізніше постраждав під час заворушень і виступів більшовицької партії. Зрештою, Любомир Артурович втратив усе своє майно, як і більшість буржуа.

Під час громадянської війни в особняку Длуголенського розміщувався штаб радянського військового діяча, командира червоного козацтва Віталія Примакова (1897–1937). Нині у приміщенні – дитяча художня школа.

Будинок Длуголенського – пам'ятка архітектури місцевого значення. Особливо привертала увагу декоративна огорожа, яка нагадувала морські хвилі. На жаль, вона не збереглася. Її ще можна було бачити у 80-і роки минулого століття, але метал з часом дедалі більше руйнувався. Сам особняк, внаслідок ремонтів, тепер має не такий вигляд, як колись. Цілісна реставрація об'єкта не виконувалася. Але, незважаючи на це, його форми до цього часу привертють увагу. Цей будинок – справжня окраса вулиці 1-го Травня.

Людмила Денисова

Кумбари

Вінниця – місто, що вражає всіх заїжджих, у першу чергу, мальовничими берегами Південного Бугу. А ще – будівлями, які залишилися нам у спадок від минулого. На початку ХХ століття вздовж берегів річки Південний Буг з'явилося багато так званих «купалень». Власники земельних ділянок, що виходили до річки (пан М.В. Оводов – перший міський голова, пан Каро та інші) влаштовували купальні для особистого користування. Вони мали човни і давали їх напрокат мешканцям міста. Окрім цих купалень, були і загальні, які споруджувалися на дерев'яних палях, з окремими секціями для чоловіків та жінок.

Старожили згадують про купальні у трьох місцях: біля нинішнього Староміського мосту, на теперішній вулиці Свердлова, напроти вулиці Кропивницького та в районі Кумбар. Та, що біля Староміського мосту, належала пану Камінкеру. Купання в окремому номері коштувало 5 копійок. З номера, обладнаного лавкою та парою цвяхів для одягу, можна було виплисти на відкриту воду. Друга платна купальня (на Свердлова) належала пану Кутасевичу. Третя – старому Токману, і розташувалася вона на острові навпроти Кумбар. Дістатися туди можна було тільки на поромі.

Крутий спуск, де згодом облаштують кам'яні сходи до Бугу, та острів Спорт навпроти Кумбар стають найпопулярнішими місцями відпочинку вінничан. Спуск до порому в кінці вулиці Театральної

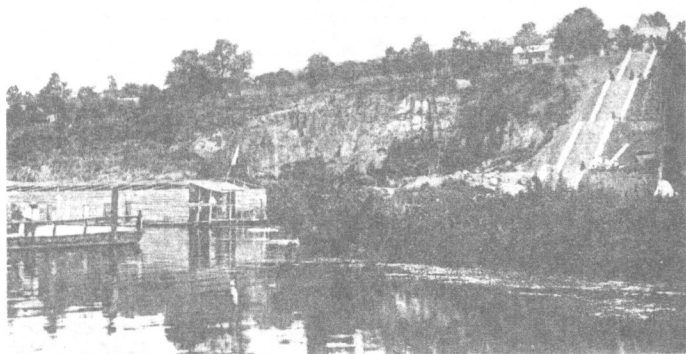

Спуск до р. Південний Буг. Кумбари

(нинішня Козицького) з'єднавав на рубежі століть Нове місто із Замостям. Назва «Кумбари» закріпилася за цим місцем після того, як власник однієї з прилеглих до спуску садиб Олександр Кумбарі самовільно захопив землі біля самої річки. Судова справа за позовом на Олександра Кумбарі про відновлення порушеного ним права власності міста, розпочата в листопаді 1896 року, закінчилася рішенням про повернення вищезгаданої ділянки. А в 1908 році Вінницька міська дума доручає міській управі облаштувати на Кумбарах, у місці, де розміщені найкращі вінницькі купальні, зручний спуск-сходи. За проектом міського архітектора Григорія Артинова споруджуються кам'яні сходи на цементі з брил місцевого граніту та з металевими перилами. Кошторис було складено на суму 1266 руб. 16 копійок.

Влітку 1910 року на острові навпроти Кумбар з'являється цілий річковий флот – з десятків човнів, пристань, чудова велика купальня з неглибоким басейном для навчання плавання. Згодом тут обладнуються майданчики під крокет, великий кегельбан, гімнастичне містечко, сторожка, а на протилежному боці, на

Скала Кумбари и купальни.
Skala Kumbarego i lazienki kąpielowe.

Скеля Кумбари і купальні

Замості, – футбольне поле За ініціативою художника Коренева, який був організатором створення цього спортивного містечка, на острові починає діяти учнівський яхт-клуб. Подія на той час досить неординарна. Щороку восени проходили показові змагання з плавання та веслування. Для малечі змагання влаштовували не на човнах, а в баліях. І все відбувалось, як на параді: в голові колони – командорська шлюпка «Ундіна» з брейдвмпелом командора.

Є цікава згадка про ще один розважальний заклад у зоні Кумбар. Ліворуч від сходів на мальовничому березі під скелями заховався гарний сад, що належав Поплавській. У ньому в 1913 році відкрився зовсім новий на той час для Вінниці заклад – кафешантан з оригінальною назвою «Шато-де-флер» (Замок квітів).

Кумбари – це справді досить цікавий куточок, і хочеться сподіватися, що невдовзі будуть відновлені світильники вздовж кам'яних сходів (бажано з бронзовими кулями), пором на Замостя і яхт-клуб на півострові Бригантіна...

*Ті держави здатні стати великими,
у яких великі малі люди*

Олександр Довженко

Видатні люди

Сергій Царенко

Невідомий Артинов

(нові й уточнені відомості про першого зодчого Вінниці)

Основні відомості про життя та діяльність

Григорій Григорович Артинов (1860–1919) – цивільний інженер, службовець будівельних підрозділів Головного штабу Російської імперії (1889–1914 рр.; приблизно від 1912 р. – у званні генерал-лейтенанта), кавалер ордена Св. Георгія IV ступеня, вінницький міський архітектор – перший головний архітектор Вінниці – 1900–1919 рр.

Предки Артинова – грецького походження із Ніжина на Чернігівщині, тому до останнього часу вважалося, що Григорій Григорович народився в цьому місті. Але документи архівних зібрань

Санкт-Петербурга, вивчені останнім часом, засвідчили, що родина зодчих Артинових – Григорія та його старшого брата Михайла – належала до дворян Санкт-Петербурзької губернії.

Після закінчення реального училища в Кронштадті Григорій слідом за старшим братом 1882 року вступив до Санкт-Петербурзького будівельного училища (згодом – інститут цивільних інженерів).

Напередодні Григорій устиг послужити в лавах армії й повернувся до імператорської столиці як відставний унтер-офіцер, який, попри відносно молодий вік, мав уже зовсім не «дворянський» життєвий досвід.

Закінчивши інститут 1889 року, Артинов одержав один із найвищих для випускника службових рангів та «у чині 10 класу» працював близько року при міській управі столиці, потім був направлений до «комісії з улаштування казарм» для посаду Замбрув Ломжинської губернії (Польща).

Після 1893 р. як інженер головної військової та казарменої комісії Г.Г. Артинова призначають будувати стратегічні шосе, казарми, під'їзні залізничні колії та будівлі залізничних і військових установ, а також храми в населених пунктах і повітах Волинської губернії (нині території Волинської та частини Житомирської областей), а згодом – залізничні колії та іншу інфраструктуру для Жмеринки та Вінниці.

Влітку 1900 року зодчий прийняв пропозицію Вінницького міського голови М.В. Оводова виконувати обов'язки міського архітектора (до речі, до Артинова в міській управі не було такої посади). Григорій Григорович тривалий час, до своєї відставки з військової служби 1914 року, працював для Вінниці фактично за сумісництвом «у якості експерта» (так підкреслюється в його власній заяві 1917 р.). При цьому Артинову судилося змінити на краще середовище й саме обличчя Вінниці.

За даними Кам'янець-Подільського міського архіву, Г.Г. Артинов 1915 року претендував на посаду подільського губерньського

Григорій Григорович
Артинов.
Фрагмент фото близько
1912 р. із родинної збірки
правнуків зодчого

архітектора. Призначенню Григорія Григоровича завадила «агентурна записка» губернської жандармерії, вірогідно, політичного змісту.

Архітектурна спадщина Григорія Артинова у Вінниці

Протягом 1900–1917 рр. за проектами або під керівництвом Григорія Артинова були споруджені усі нові громадські будівлі Вінниці, перші інженерні мережі й споруди (водогін, мости, нові храми, прибуткові будинки та ін.).

Серед особистих креслеників Артинова, що зберігаються у Державному архіві Вінницької області, – проекти кінотеатрів, фотосалонів та численних особняків, а в протоколах міської думи згадуються й розплановані під керівництвом зодчого нові вулиці, сквери та бульвари. Григорій Григорович також проектував і вів технічний нагляд за будівництвом вінницьких під'їзних залізниць, заводів, в'язниці, інших будівель та споруд.

Без урахування багатьох приватних замовлень меншого значення (малих особняків, прибудов тощо), Артинов спорудив для Вінниці понад 100 різних важливих об'єктів, що визначили гідний розвиток нашого міста як європейського за «срібної доби» в мистецтві, або «епохи модерну».

Найвідоміші твори Григорія Артинова:

- жіноча гімназія (1900–1901, тепер – СЗОШ I–III ст. № 2);
- готель «Савой» (1907–1913, готель «Україна» після революції; нині будівля пристосовується для потреб адміністративного суду);

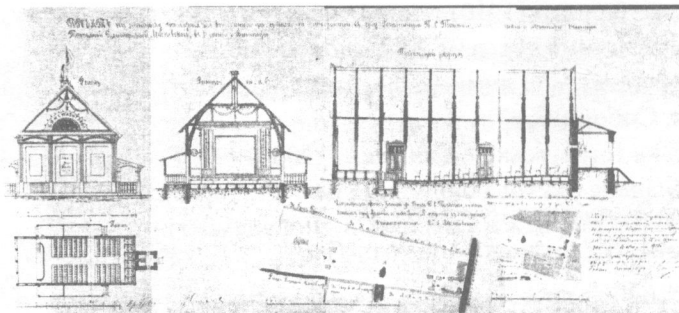

- міський театр (1910, тепер – обласний академічний музично-драматичний театр ім. М. Садовського);
- будівля міської думи (1911, нині – адміністративна будівля на вул. Соборній, 67);
- міська Гоголівська бібліотека (1906–1907, тепер – обласна універсальна наукова бібліотека ім. К.А. Тимірязєва);
- водонапірна вежа з першими спорудами вінницького водогону (1911–1912);
- церква Воскресіння Христового на православному кладовищі (1910, нині діючий храм на вул. Хмельницьке шосе, 5);
- синагога Й. Райхера (1903, нині – ДЮСШ на вул. Червонохрестівській, 11);
- прибутковий будинок Ф. Райхера (1910, нині – житловий будинок з аптекою на вул. Соборній, 44);
- інженерні рішення та керівництво спорудженням будівлі окружного суду та міської управи (1909–1912, за участю або за проектом академіка архітектури В.А. Пруссакова; тепер це будинок судових установ на вул. Грушевського, 17);
- кам'яні сходи до порому (1908, нині – сходи в парку на Кумбах).

Із заяви Г.Г. Артинова 1917 року, виявленої у Державному архіві Вінницької області дослідником Г.М. Смоляковою, випливає, що за проекти міського водогону та каналізації міська влада із зодчим не розраховувалася: власне інженерні проекти до обов'язків міського архітектора не входили, очевидно, Григорій Григорович виконав їх під тиском обставин і прохань, «на ентузіазмі».

Міська дума вирішила оплатити Г.Г. Артинову вартість проектування, але архівних відомостей про виплати або компенсації не знайдено.

Вінницький міський архітектор, засновник Товариства добробуту міста Вінниці Григорій Григорович Артинов помер після тяжкої хвороби – висипного тифу – 9 (22) грудня 1919 року. Могила зодчого не збереглася. Вірогідно, поховали архітектора у

Г. Артинов. Проект літнього кінотеатру «Антрепренер»
Т. Лентовської, 1913 р.

«крипторії» біля фундаменту побудованої ним церкви Воскресіння Христового.

Вшанування пам'яті

На жаль, гідне визнання праці Г.Г. Артинова запізнилося майже на століття. Навіть у фахових довідниках та публікаціях до останнього часу була плутанина між роботами Григорія Артинова у Вінниці та роботами його брата Михайла – у Києві. Переважна більшість публікацій про Г.Г. Артинова – у вінницькій пресі (автори – Л. Денисова, С. Царенко).

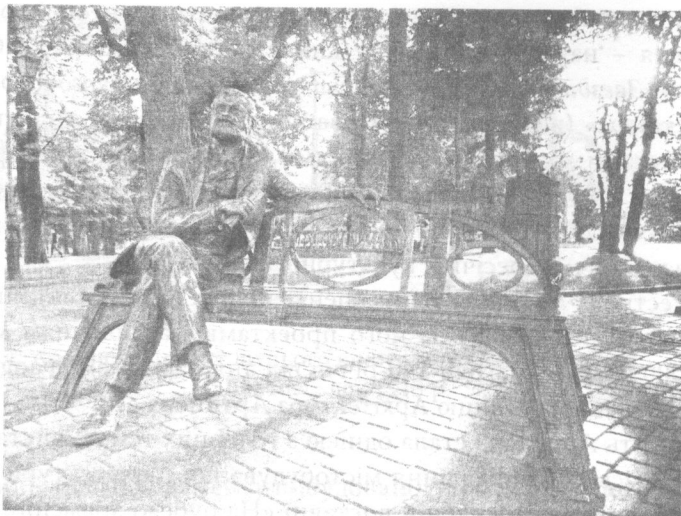
У книжці «Григорій Артинов – перший міський архітектор Вінниці», виданій управлінням містобудування і архітектури міської ради до 140-річчя від дня народження зодчого (АІСТ-Прес, 2000, автор – С. Царенко), було наведено 42 основні вінницькі проекти першого головного архітектора міста (крім залізниці, водогону та каналізації, деяких підприємств та установ, другорядних особняків) і згадано один із волинських об'єктів зодчого – церкву Святого великомученика Пантелеймона у селі Рованці біля Луцька, збудовану за проектом Г.Г. Артинова протягом 1898–1900 рр.

2012 року підготовлено до друку результати ґрунтовнішого дослідження – науково-популярну книгу Сергія Царенка та Олени Солейко «Звезда Григория Артынова, первого винницкого городского архитектора» (видавництво «Нова книга»). Завдяки спілкуванню із правнуками зодчого – мешканцями Вінниці, Санкт-Петербурга та Москви, які люб'язно надали низку родинних фото та документів, – доля, особисте життя та твори першого зодчого Вінниці набули значення непересічної культурної спадщини.

На честь Г.Г. Артинова одну з центральних вулиць Вінниці, розплановану й забудовану за його проектами, за рішенням міської ради 2000 року – з нагоди 140-річчя від дня народження зодчого – перейменовано на вулицю Архітектора Артинова.

Творчість Артинова стала однією з головних тем на виставці до 35-річчя міського управління містобудування і архітектури (2007) та на обласній архітектурній виставці «На рубежі знаменних дат», що експонувалася у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї в грудні 2008 – травні 2009 рр.

Вінницькі архітектори ініціювали відкриття в місті пам'ятних знаків і монументального пам'ятника Григорію Артинову, а також меморіальної дошки на будівлі колишньої міської думи (вул. Соборна, 67). Вивчення діяльності та творчості зодчого активізувалося 2010 року з нагоди 150-річчя від дня його народження (хоча дату народження досі документально не з'ясовано). Зокрема, було проведено виставку «Вінниця очима Артинова, Артинов очима вінничан» у галереї сучасного мистецтва «Арт-ШИК» (автор та ілюстратор експозиції – Олена Солейко). Тоді найбільшою вінницькою сенсацією стало виявлення й експонування шаржу на Артинова відомого художника Натана Альтмана. Крім того, було знято низку телевізійних програм і телефільмів про Г.Г. Артинова та його твори, відновлено пам'ятну дошку на вулиці Архітектора Артинова (скульптор – Юрій Козерацький), а у сквері імені Козицького встановлено паркову скульптуру-пам'ятник зодчому (скульптор – Володимир Цісарик). При цьому залишилося невиконаним рішення

Пам'ятник-скульптура Г.Г. Артинову у сквері Козицького
(автор – В. Цісарик)

виконкому міської ради від 14.03.2000 р. в частині встановлення присвяченої Г.Г. Артинову меморіальної дошки на будівлі колишньої міської думи. На даний час лише розпочато заходи з ушанування пам'яті зодчого, що передбачені Комплексною програмою підтримки та популяризації архітектурної діяльності у Вінницькій області на 2011–2015 рр.

Спадщина видатного зодчого Григорія Артинова, який так багато зробив і для Вінниці, і для Вінницької області, потребує подальшого вивчення та увічнення його пам'яті.

Катерина Новосад

«Професор архітектури» Владислав Городецький

«Ви, пане, напевне, божевільний. Тільки божевільному може спасти на думку така ідея», – сказав Владиславу Городецькому київський архітектор Олександр Кобелев, коли той побився об заклад, що через два роки зведе будинок у Києві на крутому схилі, здавалося б, непридатному для будівництва. Однак парі Городецький виграв. Та ще й як виграв! Він створив будинок у формі куба: з боку вулиці Банкової він має три, а з боку площі Івана Франка – шість поверхів.

Про свій шедевр Городецький сказав так: «Будинок, звичайно, дивний, проте не знайдеться в Києві жодної людини, яка б, пройшовши повз, не затримала на ньому свій погляд». «Будинок із химерами» – саме так назвали в народі цю споруду – став відомим далеко за межами України, як і його автор, який, до речі, народився на Вінниччині.

Архітектор, підприємець та меценат Лешек Дезидерій Владислав Городецький народився в старовинній польській дворянській

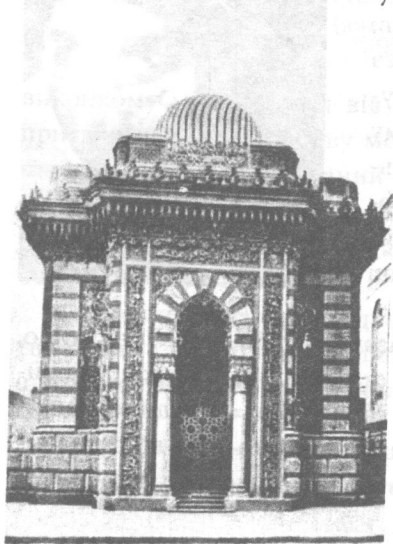
родині 4 червня 1863 року в селі Шолудьки Подільської губернії Російської імперії (нині – Немирівський район Вінницької області). З дитинства він насолоджувався красою подільської природи та величчю маєтків у Шолудьках, Жабокричі, Немирові, Печері, Шпикові та інших резиденціях сусідів-поміщиків. На жаль, від колишнього палацу Городецьких у Шолудьках нічого не залишилося – його знищили під час Жовтневої революції.

У Владислава рано проявився талант до малювання. Навчаючись у реальному училищі при лютеранському храмі Святого Павла в Одесі, він завжди отримував «відмінно» з малювання та креслення. Правда, з інших предметів оцінки були не такими високими. Здобувати вищу освіту Городецький вирішив в архітектурному відділенні Петербурзької імператорської академії мистецтв, яку блискуче закінчив у 1891 році.

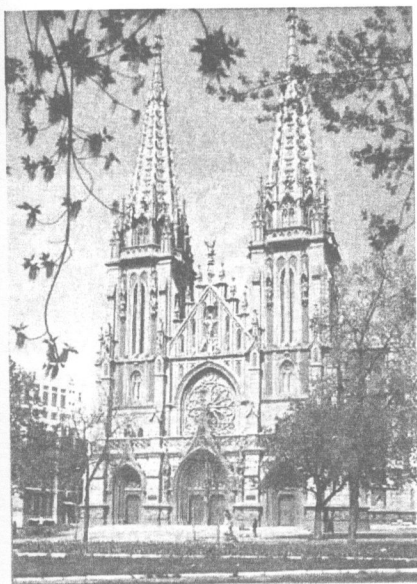
З того часу і аж до громадянської війни доля пов'язує Владислава Городецького з Києвом. Тут йому судилося жити і творити протягом тридцяти років.

Отже, у 28 років молодий архітектор зійшов із петербурзького потяга на київську землю. Тоді ніхто не міг подумати, що цей поляк багато в чому визначить архітектурний вигляд міста.

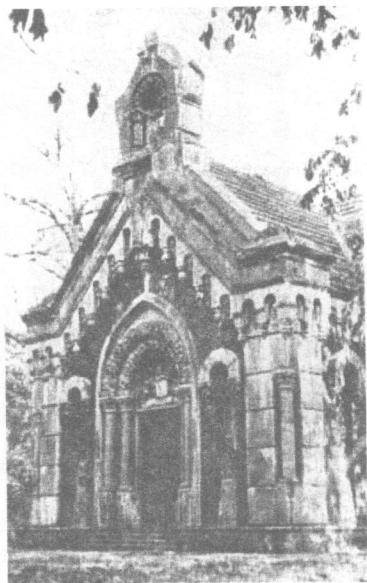
Однією з перших робіт Городецького став проект будівлі Міського музею старожитностей і мистецтв на вулиці Олександрійській (нині – Михайла Грушевського). Ця споруда має вигляд античного храму з шістьма колонами та портиком. Під час будівництва (у 1898–1901 роках) Владиславу Городецькому

Молитовня для громади караїмів

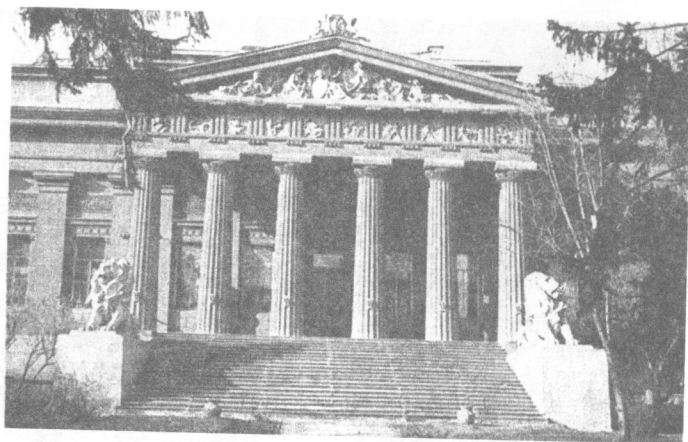
Костел Святого Миколая

Мавзолей графів Потоцьких у с. Печері Тульчинського району

довелося застосувати всі свої вміння, щоб за античним фасадом приховати недофінансування будівлі. Справа в тому, що Товариство любителів старожитностей, на кошти якого будувався музей, збрало лише половину від запланованої суми, і об'єкт просто недобудували. Проте розкішний античний фасад відволікав увагу від недобудованих частин будівлі. Завершили об'єкт лише в 70-х роках минулого століття.

На замовлення київського тютюнового короля Соломона Когена Городецький побудував на вулиці Великій Підвальній (нині – Ярославів Вал, 7) кенаси – молитовню для громади караїмів (вірні релігії караїмізму). Саме ця релігія, яка є сумішшю іудаїзму, ісламу та східних культів, підштовхнула архітектора на нестандартне рішення проекту. Молитовню він виконав у мавританському стилі,

Національний художній музей України

е у ній також елементи мечетей Аравії. Споруда нагадує палаци з «Казок тисячі і однієї ночі».

Також Владислав Городецький розробив проект меблевої фабрики австрійського фабриканта Кімаера. Пишається Київ і костелом Святого Миколая, до створення якого доклав зусиль наш земляк. Переможцем конкурсу, що був оголошений на створення костелу, став студент Станіслав Воловський. Але молодому інженеру не вистачало досвіду, тому доопрацюванням проекту і керівництвом будівництва займався Городецький. Завдяки майстрові вежі будівлі набули більш витонченого вигляду, з'явилася готична троянда. Костел споруджено в неоготичному стилі. Працював архітектор й у класичній манері, у якій виконаний будинок Національного художнього музею України, що на вулиці Грушевського, 6. Цей храм оберігає пара величних левів.

Своєму рідному краю Владислав Городецький залишив у спадок мавзолей графів Потоцьких у селі Печері Тульчинського району, що височіє на березі Південного Бугу, недалеко від його рідних Шолудьок. Там, у старовинному парку, був двоповерховий палац,

який знищили у роки визвольних змагань. На його місці у 1930-х роках спорудили лікувальний корпус санаторію. Дивом у парку залишився мавзолей. На ньому польською мовою викарбувано: «Планував Владислав Городецький». Також на Поділлі Городецький спроектував шпиківський цукроварний завод та будинок управителя шпиківських маєтків.

Збудувавши чимало споруд, архітектор вирішує, що вже настав час звести будинок і для себе. Кияни часто розповідають гостям міста про історію одного з найкреативніших будинків столиці. Ось ця історія. Якось у 1902 році в одному київському ресторанчику зустрілися три відомі архітектори: Володимир Леонтович, Олександр Кобелев і Владислав Городецький. Їли, пили, розмовляли. Аж ось мова зайшла про київський аукціон. Архітектор згадав, що купив ділянку біля круч за невелику ціну і хоче звести там будинок. Друзі не повірили, адже будувати там було просто неможливо. Тоді Городецький запропонував парі: він за два роки споруджує будинок на схилі пагорба і вселяється туди. Так і сталося. Тепер виконаний у стилі модерн «Будинок із химерами» на вулиці Банковій, 10 – найоригінальніша споруда ХХ століття у Києві, пам'ятка архітектури.

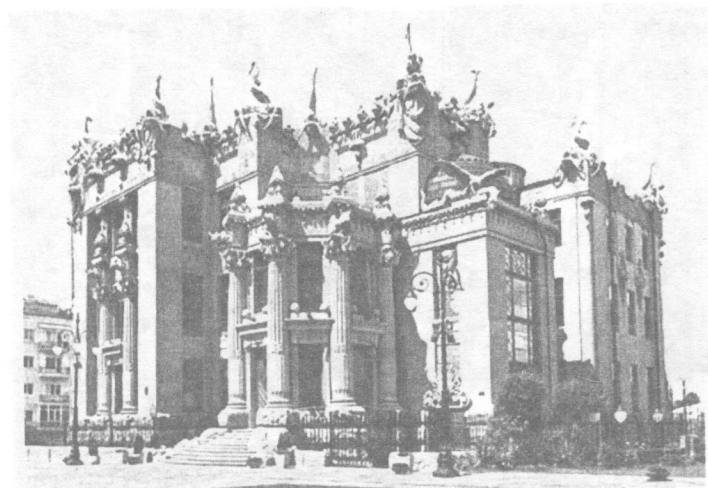
Раціонально розпланований, технічно досконалий будинок ззовні й зсередини оздоблений скульптурними прикрасами. Їх автор – італійський скульптор і близький друг архітектора Еліо Саля (1864–1920). Цікаво, що всі оздоби виготовлено з цементу – передового матеріалу сторіччя. До речі, свою назву будинок отримав саме через скульптурні прикраси, які зображають тваринний наземний та підводний світи, атрибути полювання та казкових істот. Тут можна побачити носорогів, слонів, гігантських жаб, ящірок, пітонів, крокодилів, пантер, орлів, міфічних тритонів, квіти латаття, казкових риб, косуль, русалок, морських чудовиськ. Парадні сходи з двох боків обрамлені казковими птахами, які тримають у своїх пазурах білі мармурові сходи. Привертає увагу й скульптурна композиція з двох гігантських риб'ячих фігур, які обвивають

водорості. Все це в ретельно й дотепно продуманих і майстерно виконаних композиціях створило незабутній фантастичний образ будинку-казки.

«Будинок із химерами» Городецький спорудив як прибутковий. Житло в ньому було екстра-класу: 8-кімнатні, 9-кімнатні та 10-кімнатні квартири, кімнати для прислуги, стайня, персональний винний льох на кожну сім'ю. Дозволити собі таку квартиру могли лише дуже заможні люди. «Будинок із химерами» став справжнім тріумфом архітектора. Після його спорудження від замовників не було відбою: мавзолей графів Вітте на Байковому кладовищі, гімназія в Умані, фабрика вуглекислоти в Сімферополі тощо.

Городецького знали не лише як архітектора – він був ще й прекрасним мисливцем та затятим мандрівником. Поєднавши ці два хобі, він влаштовував собі мисливські турне. Полював Городецький у Закаспійському краї, Туркестані, Афганістані, Алтаї, Сибіру... Повертаючись із далеких мисливських мандрів, архітектор виготовляв із здобутих трофеїв опудала тварин і птахів, які ставали музейними експонатами. Побував він і на африканському сафарі. До речі, на згадку про цю подорож у 1914 році Владислав Городецький видав книгу «В джунглях Африки. Щоденник мисливця», яку прикрасив власноруч зробленими малюнками та фотографіями.

Мабуть, пристрасть до полювання передалася Городецькому від батька – хороброго улана, що брав участь у Кримській війні і був нагороджений бронзовою медаллю за героїзм. Архітектор був вправним стрільцем, міг годинами бродити по лісах, вистежуючи здобич. Мисливська пристрасть помітно позначається на його творчості. До речі, першими будівлями, які спорудив архітектор, були дерев'яні мисливський тир і павільйон у садибі Київського відділення Імператорського товариства правильного полювання на Лук'янівці. На жаль, ці споруди не збереглися. Цікаво, що проектні роботи архітектор виконав на спонсорських засадах. То був його подарунок київським мисливцям.

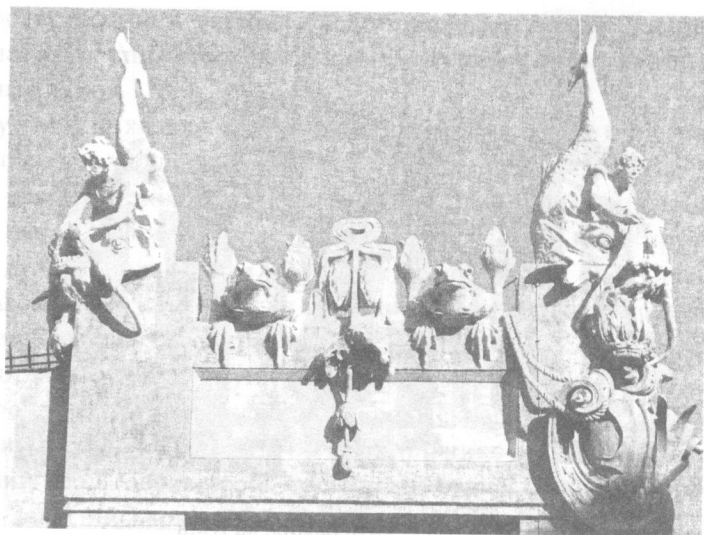

«Будинок із химерами», м. Київ

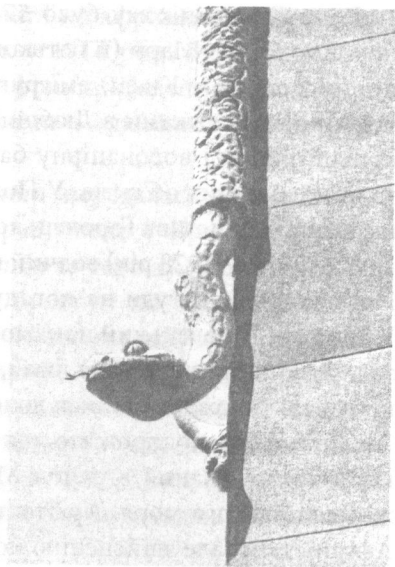
Коли Городецькому було 57 років, він разом зі своєю дружиною Корнелією Марр (її батькові належали підприємства харчової промисловості у Києві) емігрував до Польщі. Архітектор створює водопровід із вежами в Любліні, казино в Отвоцкі, баню в Згірже, критий ринок і водонапірну башту в Пьотркові Трибунальському та чимало інших об'єктів. У Польщі й досі збереглися архітектурні шедеври Владислава Городецького.

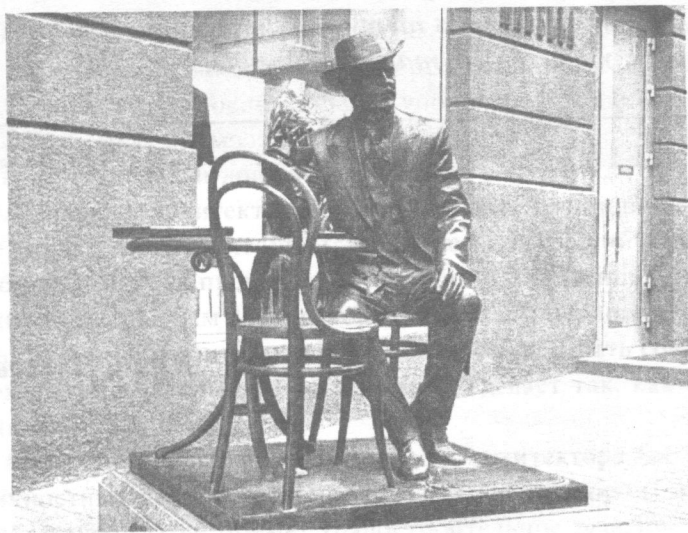
У 65 років (1928 рік) зодчий вирушає в столицю Ірану – Тегеран. Його запросили туди на посаду головного архітектора синдикату. У Тегерані Городецький на замовлення уряду споруджує театр, вокзал, розкішний палац для шаха, фешенебельний готель. Ці вишукані будівлі також збереглися до наших днів.

Останньою подорожжю для Владислава Городецького стала поїздка на полювання в район Мазендеран на південному узбережжі Каспійського моря. Архітектор ще дуже хотів побувати в горах Афганістану, але здійсненню його планів завадила раптова смерть.

Елементи декору «Будинку із химерами»

Пам'ятник В. Городецькому в Києві

Владислав Городецький помер 3 січня 1930 року від серцевого нападу. Йому було 67 років. Архітектора поховали на лютеранському кладовищі в Тегерані. На його могилі встановлено просту кам'яну брилу сірого кольору. На камені викарбувано напис польською мовою: «Професор архітектури». На честь славетного сина Подільської землі одна з вулиць Києва, яку він проектував, де спорудив кілька будинків і якийсь час жив, названа його іменем. Людина померла, а споруджені нею храми, палаци, маєтки, музеї, мавзолеї, лікарні, заводи, фабрики продовжують жити.

Хай кожна мить, що в вічність промайне,
Тебе вщасливлює, бо головне,
Що нам дається тут, — життя: пильнуй же!
Як ти захочеш, так воно й мине.

Омар Хайям

Грані буття

Юрій Плясовица

О главном архитекторе города

*Всегда есть люди-активисты,
везде суются с вожделием
и страстно портят воздух чистый
своим духовным выделением.*

Игорь Губерман

Это должность или почетное звание? Для обывателя, не изошренного в раскладках властных коридоров, словосочетание звучит просто фантастически.

Где-то там, наверху, сидит суперпрофессионал с потрясающим образованием, наделенный удивительными правами и возможностями, без которого в городе воробей чирикать не имеет права, не то чтобы что-то строилось. Во всем, что в городе плохо (облезлая

штукатурка на фасаде, стройплощадка, перекрывающая движение и т. п.), виноват главный архитектор города. Но зато и удачи (хорошее здание, благоустроенный сквер, упорядоченные киоски на базаре) приписываются молвой к заслуге главного.

В принципе, так и должно быть, но, к сожалению, это далеко не так. Главный архитектор города – винтик в чиновничьей машине управления территорией, зачастую не имеющий решающих полномочий и даже права вето. Читатель, ты помнишь, что в советские годы главным архитектором называли первого секретаря горкома? Как он решит, так и будет. Захочет услышать совет своего архитектора – услышит, не захочет – сделает так, как считает нужным.

В отношениях руководителя города и архитектора все зависит от личностных качеств этих людей. Если хозяин города на своем месте, он никогда не примет градостроительное решение, не выслушав мнение своего подчиненного – архитектора. И если архитектор – личность, он никогда не будет поддакивать, уступать давлению свыше, освящая заведомо неправильные действия руководства. Но это сложно. Мы все живые люди. Хотим жить хорошо и спокойно. Легче соглашаться, чем спорить. В крайнем случае, найти компромиссное решение.

Главный архитектор ходит по лезвию ножа, балансируя между депутатским и мэрским давлением, между потребностями бизнеса и профессиональной честью – он должен удовлетворить всех. А это невозможно!

Архитектор должен вести развитие своего города 20–25 лет, чтобы не только задумывать, но и осуществлять его рост, его преобразование. Но каждая новая избирательная кампания приводит к власти новую команду, которая хочет иметь своего человека, удобного и, главное, послушного.

Вас не удивляет, что за 20 лет независимости в Виннице эту должность занимали 7 человек. О какой преемственности можно говорить? Какой след в истории города можно оставить?

В советское время 17 лет служил главным архитектором города Владимир Спусканюк – это уже что-то!

Прошло время. То хорошее, что было связано с этим периодом, позабылось даже в архитектурном цехе. А вот ошибки, промахи – у всех на устах по сегодняшний день.

Автор этих строк разглагольствует об этой должности не спонтанно. Мне в молодости пришлось шесть лет отработать главным архитектором города Рыбница в Молдавии. Это был очень ответственный период – строительство Молдавского металлургического завода.

Только два примера из будней главного архитектора.

Вернувшись в город после месячного отпуска, был приглашен в кабинет мэра. Николай Сакарян, отводя глаза в сторону, поставил задачу:

– Юрий, необходимо срочно подготовить документы на проектирование медицинского центра металлургического завода на свободной площадке у речного порта.

– Да вы что? Это невозможно. Площадка подготовлена городом под автовокзал – это пересечение двух транспортных магистралей: на Кишинев, Резину, Каменку. Территория маленькая, негде разбить парк для больницы. Мы ведь готовили площадку под больницу в пойме реки Днестр, в километре отсюда?

– Я знал, что ты будешь сопротивляться. Но пойми: не мы решаем. Был республиканский штаб. Присутствовали союзный министр Черепанов и первый секретарь Молдавии Семен Гроссу. Заказчики вывозили этих двух руководителей на площадку, и они дали добро.

– А почему вы промолчали? Где был Киров (секретарь горкома)?

– Нас не спрашивали. Металлурги хорошо подготовились и быстро оторвали у нас площадку, получив добро.

– Я отказываюсь выполнять ваше распоряжение. Я готов хоть на завтра подготовить металлургам все документы на площадку, которую мы ранее все сообща выбрали.

– Ты упрямец. Вечером встретимся на бюро горкома.

В приемной первого секретаря сидели все члены бюро. Хорошо знакомые, некоторые даже друзья. Радостно приветствовали, напутственно поучали. Ты, мол, не упрямясь, палкой лом не перешибешь. Партия решила – значит, надо. Ты же свой парень, все понимаешь.

На бюро мне задали единственный вопрос:

– Вы будете выполнять решения партии? Да или нет? Все ваши аргументы уже изложены председателем исполкома и доведены до членов бюро. Скажу больше, мы с ними согласны. Но это решение первого секретаря республики и министра, так что вы должны подчиниться партийной дисциплине.

– Нет! – дрожь в голосе заставила быть лаконичным.

– Ставлю на голосование. Кто за то, чтобы исключить из партии коммуниста Плясовицу за нарушение партийной дисциплины?

Все головы опущены, но руки подняты.

– Единогласно. Предлагаю поручить руководству горисполкома в недельный срок освободить главного архитектора города от занимаемой должности.

Шел домой, болезненно переживая случившееся. Буря страстей бушевала в груди. Рушилась карьера – на тот момент мое личное дело лежало на согласовании в ЦК для утверждения на должность зампреда горисполкома. Неопределенное будущее. Кому нужен опальный архитектор в небольшом городе?

Но надо бороться. Утром моя машина мчалась по трассе в столицу – город Кишинев. Сначала Совмин. Сразу же попадаю к председателю Госстроя Сергею Сергеевичу Графову.

– Юра, уже наслышан о глупостях, которые ты творишь. Ничем не могу помочь. Решение бюро уже принято. Мне очень жаль. Ты мне нравишься, буду думать о твоём трудоустройстве, хотя с таким пятном будет сложно.

Через полчаса я на крыльце ЦК. Благо только через площадь необходимо перейти. Партийный билет, еще не сданный в горкоме, открывает мне дверь.

В приемной первого секретаря несколько человек. Долго объяснять не стал – должность главного архитектора города республиканского подчинения, да еще центра всесоюзной стройки, делают защитников главной в республике двери покладистыми.

Через полчаса приглашают в кабинет. Гроссу поднимается из-за стола, здоровается, интересуется, как дела в городе на строительстве.

Очень кратко объясняю, в чем причина моего визита. Выслушав мои аргументы по поводу строительства медицинского комплекса, соглашается с ними.

– Так кто же виноват в том, что с тобой произошло?

– Вы.

– Я? Почему? Я ведь не давал такой команды.

– Нет. Но пока меня не было в городе, вы приняли решение, кстати, неправильное, которое стало законом для всех.

– Да, мне показывали эту площадку, убеждая, что лучше решения нет. Но я ведь не специалист по градостроительству и всех ваших городских нюансов не знаю. Ты поезжай домой, а я подумаю, как тебе помочь.

Через час на подъезде к Рыбнице, на городском КП ГАИ меня остановили. Рядом с ГАИшниками стояла горкомовская «Волга», откуда вышел Миша Морарь – заведующий орготделом.

– Садись ко мне. Едем, там тебя все бюро ждет. Машину менты подгонят во двор горкома.

Открыв дверь, я увидел всех членов бюро в сборе, как будто они не расходились со вчерашнего дня. Киров, сделав шаг навстречу, протянул руку.

– Ты молодец, прошел проверку. Вот так должен поступать настоящий коммунист. Быть принципиальным, последовательным – одним словом, профессионалом. Мы рады за тебя. Отменяем вчерашнее решение. Замените учетную карточку на чистую.

– Как, они же номерные, строгого учета?

– Не знаю. Придумайте.

Кстати, через четыре года уже в Виннице мне в руки попала моя учетная карточка. Действительно, чистая, как будто меня и не исключали из партии.

Второй случай окончательно поставил крест на моей номенклатурной карьере. И слава Богу.

В городе раз в две недели заседал республиканский штаб по строительству металлургического завода. На нем обязательно присутствовали все республиканские министры, городское руководство. Вели штаб по очереди или первый, или второй секретари ЦК.

Начался 1986 год. Москва, для укрепления нацкадров, направляет в Молдавию вторым Смирнова Виктора Ивановича, известного куратора ЦК КПСС по среднеазиатским республикам. За полгода его деятельности во всех регионах республики был установлен жесткий репрессивный режим. В каждом районе, городе увольняли номенклатурных работников. В большинстве случаев это сопровождалось судебными делами. Он хорошо знал: посадить можно каждого, нужна только воля.

Республика замерла, затаилась. Кроме некоторых (к ним относился и я), которые беспечно работали, не замечая ничего вокруг.

На одном из заседаний штабов после принятия решения по одной из городских проблем (кстати, без обсуждения) я с возмущением посмотрел на секретаря горкома и мэра, которые промолчали, встал и заявил:

– Это решение идет вразрез с интересами города. Оно профессионально неверно и не принесет пользы ни заводу, ни городу.

– Фучиджи (министр МВД), найдите, за что, и посадите, – реакция Смирнова была мгновенной.

После завершения заседания штаба министр подошел ко мне:

– Юра, ты поговори с ним, извинись. Ведь я получил команду.

Отрицательно мотнув головой, развернулся, сел в автомобиль и поехал домой.

На второй же день у меня появился мой друг, полковник, начальник ГОВД. Извинился, арестовал всю документацию у меня и

в отделе главного архитектора. Начался прессинг многих горожан, которые за моей подписью получали решение какого-то вопроса, с требованием показаний, что за решение давалась взятка.

Уже через два дня я подал заявление об увольнении. Уволен был сразу же. Через день пригласили в горком, предложили три должности: директора филиала «Молджилпроект», директора регионального БТИ и даже директора филиала «Промстройбанка».

Поблагодарил за доверие, сел в автомобиль и, не посоветовавшись с женой, на второй день был в Виннице.

Отвлекаюсь. Ведь я начал о философии должности главного архитектора города.

Однажды бывший главный Винницы Александр Егоров в одном из интервью, отвечая на волну негатива, заявил, что «в конце концов, готов перейти на творческую работу». Так что же, даже архитектор считает, что его должность – это вид чиновничье-бюрократической деятельности, избавленный от творческой составляющей?

Затертые от частого употребления «золотые» изречения типа «архитектура – застывшая музыка», «жизнь коротка – искусство вечно» своей сутью утверждают: тысячи лет поколения архитекторов ищут меру гармонии, прочности и пользы. Неумело построенные сооружения обваливаются, те, что не понравились заказчику, перестраиваются, а лучшие проекты остаются на бумаге. Но, к счастью, архитектура отличается от других искусств тем, что она формирует среду, в которой живут люди. От рождения до самой смерти. А сооружение сохраняет память о своих творцах – о заказчике, об архитекторе, чьи мысли, мастерство, опыт воплощены в его формах. Поэтому с уверенностью можно утверждать, что должность архитектора города – творческая. Не случайно в законе об архитектурной деятельности подчеркнуто, что должность архитектора города имеет право занимать только специалист – дипломированный архитектор, имеющий определенный опыт. Но закон законом. Мог же занимать должность главного архитектора области

в течение 15 лет инженер-строитель по водоснабжению и канализации. Бюрократия была на высоком профессиональном уровне, а архитектура, градостроительство – увы! Еще долго мы будем отходить от преступного безразличия почти десятка губернаторов, воспринимавших это в порядке вещей. Действительно, чем отличается архитектор от инженера-строителя? Может ли инженер разработать проект сооружения? Конечно, может. Но это всегда будет ассимиляция, повтор. Жить в таком доме можно, но к архитектуре это будет иметь опосредственное отношение. Другими словами: архитектура как искусство встречается редко, она аристократична по сути и требует больших затрат. Но история доказала, что нет более выгодного для увековечивания и уважения потомками капиталовложения, чем строительство действительно архитектурного произведения. Архитектура обобщает и объединяет произведения других искусств и очень часто переплетается с честолюбивыми интересами «сильных мира сего».

С другой стороны, низкий уровень культуры, идеологические преграды, неумение и нежелание видеть в архитектуре искусство и науку часто приводят к большим потерям и даже трагическим последствиям (как с центром развлечений «Трансвааль в Москве»). Мне лично доводилось не раз встречаться с варварским отношением к архитектуре в разные годы.

Например, невозможно сегодня представить гордость нашего города – улицу Соборную – без костела капуцинов, сооружения, которое еще несколько лет назад поражало своей безликостью и серостью. По своим масштабам и бездуховности оно было под стать построенному рядом в 70-е годы большому безликому кубу АТС.

Костел в 60-е годы был реконструирован для потребностей общества «Знание». Кому потребовалось выровнять пластику фасада, снести декор, завершение и разместить на фасаде ужасную скульптуру из бетона? Но сегодня, после реконструкции, это уникальное строение украшает центр города своей человечностью,

духовністю, даже ореолом, концентруючи погляди прохожих так, що в три рази більше будівля АТС, майже непомітна. І серце наповнюється гордістю, що тут і твій невеличкий внесок, частинка тебе, твоїх колег. Але в свій час ідеологізована влада змогла набратися сміливості, знайти архітектора-виконавця і перебудувати пам'ятник архітектури, щоб перетворити його в рядовий бездуховний ширпотреб.

Наконець, зовсім «свіжіше» споруда – будівля банку «Україна» (2004 р.). Без перебільшення можна сказати, що це єдине споруда високого архітектурного рівня, зведеної в Вінниці за роки незалежності. В ній, як єдине ціле, виконані не тільки фасади, але і планування, декор інтер'єрів. Але зусиллями центральної влади банк-банкрот ліквідували. На будівлю вперше поглянула податкова інспекція. Щоб захистити її від перебудов, змін (в кінці кінців, це єдине спеціалізоване банківське споруда в місті), звернувшись до міської ради з пропозиціями визнати будівлю пам'ятником архітектури місцевого значення. Це єдина можливість врятувати споруду від варварського вандалізму нових господарів.

Отримуючи відповідь, який переводить «стрілку» на Київ, а мені як «стрілочнику», тобто одному з авторів проекту, який більше всіх зацікавлений, пропонують самому і подбати про це питання зверху.

Сьогодні туди вже в'їхало казначейство, яке далеко не банк, це контора, і ніхто не може бути впевнений, що новий адміністратор споруди не почне підганяти її під свої потреби, ліквідувати операційний і касовий зали. По крайній мірі, у мене такої впевненості немає.

Кстати, про «контору». Використовуючи це визначення в одній з статей, навлек на себе судову розбиральність. Керуючий казначейством Дерев'яноко позвонив мені і попередив, що подає в суд за образливість. Таке важливе заклад обізнано «конторою». Сьогодні будівля знаходиться в процесі постійного

переоборудования, перестроены кассовые залы, на верхних этажах разместили суд, переделываются фасады. Моя статья оказалась пророческой.

Напрашивается вывод, что система власти, которая сложилась в независимой Украине, не озабочена архитектурным искусством и даже враждебна ему. При этом под властью я понимаю не индивидуума, а всю систему – как представительскую, так и политическую. Очень хочется ошибаться, но никто из представителей этой системы мой вывод своими решениями или действиями не пошатнул.

Власть на всех уровнях, от сельсовета до Президента, с ее многотысячным депутатским корпусом и чиновниками пока объединяет в себе советскую бюрократию с криминально-мафиозными чертами нового времени и считает архитектора не творцом, а слугой, безгласным исполнителем её воли, винтиком, которому можно тыкать, обзывать беспричинно и прилюдно. Для власти не существует творца: возводят не архитекторы, а императоры или их современная подмена. Известно, что Колизей в Риме построил император Тит, а Майдан независимости в Киеве – градоначальник Сан Саныч.

Что сегодня происходит в нашем государстве? Средневековый мрак. Донецкая орда. Перераспределение собственности. Эпоха первичного накопления капитала – к сожалению, не ума. В архитектуре – полная ликвидация азов профессии и потакание неразвитым вкусам «инвесторов», которые плотными рядами сидят в рядах всех уровней.

Город, даже имея своего главного архитектора, часто не в состоянии противостоять их массивированному давлению. Улица Соборная – это «Макдональдс» и шалаши, которые зажали с двух сторон здание аптеки. Слабое сопротивление исторического центра привело его уже в «нокаут», но при большом желании его можно отправить и в «нокаут», чтобы в этом столетии полностью забыть о прошлом.

Мы не оставляем своим детям ни прошлого, ни будущего.

Главный архитектор города – это его «оберіг», человек, который прогнозирует будущее, видит, чего ему не хватает, а что лишнее. Человек, который может и должен абстрагироваться от сегодняшних запросов власти и видеть ее последствия в будущем. Это должен быть творец по духу и борец по призванию, потому что противостоять массивованному давлению очень тяжело. Этот человек неудобен всем – и представителям власти, и инвесторам. В идеале, с точки зрения власти, архитектор города должен иметь имя «Чего изволите?» Но тогда это уже не архитектор, а просто один из множества чиновников, погрязший в паутине правил, согласований, периодических тонкостей взаимоотношений и бумажной волокиты. Он уже слуга не города, не его будущего, а просто податливый исполнитель. Для этого правильной его должность переименовать в «начальника управления по делам....», и это уже сделано. Он из творческой, независимой личности превращен в винтик Системы. А если это винтик, то его можно вкрутить и выкрутить, поджать и ослабить, если необходимо, то и выбросить. Один винтик не разрушит системы.

Так что и дальше мы будем избивать «главного», простите, «начальника» за недостаточную борьбу с самовольным строительством, земельным беспределом, за несвоевременные отписки, волокиту?

Волокита порождена системой. И таких хаоса и диктата над архитектурой, законодательно оформленных в годы независимости, не было даже во времена «партийного руководства». И выжить в них может только чиновник «Чего изволите?»

Мой прогноз пятилетней давности подтвердился. Система бюрократических реформ привела к замене структуры мэрий, с помощью которой появилась возможность заменить должность главного архитектора города директором департамента.

И вот уже почти полтора года в Виннице нет архитектора города. И что-то случилось? Для обывателя – НЕТ. На жалобы

отвечают. Какие-то решения принимаются. А вот для профессионалов – ДА.

За полтора года не было ни одного градсовета. Архитектурная общественность отстранена от принятия решений. Даже информации нет, что будет строиться, где, кем, когда.

Что произошло? Сложные (иногда «скользкие») вопросы землеотвода, проектирования, строительства замкнулись только на нескольких властных кабинетах. Они же выведены из-под критики архитекторов и общественности. Решения принимаются легко, без сопротивления. Жизнь стала красивой, не то, что при этих неудобных, непослушных архитекторах города.

Величие и трагедия нашей профессии в том, что архитектор наделен талантом и интуицией, призван воплотить Божий замысел на земле, в то же время является исполнителем воли заказчика – того, кто платит, а архитектор города – воли вышестоящих чиновников. В этом уже есть громадный надрыв, сиюминутный выбор, балансирование между божественным откровением и адским замыслом.

Мы все уже избраны. Наш талант, наша архитектурная профессия – большой дар, которым каждый из нас щедро награжден Богом по благодати. В православной традиции архитектурный талант всегда рассматривался как дар Божий – не личная заслуга человека, а скорее клад, переданный ему на хранение. Архитектор – всего лишь провидец. Он должен понимать, что нужно городу, участку, зданию, и воплотить это во что-то современное по форме. После Бога, сотворившего небо и землю и увидевшего, что это хорошо, мы с вами остались, чтобы продолжить его дело на земле – поддерживать общую гармонию.

Нам, архитекторам, нужно учиться умело работать с заказчиками, не утрачивая собственного «Я», мастерски владеть пространством, графикой, материалом, цветом.

Что же касается деятельности управления, то бишь «департамента архитектуры и кадастра», за последний год изменилось

многое. При входе – шлагбаум. Нечего ходить посторонним. В том числе и архитекторам, работающим на город. В вас надобность отпала. Градсоветы мы с вами не проводим. А зачем? Будете нужны – вызовем. У вас возник вопрос – милости просим в «Прозрачный офис». Превратили, видите ли, админздание по Пушкинской в свой творческий клуб по интересам. И самое главное – поменьше информации. А то вы, архитекторы, слишком оборзели, статьи пишите, не соглашаетесь с решениями власти, спорите, ходите по кабинетам, добиваетесь чего-то.

И самое главное – введение должности директора департамента позволило обойти главный постулат закона об архитектурной деятельности – кадровый. Директором может стать кто угодно, а вот главным архитектором города – только архитектор с определенным стажем.

И вы думаете «департамизацию» исполкома придумали в Виннице? Ничего подобного. Эта реформа местного самоуправления проведена по всей Украине. Вот только во многих городах директором стал главный архитектор. А у нас – нет! Мы ставим памятник первому главному архитектору города, называем улицу его именем, проводим конференции, пишем о нем книги. Но вот спустя столетие практически ликвидируем эту должность.

Ну, что же? Поживем, увидим... Мы построили тоталитарное государство. Руководителям оного плевать на своих граждан. Народ охватили апатия и безразличие. «Бойтесь равнодушных – именно с их молчаливого согласия происходят убийства и предательство» (классик), кроме того, государство подавляет инакомыслие и свободолюбие, независимо от лиц, которые находятся на олимпе власти. Причина – СИСТЕМА ВЛАСТИ ПОСТРОЕНА ПО ФЕОДАЛЬНО-МАФИОЗНОМУ ПРИНЦИПУ.

Украина заигралась в политику. Система власти превратилась в ШОУ – реформа, суды и прочие вещи воспринимаются обывателем, как развлекательная шоу-программа, от которой чаще всего хочется не смеяться, а плакать. Вот это шоу коснулось и нас,

архитекторов, – тихих, спокойных, неамбициозных мастеров формирования пространства.

Но мы оптимисты. Думаю, все вернется на круги свои. Ведь архитектура – божественное искусство, и я всегда ощущал: когда с любовью обращаюсь к этой теме, моей рукой водит Божья рука.

У меня, наверное, мания величия. Нужно с этим бороться.

А зачем? Скромность – путь в неизвестность? Господи, куда меня понесло?

Об архитектурных конкурсах

*Идеи наши, мысли и сужденья,
которым нет начала и конца,
разнятся только видом заблужденья
по поводу способностей Творца.*

Игорь Губерман

Конкурс – это всегда борьба. То ли это шоу «Україна має талант», то ли конкурс претендентов на премию Нобеля – горечь разочарования, радость победы, неудовлетворенность работой жюри, судей есть всегда.

Архитектурные конкурсы во всем мире решают две главные задачи: поиск наиболее классного, свежего, яркого, концептуального решения и выбор автора или авторского коллектива, которому следует поручить разработку проекта. В большинстве случаев идея и ее авторский коллектив совпадают. Иногда бывают случаи, когда лучшее решение принадлежит одному автору, а разработка поручается другому.

В таком случае возникает нездоровое напряжение, вызванное нарушением авторских прав. Все зависит от условий конкурса. Там должны быть оговорены возможности передачи авторской идеи. Например, заказчик заранее решил поручить одному коллективу работу над проектом, но для поиска новых, неожиданных решений объявляет конкурс концепций. И это нормально, каждый участник

заранее знает, что он должен удовлетвориться только конкурсным гонораром и авторскими правами.

В мировой практике, где заказчик хорошо понимает имиджевое значение архитектуры, объявляются международные конкурсы с очень солидным премиальным фондом. Зачастую одна идея стоит больше, чем все многочисленные тома документации.

Иногда практикуется объявление закрытых конкурсов. Заказчик приглашает несколько авторов или коллективов, чаще всего маститых, известных, которым он доверяет и хочет с ними работать. В результате он получает очень сильные, профессиональные решения, которые сразу могут стать основой для будущего проекта. Но более демократичны открытые конкурсы. Во-первых, они могут привлекать очень много участников. Во-вторых, в них могут участвовать все: и студенты, и опытные мастера, и даже дилетанты. Автору за свою долгую жизнь пришлось много раз быть конкурсантом, узнать и радость побед, и горечь поражений. В последние годы иногда приходится быть и членом жюри. С одной стороны, приятно: признание твоего опыта, но с другой – настороженность: неужели тебя уже списали.

Пока шучу – надеюсь.

Александр Беренштейн

В Виннице еще в 1965 году был проведен первый на моей памяти конкурс на вход в парк. Ранее здесь была банальная лестница, завершавшаяся бюстом Горького. Мне, 16-летнему учащемуся строительного техникума, впервые в жизни повезло стать участником архитектурного конкурса.

Великолепный преподаватель «частей зданий» Тимофей Демьянович Чернолуцкий принес условия, вдохновил на работу, консультировал. Планшет, добросовестно вычерченный, прорисованный, обмытый акварелью еще неопытной рукой, экспонировался на выставке рядом с другими проектами. Рассматривая их, понимал, что

мой значительно слабее профессиональных проектов, но самый любимый. К сожалению, он не сохранился, хотя я добросовестно стараюсь сохранять все авторские работы.

Конечно, решение было очень наивное. Сегодня без улыбки его бы не рассматривал. Расширенная лестница, огражденная по сторонам скамейками и большим количеством бюстов лучших писателей, медленно поднимающихся вверх к «буревестнику революции». Портал, подобный триумфальным аркам, отделял площадь от парка. А что еще мог предложить мальчишка, ничего не видевший, не обученный мыслить?

Безусловно, победил проект, реализацию которого вы все привыкли видеть на площади. Арка двойкой кривизны и шпиль. Форте и пиано. Простая и четкая композиция, ставшая брендом города. Авторами победившего проекта были два молодых винницких архитектора – Владислав Горбатый и Роман Мерхель. Следует отметить, что в конкурсе участвовали архитекторы из Киева, Ленинграда, Москвы – тем более приятно, что победили винничане. Вначале арка была не овальная, а складчатая. Но конструктивные и технологические возможности того времени не дали возможности ее реализовать. Конструированием сложного сооружения занимался Марк Шумах. Возведением комплекса занимался трест «Ремжилстрой» под руководством Виктора Блащука – известного патриарха всех винницких строителей. К сожалению, не все было реализовано – нет благоустройства, изменены навесы-грибочки, нет озера. Пруд, построенный тридцать лет спустя, – не в счет, он композиционно не связан с объемом входа. И тем более, никогда не предлагалось возведение брезентово-пластмассовых навильонов, облепивших в последние годы территорию вокруг входной композиции.

Нельзя не сказать несколько хороших слов об одном из авторов – Романа Мерхеле. Он рано ушел из жизни, и, к сожалению, многие молодые архитекторы не знают эту фамилию. Он принимал активное участие в разработке Генплана города, проекта детальной

планировки центра, первых микрорайонов «Вишенки». Я не знал лично этого архитектора, но хочу, чтобы память о нем, благодаря этим строкам, отметилась в головах моих коллег.

Свет да любовь твоей, Роман, душе. Мы тебя помним.

Через год новый конкурс – нужна идея для строительства Дворца культуры на острове Фестивальный. И опять участие. Но уже более осмысленное, почти опережающее время – «хрустальный дворец». Форма, напоминающая небоскребы (МГУ), но в металле и стекле.

Результаты того конкурса так и не были использованы. Прошло более 40 лет, а остров по-прежнему будоражит умы руководителей города и архитекторов.

Надеюсь, что конкурс 2011 года на остров Кемпа постигнет другая участь. Он дал много интересных идей. И выносной ресторан «Поплавок», и сценическая коробка на воде. Связь пешеходными мостами с левым и правым берегами. Автору этих строк пришлось быть председателем жюри. Как резюме: все проекты были хороши, с большим количеством находок, но победил все-таки лучший – московский коллектив под руководством Александра Осадова.

Что сделано за это время? Фонтан – украшение и достопримечательность города. Спасибо тебе, «Рошен». Строительство пешеходных мостов застопорилось. Фирма-изготовитель и инвестор «Укрмостострой» навязывает решение, которое не может удовлетворить горожан.

Но вернусь во времена пятидесятилетней давности. Конечно, никаких премий на этих конкурсах не получил. Но это и не было целью. У Чернолуцкого как учителя была другая задача – дать мне архитектурную практику, заставить поверить в свои силы и сделать путь в архитектуру необратимым.

И действительно, задолго до окончания строительного техникума я знал, что буду в этой жизни только архитектором. Такое раннее профессиональное определение у юноши возможно только в том случае, если рядом с ним УЧИТЕЛЬ.

Можно привести лошадь на водопой, но вот попробуйте ее научить плавать на спине!

Первый закон Хартали

Дальше было много конкурсов. В Харькове, во время учебы, – все-союзный конкурс на типовой проект сельских библиотек. Первый успех – поощрительная премия. Уже в аспирантуре – конкурс на Дворец торжественных событий, созданный совместно с Володей Ландкофом, – первая и вторая премии, но проект так и не был реализован.

В городе Ухта, Коми АССР, совместно с Олегом Ни получил первую премию в конкурсе на монумент первооткрывателям ухтинской нефти. Проект тоже не реализован.

Хочу всего и сразу, а получаю ничего и постепенно!

Радио «Шансон»

Настоящий успех в конкурсных делах пришел уже в годы независимости. Профессиональная и психологическая закалка, полученная в многочисленных конкурсах, должна была выстрелить. И она выстрелила.

В 1993 году, в начале витка гиперинфляции, был объявлен закрытый конкурс на проект здания банка «Украина» на углу улиц Малиновского и Пирогова.

Читатель, ты устал от узкопрофессиональных разглагольствований. Обещаю, сейчас будет интересно.

Первое – состав исполнителей. Два государственных проектных института – «Гипрогражданпромстрой» и «Ремжилпроект» – были дополнены управлением главного архитектора города (УГА) и мощно заявившей о себе к тому времени персональной мастерской «Ю. Плясовица».

Совместно с Андреем Ждановым и Володей Ломачевским отработали идеологию здания. Должен быть яркий, запоминающийся

объем углового здания, с интересными многоплановыми интерьерами. Сегодня это все можно было бы решить значительно интересней. Пришли с Запада новые технологические и конструктивные возможности, новые материалы. Но для своего времени наше решение получилось очень удачным.

Центром композиции стал куб, поднятый над землей на колоннах, с двумя большими окружностями на гранях, заполненных окнами. Фоном для этого куба является 7-этажный Г-образный корпус банка.

Два института представили простые традиционные решения – подобные Промстройбанку по Хмельницкому шоссе. Сразу стало понятно, что всерьез будут рассматриваться два проекта – наш и УГА.

Профессиональное жюри совместно с банкирами присудило первую премию нашему варианту с предложением его реализации.

И тут началось самое интересное. Вы обратили внимание, что это был 1993 год? Управляющий банка Дубенков заволновался, а справится ли какая-то частная мастерская с проектом. Да, эскиз хорош. Но документация?

Было принято беспрецедентное решение (по крайней мере я других подобных случаев не знаю) реализовать проект, получивший 1-е место, в институте, занявшем в конкурсе 3-е место. «Ги-програжданпроект» – звучит как-то уверенно, надежно, не то что «мастерская», да еще и частная. Государственный институт был и будет, а вот частное предприятие может и разбежаться. Время поставило все на свои места. Сегодня институт уже арендный, т.е. частный, а мастерская отметила свое 20-летие.

Мне не оставалось выбора. Проект начали готовить в институте с моим участием, правда, на общественных началах.

Авторский коллектив, который после реализации объекта выдвигался на получение государственной премии в области архитектуры, был определен следующим образом: авторы эскизного проекта – Юрий Плясовица, Андрей Жданов, Владимир Ломачевский; авторы рабочего проекта – Нина Кулагина, Владислав Горбатый.

Такое искусственное разделение на две группы вызвано непродуманным решением заказчика, но оно нас не разделило. Считаю, что все пятеро внесли достаточно своего интеллекта в создание проекта.

В дальнейшем участие в конкурсах мы вели только с условием конкретной записи – победитель получает право на разработку проекта.

В стране появились первые крупные капиталы, чаще всего заработанные очень легко. В лучшем случае – посредническая торговля, процветающая при массовом дефиците, в худшем – просто перераспределение собственности украинского народа с использованием служебного положения.

В 1995 году фирмой «Титан» был объявлен конкурс на проект торгово-развлекательно-жилищного комплекса по проспекту Кочубинского. Площадка очень интересная – от общежитий пединститута до бывшего кинотеатра «Жовтень» (с его сносом). Объект включает в себя: кинотеатр, казино, ресторан, трехэтажный торговый комплекс и над ним десятиэтажная жилая надстройка.

Получив приглашение участвовать в закрытом конкурсе, с удовольствием тем же коллективом принялись за работу. Все было хорошо, но хотелось расшифровать термин задания – «элитное жилье».

Прихожу к заказчику, шикарный офис которого занимает бывший детский сад. В кабинете (до этого – танцзал) всю стену занимал громадный аквариум с экзотическими рыбками. Таких аквариумов не видел ни до того, ни после. Пока любовался рыбками, появился хозяин кабинета с громадным псом. Молодой, лет 25, парень с громадной серьгой в ухе поинтересовался:

– Что привело?

– Хочу уточнить кое-что по программе конкурса. Что вы понимаете под элитным жильем?

– Два верхних этажа – пентхаус – квартира для меня, где-то метров под две тысячи, а остальное, сколько получится, – по пятьсот метров для клерков.

Не удержался:

– А вам клерки не нужны? Шучу. Но я не понимаю назначение квартиры площадью две тысячи метров квадратных.

– Что же тут непонятного? Прихожая – триста, гостинная – четыреста, с десятком спален метров по сорок, кухни, столовые.

– Извините, каким транспортом будем передвигаться?

– Где?

– По квартире.

– Это идея. Я не подумал. Как вы считаете, что лучше: электроавтомобиль или электромотоцикл?

– Вообще-то я пошутил.

– Ничего, зато мне идея понравилась.

Проект мы сделали, кстати, как и наши коллеги. Но при подведении итогов хозяина фирмы в жюри уже не было. Временная изоляция. Мы получили вторую премию. Но премиальный гонорар платить было некому. Весь штат разбежался, как всегда, крайним оказался отец директора. Об этом мы уже узнали в суде.

Это был первый и, я надеюсь, последний раз в жизни, когда мне приходилось отстаивать свои интересы в суде.

Учитывая гиперинфляцию, мы все-таки получили свои премиальные, возросшие раз в десять при пересчете.

Конечно, материалы этого конкурса остались на бумаге, их уже некому было реализовывать.

А жаль. Территорию бездарно разбазарили, и там появился потешный городок из небольших торговых объектов, правда, завершившийся мощным «крещендо» торгового комплекса (архитектор – А. Кравец) на месте снесенного кинотеатра.

Вывод – это то место в размышлении, где вы уже устали думать.

Максима Мэтце

В 1997 году был объявлен конкурс на проектирование костела у кинотеатра «Мир» по ул. Келецкой. Сакральный объект на

оживленной транспортной магистрали не особенно вдохновлял. Сказывались еще и этические проблемы: «Вишенка» – новый район, где живут преимущественно не коренные винничане, а приехавшие в город из области в период бурного строительства заводов.

Массовое заселение района людьми, имеющими сельские корни, соответственно православного вероисповедания, вступало в моральный дискомфорт с необходимостью проектирования католического храма. К завершению конкурса этот дискомфорт был ликвидирован естественным образом. Община, которая в последствии получит название Крестовоздвиженской, самовольно захватила площадку, где в течение нескольких дней была возведена временная деревянная церковь. Совершенно не приветствую самовольное строительство. Пытался даже объяснить это священнику – Николаю Давыдовскому, – но вскоре понял, что это все-таки была воля небес по восстановлению градостроительной справедливости. Ни власти, ни представители римо-католической церкви особенно не сопротивлялись православному самозахвату.

Сегодня в этом месте все еще ведется строительство духовного центра, в состав которого входят Крестовоздвиженский храм, православный детсад и школа-интернат (авторы проекта – В. Ломачевский, Ю. Плясовица, П. Костив).

А итоги конкурса были как-то незаметно подведены. Наш проект получил вторую премию.

Бумажные цветы хорошо сохраняются, если их не ставить в воду.

Александр Кулич

Начало нового тысячелетия для нашего маленького коллектива ознаменовалось тем, что свободная площадка за горисполкомом, которая испокон времен держалась для развития гостиницы «Подолье», была отведена коммерческой фирме «Свой дом» для строительства жилого дома. Учитывая градостроительную важность

участка, был объявлен конкурс на концепцию застройки участка. Участвовало шесть авторских коллективов. Жюри присудило первую премию за проект архитекторам Юрию Плясовице, Владимиру Ломачевскому и Петру Костиву. Амплуа конкурсных, серьезный подход к ситуации, прекрасная подача материала нашим коллективом уже никого не удивляли.

Сразу же после завершения конкурса был заказан рабочий проект на строительство. До сих пор не могу простить себе, что уступил одному из заказчиков – Юрию Иванову – при составлении задания. Дело в том, что в эскизном проекте присутствовал полуподземный паркинг на 80 автомобилей. Центр города, стесненная площадка, высокая цена квадратного метра определяла клиента на уровне среднего и даже выше среднего достатка. А такого клиента сегодня без автомобиля представить невозможно. И, тем не менее, здание уже возведено без паркинга, что существенно снизило его качество.

Совершенно недавно мы принимали участие все тем же коллективом в конкурсе проектов «Кафедрального собору Святого равноапостольного князя Володимира Української православної церкви Київського патріархату» на Замковой горе. Известный бизнесмен Владимир Скомаровский (в то время народный депутат) решил профинансировать строительство храма для УПЦ Киевского патриархата.

Опять же удивил выбор площадки. Дело в том, что на Замковой горе начинался город Винница. Когда-то там была возведена первая деревянная крепость. Земля содержит следы деятельности человека, по крайней мере, под тысячу лет. Правда, было получено заключение, что археологические поиски в этом месте уже прекращены, во что верилось с трудом.

При проектировании стремились создать образ истинно украинской православной церкви с элементами крепостного характера. Для этого разнесли объемы в несколько мест, соединив их галереями, видовыми площадками для обзора города. Хотели соединить старину и современность. В архитектонике искали духовность, добываясь достаточной сакральной выразительности, но только с

применением новых современных форм. Короче, ушли полностью от православных канонов, закрепленных тысячу лет назад. Откровенно говоря, сделали правильно. Мы заранее знали, что епископ – член жюри – категорически не воспримет наше решение. Но мы пытались показать и себе, и коллегам, и священникам, что церкви можно строить в XXI веке, не перерисовывая их у средневековых мастеров. По-моему, нам это удалось.

В результате – вторая премия.

Церковь не построена до сих пор. Её строительство даже не начато. Что-то не сошлось у инвестора и епархии.

А о Замковой горе нужно думать, если уж ее и застраивать, то всерьез, навсегда.

Как часто свет в конце туннеля – это озарение, что нам туда не надо.

Вячеслав Верховный

В последние годы было много конкурсов и на автобусные остановки, и на гостиницы, и на общественные здания. Не могу забирать твое время, читатель! Поэтому остановлюсь на самом свежем конкурсе, итоги которого были подведены в апреле 2012 года.

Впервые город объявил МЕЖДУНАРОДНЫЙ конкурс на реконструкцию парка в городе Виннице. Почти европейские гонорары, да и жюри международное. Ожидалось большое количество участников. Заявок на участие в конкурсе было зарегистрировано более тридцати, но в результате появилось полтора десятка проектов, что в целом тоже неплохо. Обычно в международных конкурсах, кроме престижа и небольшого гонорара, главной целью является получение заказа на дальнейшее проектирование и реализацию. Ну что же, увидим, сможет ли город последовательно реализовать предложенные идеи конкурса.

Поступили проекты из Англии, США, Швейцарии. От Украины – из Донецка, Днепропетровска, Киева, Ровно, Житомира, Ивано-

Франковска и других городов. Почти половину проектов представили винничане.

Результаты конкурса принесли много положительных эмоций автору этих строк. Жюри признало лучшим, с присуждением первой премии, проект винницких архитекторов. Авторский коллектив: Юрий Плясовица, Назар Жовнич, Игорь Бодунов, Владимир Нестеров, Виталий Плясовица.

Главная идея победителя состояла в философии единения четырех пространств – энергии земли, воды, воздуха, сознания. Кроме того, четкое зонирование территории и, главное, уважительное отношение к тому, что было создано и выращено в парке, по принципу «не навреди».

Как видишь, читатель, конкурсная деятельность в городе не прекращается. Она направлена на поиск новых идей в пространстве города, придание ему современного европейского лица.

P. S. Стоп! Успел! Ситуация поменялась. Спустя месяц после завершения конкурса исполком с подачи мэра принимает решение признать конкурс несостоявшимся. Причина – в «европейском» городе должны побеждать европейские архитекторы. Шучу! Но это выглядит именно так. Незаконное решение, не имеющее аналогов в мировой практике, возмутило и объединило зодчих не только Винницы, но и всей Украины. Союз архитекторов обратился к мэру. Участники конкурса подали документы в суд и прокуратуру. Началось противостояние зодчих и нами же избранной власти.

Чем это закончится? Пути Господни неисповедимы. Время покажет.

В двух словах о сложившейся ситуации. Исполком переложил проблемы, созданные непрофессионализмом руководителя департамента и членами жюри (кстати, четыре работника исполкома были членами жюри) на плечи участников конкурса. Впрочем, как всегда: телега утонула в болоте по вине лошади, а не извозчика.

Июнь 2012 г.

*Лікар може поховати свою помилку,
архітектор – хіба що обсадити стіни плющем*

Франк Ллойд Райт

**Історико-пошуковий проект
«Творці архітектури Вінниці»**

О. Городських, А. Денисова, Т. Волошина

БІНДЕР МАТВІЙ БОРИСОВИЧ (1888 – 1959) – архітектор

У 1915 р. закінчив училище мистецтв у Києві. У Вінниці працював з 1922 р. Автор житлових будинків заготзерна на вул. Першотравневій та ІТР на вул. Пушкіна, 25, зведених у 1935–1937 роках. Брав участь у розробці проектів з реконструкції кінотеатрів.

Житловий будинок, вул. Пушкіна, 25

Бірюков Костянтин Олексійович (1909 – ?) – архітектор

Народився в м. Тарі Західно-Сибірського краю. Закінчив архітектурний факультет Омського архітектурно-будівельного технікуму в 1931 р., у 1932–33 рр. заочно навчався у Московському архітектурному інституті. Працював у проектному відділі Нижньо-Волзького комунпроект м. Саратова; «Сталінградпроекти» м. Сталінграда (технік-архітектор, архітектор, архітектор автор проектів); в управлінні архітектури м. Вінниці (архітектор, автор проектів); «Облпроекти» м. Вінниці (архітектор, головний архітектор проектів).

Автор Генерального плану Центрального парку культури та відпочинку ім. Горького (1946 р.) та проекту Літнього театру в Центральному парку м. Вінниці (1946–47 рр.).

Проект парку культури та відпочинку в м. Вінниці

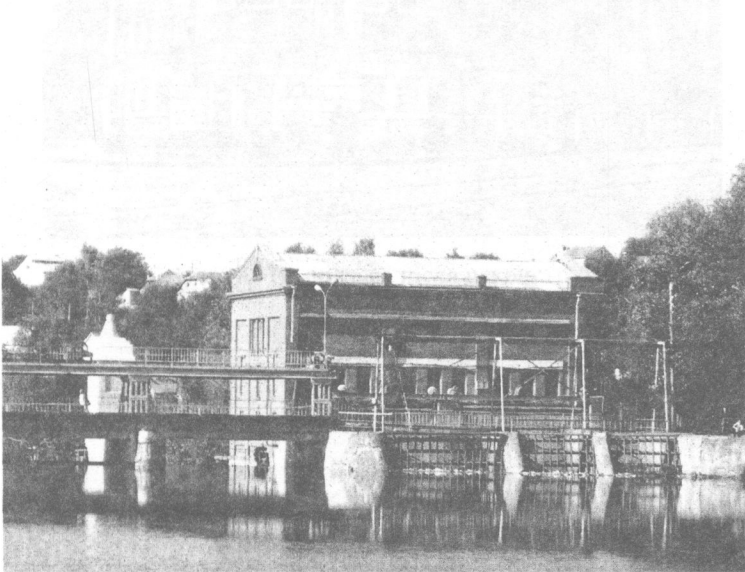
Літній театр у парку культури та відпочинку

Бируля Олександр Костянтинович (1892–1967) – архітектор

Засновник кафедри будівництва та експлуатації автомобільних шляхів, доктор технічних наук, професор. У 1910 р. здобув середню освіту в Паневезькому реальному училищі. У 1916 р. О.К. Бируля закінчив Петроградський інститут шляхів сполучення. Працював у Харкові, Києві та Вінниці.

У 1921 р. О.К. Бируля викладає в технікумах і у Вінницькому педагогічному інституті. В 1925–1931 рр. керував дорожнім будівництвом області. Започаткував роботи з вивчення та використання в дослідному і виробничому плані місцевих матеріалів і

Електростанція в Сабарові

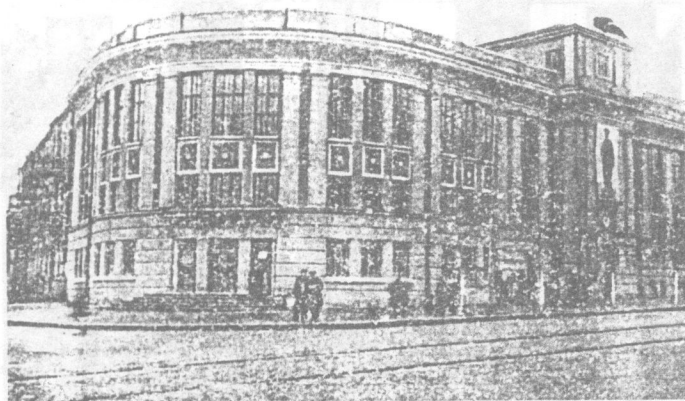
нових конструкцій дорожніх покриттів. У 1925 р. створив у Вінниці науково-дослідну станцію.

У 1931 р. О.К. Бируля був запрошений на посаду завідувача кафедри дорожньої справи Харківського автомобільно-дорожнього інституту.

У м. Вінниці він брав участь у проектуванні об'єктів промислового призначення в 20–30-х роках минулого століття (електростанція в Сабарові). Автор книги «Архітектурна історія м. Вінниці» (1930 р.) та наукових праць з питань будівництва доріг, виданих у Києві («Проектирование автомобильных дорог», 1953 р.). За видатні заслуги в розвитку вітчизняної науки в 1953 р. О.К. Бирулі було присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки Української РСР.

Черленіовський Л.О. – художник-архітектор

Працював у Вінниці в 30-х роках. Автор проекту реконструкції бібліотеки ім. К.А. Тимірязєва в 1933–36 рр., проекту житлового будинку облвиконкому (сучасна вул. Соборна, 81) в 1936 р. Під час Великої Вітчизняної війни і в повоєнні роки Л. Черленіовський працював художником у театрі.

Бібліотека ім. К.А. Тимірязєва після реконструкції, 1936 р.

Житловий будинок облвиконкому (вул. Соборна, 81)

Чорновіл Дмитро Семенович (1902–1954) – архітектор

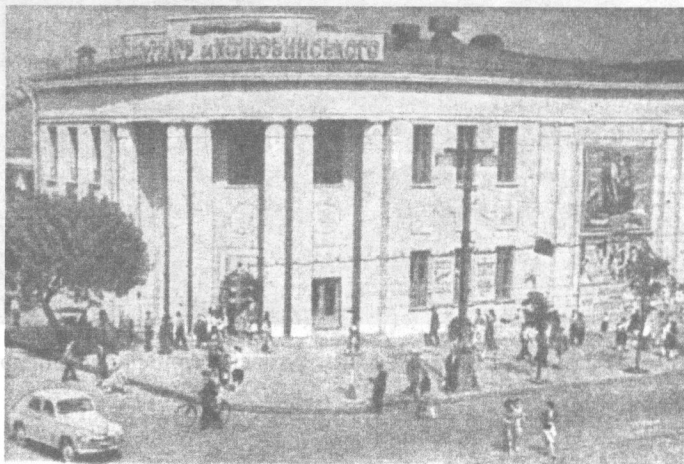
Народився у с. Надєждівці Харківської області. У 1930 році закінчив Харківський художній інститут. Працював в інституті «Діпромiсто». В складі творчого колективу архітекторів інституту здобув третю премію в конкурсі на проект відбудови вулиці Хрещатик у Києві (1944 р.). У м. Вінниці за проектом Чорновола в стилі «сталінського класицизму» реконструйовано музично-драматичний театр (1944–1945 рр.).

Музично-драматичний театр ім. М.К. Садовського після реконструкції

ГЕЙЛЕР БОРИС МАРКУСОВИЧ (1912–1977) – архітектор

Народився у м. Вінниці. В 1940 р. закінчив Одеський інститут інженерів цивільного і комунального будівництва. У 1941 р. викладав у Вінницькому будівельному технікумі. Починаючи з 1947 р. працював на проектній роботі. Автор проектів реконструкції кінотеатру ім. Коцюбинського (1958–1960 рр.) та стадіону «Локомотив» (1965–1970 рр.).

Кінотеатр ім. М. Коцюбинського, 1960 р.

Гуревич Мануїл Захарович (1917 – ?) – архітектор

У 1941 р. закінчив Одеський інститут інженерів цивільного і комунального будівництва З 1946 р. працював у проектних інститутах м. Вінниці (Облколгоспроект, філіал «Діпроцивільпроект»). У Вінниці за його проектами збудовано житловий будинок з магазином (1955–56 рр.), дитячу лікарню (1953–56 рр.), Палац піонерів (переробка тип. проекту, 1965–67 рр.), 9-поверховий житловий будинок для малосімейних (1974–81 рр.) та ін., виконав проект забудови кварталу № 400–401 (1961–67 рр.).

Палац піонерів, 1967 р.

КАРАКІС Йосип Юлійович (1902 –?) – архітектор

Народився у м. Балті. Протягом 1909–1917 рр. Й.Ю. Каракіс навчався у Вінницькому реальному училищі, одночасно відвідуючи вечірні класи з малюнка художника А.М.Черкаського.

З 1918-го працював художником-декоратором у Вінницькому театрі для трупи Гната Юри, Амвросія Бучми і Мар'яна Крушельницького. В 1919 р. добровольцем вступив до лав Червоної армії. Після року перебування на польському фронті був залишений при

Будинок Червоної армії, 1935 р.

штабі 14-ї армії військовим агітатором, де служив художником агіт-поїзда.

З 1921-го – художник Вінницької губполітпросвіти в комісії з охорони пам'яток мистецтва та старовини – формував для міського музею галерею і бібліотеку із зібрання княгині Браницької в садибі в Немирові.

У 1922 р. вступає до Інституту народного господарства на юридичний факультет. Через рік переходить у Київський художній інститут на факультет живопису. Під час навчання працює театральним художником (в 1925–26 роках – під керівництвом Миколи Бурачека). У 1925-му під впливом архітектора Якова Штейнберга переходить з третього курсу мистецького факультету на перший курс архітектурного факультету. В 1931 році Каракіса запрошують в заснований роком раніше Київський інженерно-будівельний інститут (КІБІ) на кафедру проєктування цивільних споруд.

У 1931 р. виконує перший самостійний проєкт – Будинок Червоної армії і флоту. Для Вінниці він запроєктував Будинок Червоної армії на 1000 глядачів (1935 р.).

Кобелев Олександр Васильович

(1860–1942) – архітектор, педагог

Народився у Царському Селі, навчався у військовій гімназії в Петербурзі. Професійну освіту отримав у 1880–1887 рр. в Інституті цивільних інженерів. По закінченні здобув відповідне звання і чин X класу. Працював у Києві в управлінні Південно-Західної залізниці (з 1896 року очолював архітектурний відділ технічного відділення шляхової служби).

Кобелев напрочуд вдало інтерпретував у своїх будівлях різноманітні історичні стилі. Зокрема, приміщення контори Державного банку (1902–1905 рр.) він проектував (у співавторстві з О. Вербицьким) у стилі італійського ренесансу; будівлю Дворянського та Селянського банків (1911 р.) оздобив у неоросійському стилі; споруди Вищих жіночих курсів та Київського відділення Російського технічного товариства (1914 р.) – у стилі неокласицизму. Збудував залізничний вокзал та водонапірну башту в Козятині (1888–1890 рр.), залізничну лікарню у Жмеринці та електростанцію у Вінниці (1930–32 рр.).

Електростанція у м. Вінниці

Крейчі Антоній В'ячеславович (1914–1999) – архітектор

Народився у 1914 р. в м. Орджонікідзе (нині – м. Владикавказ) Північно-Осетинської Автономної РСР у родині чехів. Закінчив спецшколу із землепорядним ухилом (1929–1931 рр.), Московський архітектурний інститут із відзнакою (1936–1941 рр.).

Під час навчання в 1939 р. працював архітектором Мособлпроекту. В 1942 і 1943 рр. був інженером гарнізону м. Кутаїсі (Грузинська РСР, Зах. фронт). 3 липня 1943 р. по травень 1945 р. працював головним інженером і архітектором м. Клухорі Грузинської РСР. Після війни Комітет у справах архітектури при Раді Міністрів СРСР відправив його на роботу до України.

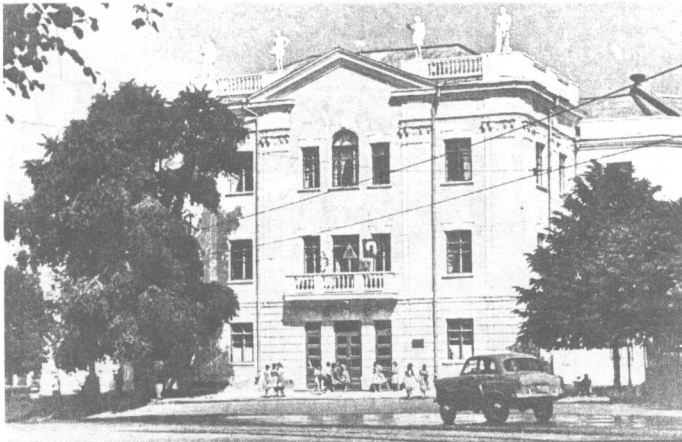
У 1945 р. виконував обов'язки начальника Вінницького обласного відділу в справах архітектури. З лютого 1946 р. по листопад 1949 р. працював головним архітектором області і начальником Облпроекту.

1957 року обраний головою Вінницького відділення Спілки архітекторів, з 1955-го – до правління Спілки архітекторів Української РСР.

За роки практичної діяльності Антоній В'ячеславович розробив більше 80 різних проектів, зокрема 24 проекти планування міст і селищ, 21 проект будинків і споруд та 37 проектів малих архітектурних форм. Серед об'єктів майстра – парки в містах Вінниці та Могилеві-Подільському, сквер-бульвар у Тульчині, центри міст Козятина, Бара, Бершаді, Могилева-Подільського, Ямполя, Липовця і Літина. В м. Вінниці архітектор також запроектував житловий будинок з магазином на розі проспекту Коцюбинського та вулиці 50-річчя Перемоги спільно з В. Дуловим; реконструював середню школу № 2.

Житловий будинок на розі проспекту Коцюбинського та вул. 50-річчя Перемоги

Вінницька школа № 2 після реконструкції

МАРХЕЛЬ РОМАН РОМАНОВИЧ (1931–1982) – архітектор

Закінчив Київський інженерно-будівельний інститут у 1958 р. У Вінниці працював на проектній роботі з 1960 р. У 1965–1969 рр. – заступник начальника облвідділу в справах будівництва і архітектури; 1969–1970 рр. – старший архітектор в інститутах «Діпроцивільпромбуд» та «Укржилремпроект». Автор проектів будівлі інституту ПКТІ (1961–1964 рр.), архітектурного рішення та благоустрою головного входу в Центральний парк ім. Горького (1965–1967 рр.), монумента авіаторам (1968–1969 рр.). Брав участь у розробці проекту реконструкції будівлі Ощадбанку з магазином ювелірторгу (1964–1965 рр.), автор архітектурного проекту фасадів будівлі «Політпросвіти» (1968–1969 рр.).

Головний вхід у Центральний парк культури та відпочинку ім. Горького

НОВАКОВА МУЗА ІВАНІВНА (1927) – архітектор

Народилася в с. Любомирці Піщано-Бродського району Кіровоградської області, закінчила Львівський політехнічний інститут.

Працювала у Вінницькому облпроекті архітектором (1954–1960 рр.); у Вінницькому обласному відділі у справах будівництва та архітектури головним архітектором м. Вінниці (1960–1965 рр.); у Вінницькій філії «Діпроцивільпромбуду» головним архітектором архітектурно-планувальної майстерні № 2. Депутат Вінницької міської ради у 1961–1964 рр.

Об'єкти, створені за участю Музи Новакової: Вінницький міський комітет Компартії (співавтор), 1956–1957 рр.; фонтан у парку ім. Горького (співавтор), вхід у парк з вул. Грушевського (колишня

Будівля міського комітету Компартії у м. Вінниці, 1957 р.

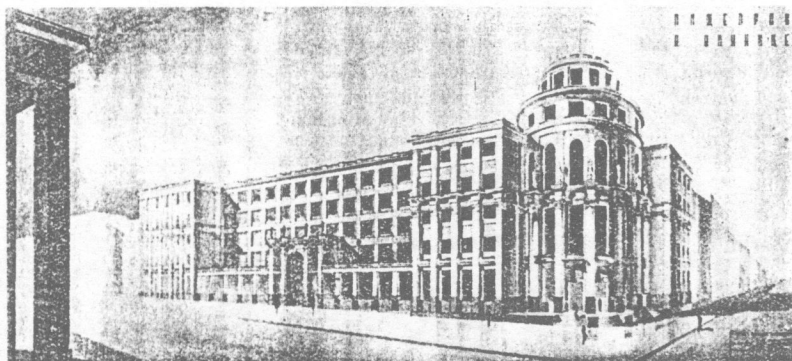
вул. Котовського), 1958 р.; критий ринок «Урожай», 1959–1960 рр.; планування і забудова II, III і V мікрорайонів житлового масиву «Вишенька», 1965–1969 рр.; широкоформатний кінотеатр, 1970–1971 рр.; готель «Південний Буг», 1970 р.; автовокзал у м. Вінниці, 1965 р.; будівлі навчальних корпусів Вінницького політехнічного інституту, 1965–1969 рр., пологовий будинок у м. Вінниці, 1969 р.

Критий ринок «Урожай», 1960 р.

РАБІН САМУІЛ ІСААКОВИЧ (1905–1982) – архітектор

Автор Будинку вчителя на проспекті Коцюбинського, житлового будинку суперфосфатного заводу (1930-ті рр.), будівлі обкому КПУ (1935–1941 рр., консультант – П.Ф. Альошин), відновлення будівлі обкому КПУ (1946–1949 рр.), павільйонів та окремих вузлів Центрального парку (1949–1950 рр.), житлового будинку на вул. Леніна, 103 (1953–1958 рр., співавтор з А.В. Крейчі), планування Привокзальної площі (1953–1954 рр.), проекту будівлі міського комітету КПУ (1956–1958 рр., співавтор з М.І. Новаковою), проектів забудови мікрорайону «Вишенька» (разом з Г.І. Кравцовим, М.І. Новаковою, 1962–1970 рр.).

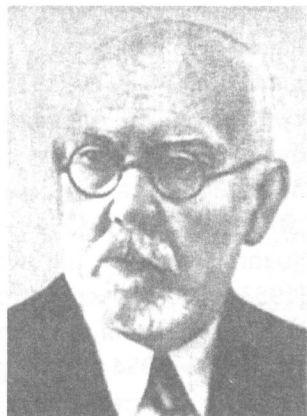

Будівля обкому КПУ, 1949 р.

Риков Валеріан Микитович

(1874– 1942) – архітектор, педагог

Вчився у Тамбовському реальному училищі. Професійну освіту здобув у Петербурзькій академії мистецтв (1894–1902 рр.). Навчався у класі професора Л. Бенуа. Закінчив академію з відзнакою, отримавши звання художника-архітектора за проект синодального подвір'я в столиці. Працював у Херсоні, Києві. Спроекував вокзал на станції Жмеринка (1902–1904 рр., співавтори – З. Журавський і І. Беляєв), кінотеатр ім. Коцюбинського у Вінниці.

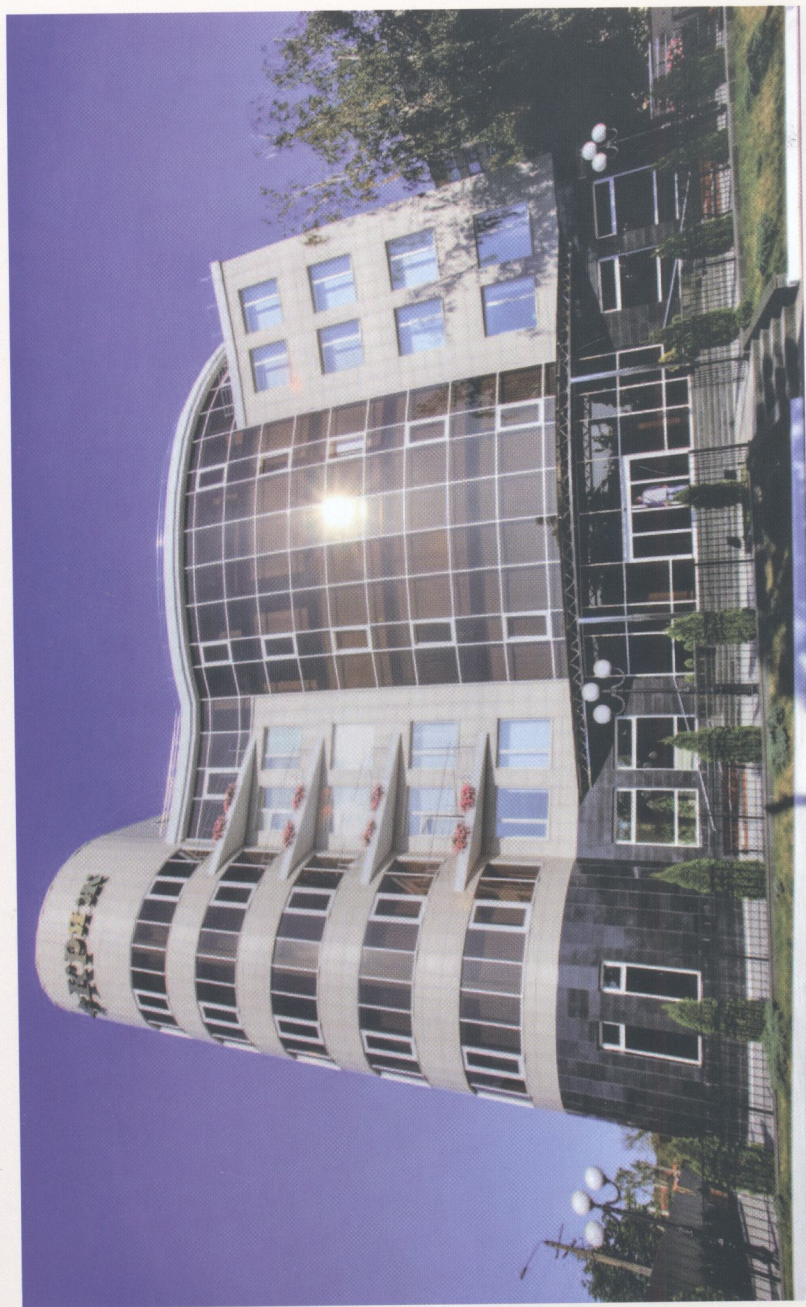
Кінотеатр ім. М. Коцюбинського у Вінниці, 30-і роки ХХ ст.

Молитовний будинок, архітектор В. Кеда

Офісний центр «Кряж», 2009 р.

Адмінбудинок на вул. Хмельницьке шосе, архітектор В. Горбатий, 1991 р.

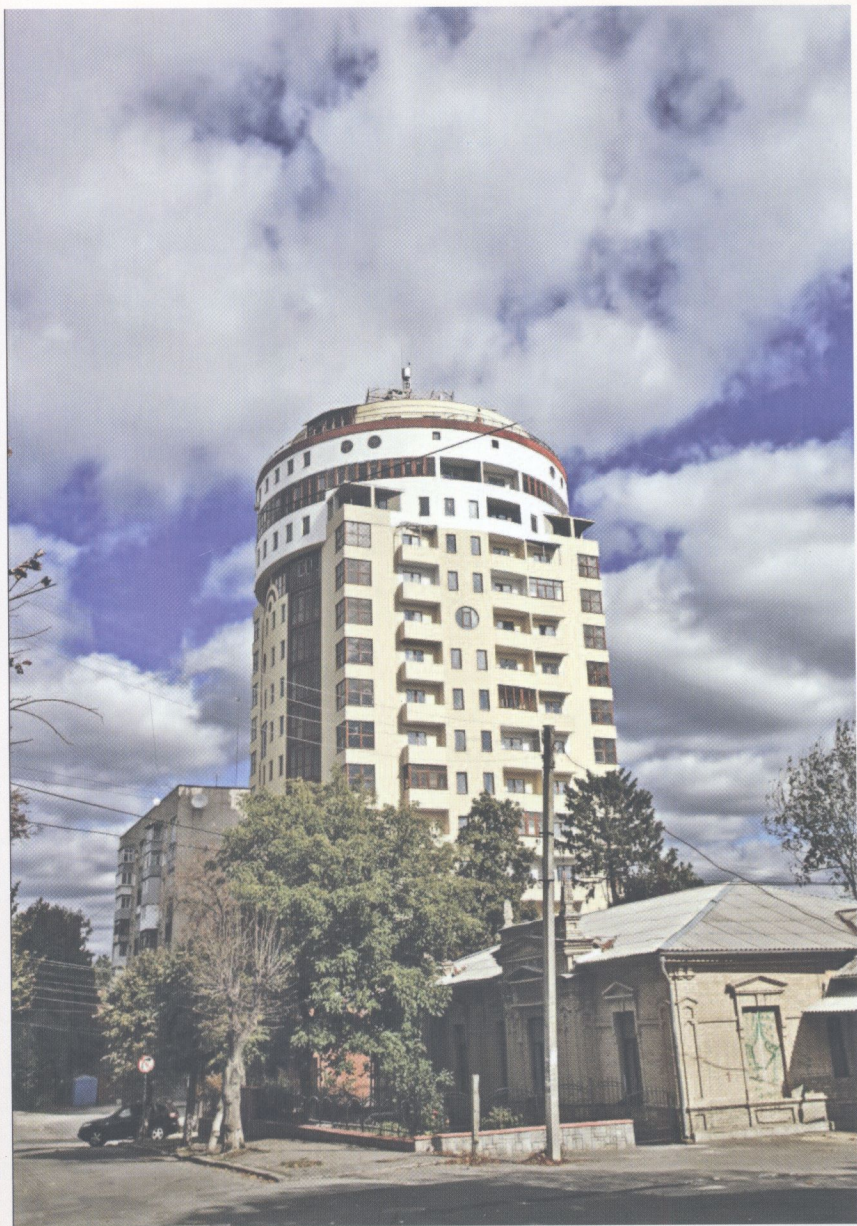
ТЦ «Магігранд», архітектор В. Плясовиця, 2007 р.

Будівля банку «Україна», архітектори Ю. Плясовиця, В. Ломачевський, А. Жданов,
В. Горбатий, Т. Костриця, 1996 р.

Житловий будинок на вул. Л. Толстого,
архітектори Ю. Плясовиця та І. Бодунов, 2011 р.

Житловий будинок у мікрорайоні «Поділля», архітектор В. Ломачевський, 2006 р.

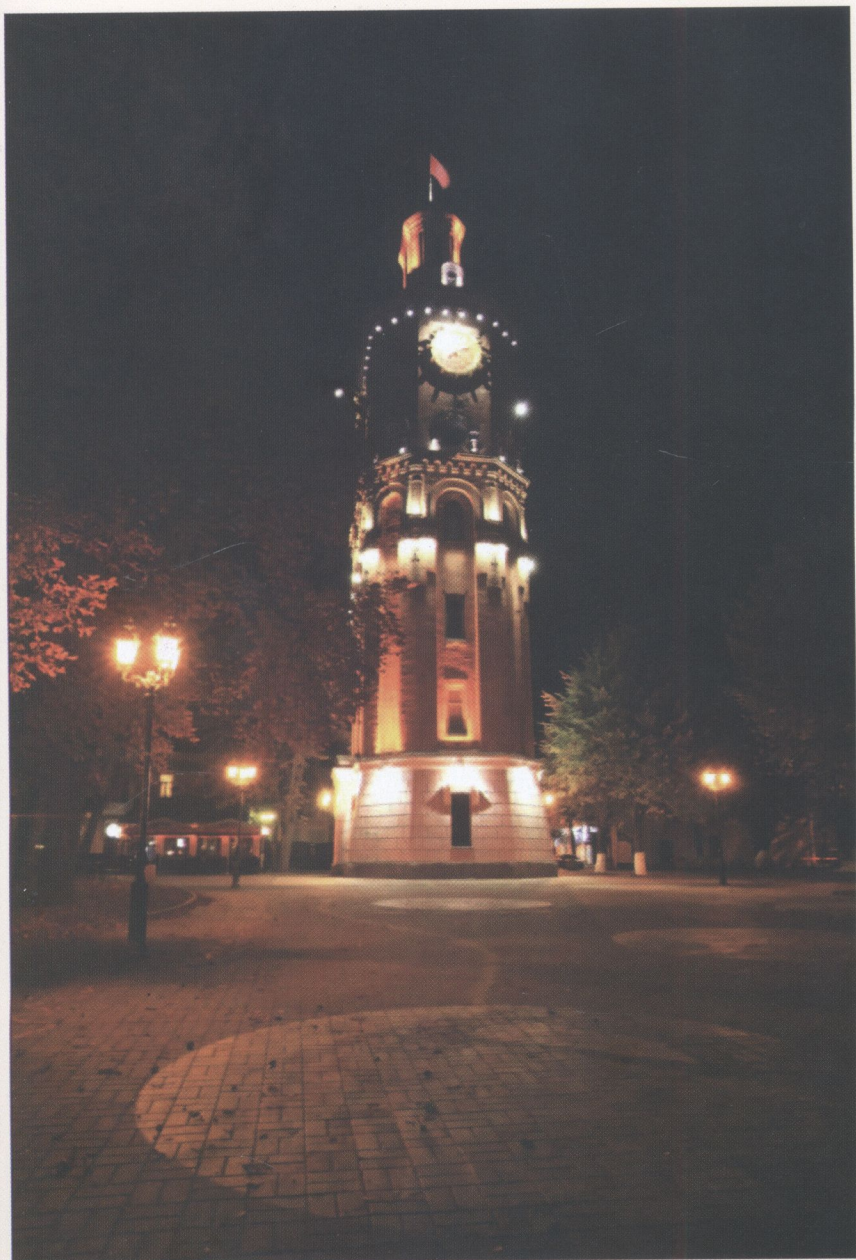

Свято-Преображенський кафедральний собор

ТРК «Магіцентр» на вул. Козицького, архітектор М. Войтюк

Стара водонапірна вежа у сквері ім. Козицького

Фонтан у сквері ім. Козицького

Площа ім. Ю. Гагаріна

Церква Воскресіння Христового, 1910 р.

ТРК «Феріде Плаза», архітектор О. Коротких, 2008 р.

Новинка 2011 р. фонтан «Рошен»

Поезія – це не «кращі слова в кращому порядку»,
це – вища форма існування мови

Йосип Бродський

Художня література

Геннадій Кравцов

Геннадій Кравцов завжди займався улюбленою справою. А головна його любов – живопис, малюнок. Захопився цим з дитинства, ще в школі відвідував художню студію. Став архітектором (закінчив Уральський політехнічний), працював у проектних організаціях. Захоплення малюнком та поетичною творчістю непомітно привело до захоплення книжковою графікою, оформленням книжки.

Світ, який нам відкриває поет Геннадій Кравцов, зримий, відчутний, а особливо – багатобарвний. Перше враження від його віршів – кольорове. Це світ, відкритий живописцем. Найкращі його вірші – це як нариси, етюди з натури, що передають стан людини й природи. Читаючи його вірші, мимоволі згадуєш напугане слово всім поетам Миколи Заболоцького: «Любите живопись, поэты! Лишь ей, единственной, дано души изменчивой приметы переносить на полотно».

Избранное

Тополь

Сажая веточку
и верю: тополь будет.

Сажая веточку –
чтоб видеть из окна.

Сажая веточку
себе, тебе и людям.

Сажая веточку...
Будь матерью, Весна!

Проходят годы –
ствол сплетает стебли.

Проходят годы в лиственных салютах.

Проходят годы –
ветви рвутся в небо.

Проходят годы...
Но восходит люто

топор в руках
нелепой правотою.

Топор в руках
роняет годы наземь.

Топор в руках
ликует над листвою,

топор в руках
да твой холодный разум.

Сажая веточку –
и снова верю в тополь,
чтоб юности второй пришла пора,
чтоб сохранить любовь свою
и чтобы
он никогда не видел топора.

1966

Старая церковь

Эта церковь заброшена
в суматохе людской.
Северянкой в кокошнике
поднялась над толпой
По облупленным стенам
лупогазо и грустно
смотрят сумрачной тенью
все пророки Иисуса.
Бог, как сторож, посажен,
На щеках – купорос.
Далеко не сусальна
пестрота куполов.
Встало чудо земное
отрешеньем любви.
Что случилось со мною?
Что так сердце щемит?
Мне – ни черта, ни бога.
Я – за тысячи рук.
Только церковь в итоге
вдруг придут и взорвут.

Ни защиты, ни стражи.
Так
одну
на горе,
словно женщину, страшно
оставлять в октябре.
Между радуг и снежности
льнут, грустя, облака...
Не религий, а нежности
тихо просят века.

1968

* * *

Повеет ветер
и утихнет вновь.
Вдовой глядит изба на черной горке.
А танцплощадка
надрывает горло
о том, что этот мир давно не нов.
Мне жаль певцов.
И этот вечер жаль
за серость неба, за тревогу лета,
за легкую
эстрадную печаль,
нахлынувшую вдруг дурной приметой.
Компания
по берегу пройдет –
перекричит гармошкой радиолу,
частушкой грянет,
словно срежет влёт
мелодию с наигранною болью.

В наплывах звуков
        выкатит луна,
замрет, горя сигналом расставанья,
и лишь изба
        в два крохотных окна
молчит во тьме, собою оставаясь.

1970

* * *

Вот и дождались первой пурги:
все позабудь – и живи ликованием!
Словно столкнулись внезапно враги –
чувства и мысли – при лунном сиянии,
словно надрывно природа поет
белую песню, в молчанье раскаясь...
Только никто этих слов не поймет:
то ли ругается, то ли ласкает.
Ты засыпай.
Ночь собой занята.
Утро рассудит весельем и грустью.
Знаю одно:
победит чистота
мысли высокой и сильного чувства.

1970

* * *

За окнами –
                                порывы ветра.
Но наши вечера –
                                тихи.
Забуду медленное лето.
Забуду все свои стихи.
Мы книгу новую откроем
в глазах.
С единственной строкой.
В ней двум лирическим героям
                                вдруг станет нежно
  и легко...

Вот так
                                негаданно, непрошено,
                                осенней сединой мелькнув,
уйдет задумчивое прошлое –
и взгляд
                                озвучит тишину тревожно –
как на стыках времени,
торжественно –
                                как в небесах,
как лучшее стихотворение,
которое не написать.

* * *

Позабылись покосы,
        сникли сонно стога,
у задумчивых сосен
        солнце красит снега.
Ни дорог и ни тропок –
        чистота новизны.
Под ногами сугробы
        необычно нежны.
Словно не было в мире
        ни единой души,
словно руки не ныли
        от тяжелой косы
Лишь лиловые ленты –
        тени по белизне.
Лето, лучшее лето,
        заглушил спелый снег.
Путь наш трудный и длинный
        по безбрежной тиши.
Напишу твое имя.
        Ты мое напиши
на равнине нарядной
        в мудром свете лугов.
Равнодушные взгляды
        не поймут снежных слов.
Не поймут, что стихами
        и пожаром души
на едином дыханье
        каждый словно вершил.

1965–1972

* * *

В осенней спешке мимо прохожу.
Над головою кружат листопады.
Через окно, как через паранджу,
ты даришь мне раскованные взгляды.

А город мой угрюм, щемяще-рыж,
опустошен и занят лишь собою.
О, милая, ты душу веселишь,
боясь признаться в нашей общей боли.

Так странно: под брожение октября
глаза твои играют синей смальтой.
Но снег летит! И, забелив тебя,
течет по кромкам стылого асфальта.

Как будто он смывает твой портрет –
и на холсте тревожно проступают:
разлив очей, что сводится на нет,
печаль, неотразимая, слепая...

Гороскоп

для каждого с улыбкой

Год Дракона

Люди этого знака обладают прекрасным здоровьем, энергичны, легко возбудимы, иногда упрямы и резки. Честны, эмоциональны, решительны, на них можно положиться. Отличаются своеволием. Откровенны, и их мнение всегда обосновано. Они способны, не любят занимать деньги и произносить речи. Склонны к мягкосердечию и часто позволяют другим взять над собой верх, но только ненадолго. Они быстро избавляются от своих заблуждений. Женятся или выходят замуж в ранней молодости или не делают этого вообще. Пользуются любовью окружающих.

1928

1940

1952

1964

1976

1988

2000

2012

2024

Подобных Драконов мало на свете:
под собственной скромностью
он незаметен

Ясно видит. Чист умом. Но долей,
как все Драконы, вечно недоволен

ДРАКОН + РЫБЫ

Супер-Драконова стезя.
Уверен. Мудр. Пойдёт далёко.
Остановить его нельзя,
как притяжение Востока

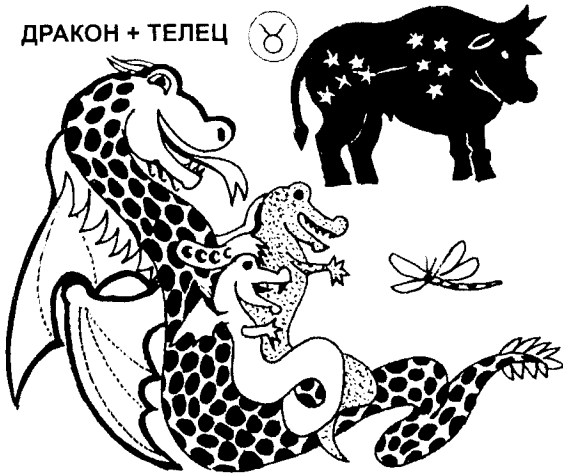
ДРАКОН + ОВЕН

Сверх-Дракон.
С победой он
с детства раннего знаком.

ДРАКОН + ТЕЛЕЦ

Дракон сладав.
С роднёю дружен.
Спокойствие – его оружие

ДРАКОН + БЛИЗНЕЦЫ

Дракон, сверкающий огнями,
но обжигающий, как пламя

ДРАКОН + РАК

Задумчив. Заоблачен. Замкнут.

Строитель
воздушных
замков

ДРАКОН + ЛЕВ

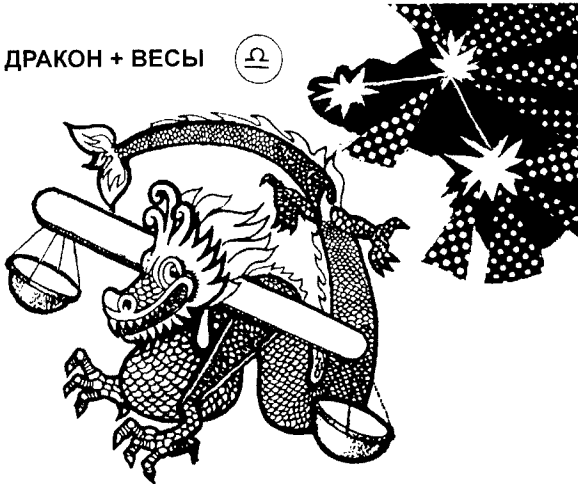
Дракон неистовый и смелый,
но утомителен без меры

ДРАКОН + ДЕВА

Поверьте этому Дракону:
он точен, верен, узаконен

ДРАКОН + ВЕСЫ

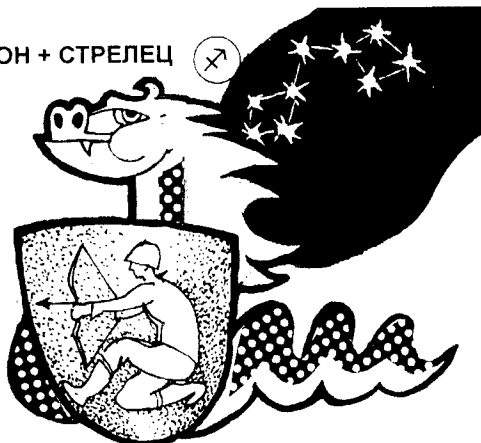
Он для Дракона слишком мягок –
не переносит
лишних тягот

ДРАКОН + СКОРПИОН

Колючий Дракон.
Осторожнее – жётся.
Кто с ним не знаком –
относитесь, как к Солнцу

ДРАКОН + СТРЕЛЕЦ

Самоуверенный Дракон.
Спокоен.
Обиды не проявит он.
Но... воин

Год Змеи

Это люди сложные, от рождения наделены мудростью, неразговорчивы. Их дела всегда идут прекрасно, но они часто скуповаты. Иногда эгоистичны и тщеславны. Однако могут проявлять активное участие в судьбе своих менее удачливых собратьев. Часто перегибают палку, не веря суждениям других, полагаясь только на себя. Решительные и целеустремленные характеры, остро переживающие свои неудачи. Внешне спокойные, но страстные натуры. Обычно отличаются привлекательностью внешней и внутренней, что при некоторой их ветренности ведет к семейным осложнениям.

1929

1941

1953

1965

1977

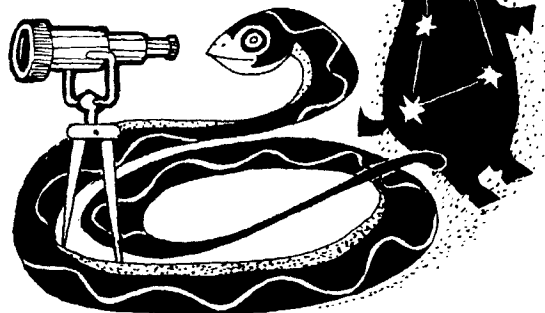
1989

2001

2013

2025

ЗМЕЯ + КОЗЕРОГ

Змея-философ прицела дальнего.
Ум – от абстрактного и до
реального

ЗМЕЯ + ВОДОЛЕЙ

Змея таинственно-
мистичная,
экзотерично-
спиритичная

ЗМЕЯ + РЫБЫ

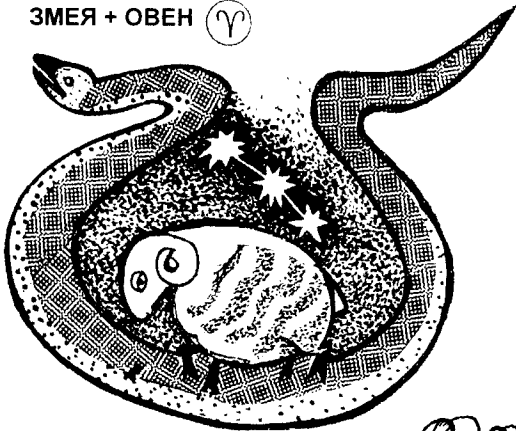

Водяная Змея.

Хладнокровной бывает,
если страсти любовные
не согревают

ЗМЕЯ + ОВЕН

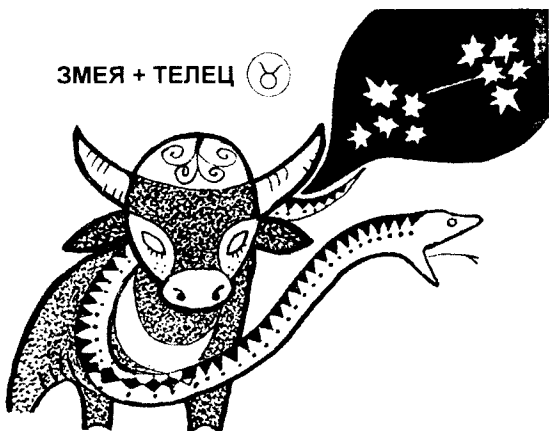

Змея-питон. Всегда в обнове.

Не страшен змей,
но страшен Овен.

ЗМЕЯ + ТЕЛЕЦ (♉)

Очаровательность гадюки
неотразима и верна.
Змея, нетерпящая скуки,
с Тельцом, нетерпящим вина

ЗМЕЯ + БЛИЗНЕЦЫ (♊)

Быстра в движеньи и делах.
Не отыскать. Везде... БЫЛА

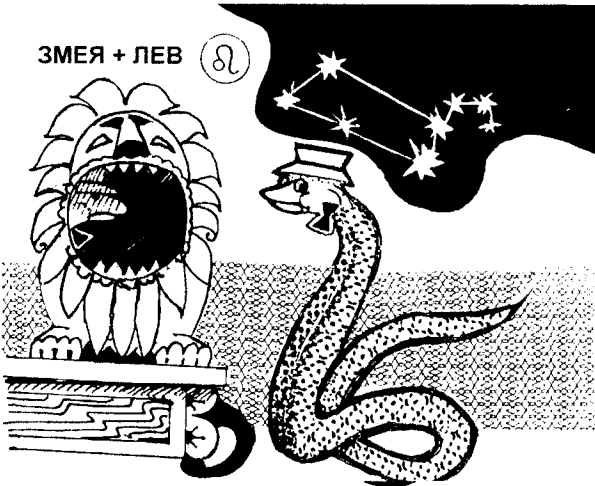

ЗМЕЯ + РАК

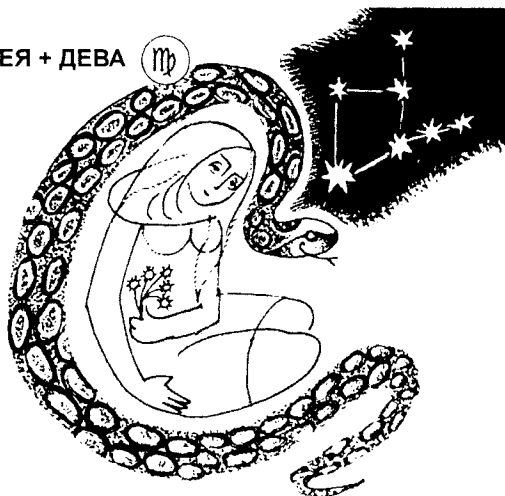
В грозу не шевельнёт и хвостиком.
Вся – олимпийское спокойствие

ЗМЕЯ + ЛЕВ

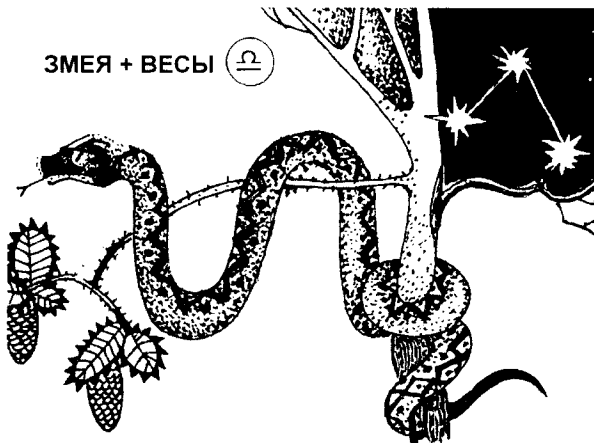
Змея в любимых принадлежностях –
всегда гигант.
Талант порядка и прилежности –
её талант

ЗМЕЯ + ДЕВА

Змею судить не надо строго:
её сверхвежливость – от Бога

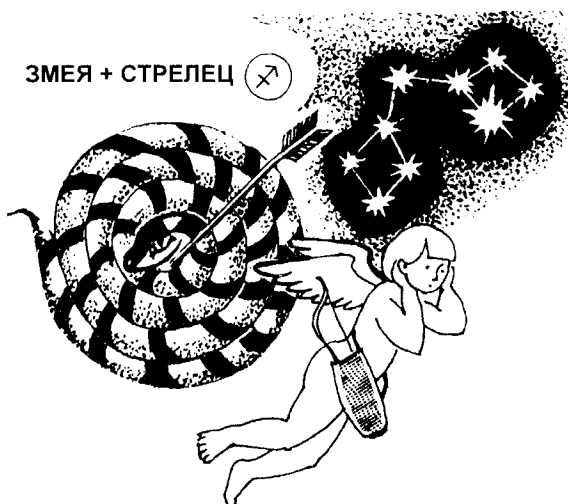
ЗМЕЯ + ВЕСЫ

Змея восторженно-мила:
в ней есть размеренность в делах,
очарование и злость,
обворожительный гипноз

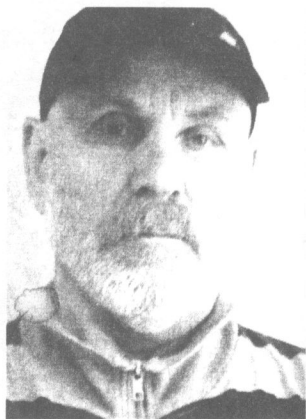

Змея не рождена посыльной.
Скромна. Упорна. С пониманием
Приложит максимум усилий,
чтоб ваше обратить внимание

В делах Змею повсюду ценят –
любым путём достигнет цели

Анатолій Шевченко

Народився 1946 р. у сибірському місті Кемерово. На початку 50-х сім'я переїхала до Вінниці. Закінчив школу № 7. Навчався у художньому училищі в Каунасі. Нині живе й працює у Вінниці.

Пише картини, прозу й вірші, творить пісні. Значну частину своєї творчості присвячує місту. Вважає, що Вінниця має перспективи стати одним із найкращих міст України, бо традиції, архітектурні й культурні тенденції, сама аура міста сприяють цьому.

Анатолий Шевченко

Старый дом

Два призрака из далекого прошлого, реликтовые ящеры совдепии – я и Симон (Семенов Витя) – сидим за столиком в кафе, в парке под каштанами. Весна, поют птицы. Теплый ветерок сбоку доносит шум города. Тела наши обмякли от коньяка, размлели души, расфокусировались взгляды. Как люди, у которых много общих воспоминаний, мы, по большей части, молчим. Сам факт нашей неожиданной встречи через много лет побуждает вспоминать наше послевоенное винницкое детство. Его сюжеты звено за звеном потихонечку вытягиваются золотыми цепочками из заглашиков нашей памяти. В ноздри наших носов впорхнули запахи, слух усладили звуки – интонации, музыка, песни – из далекого прошлого, чуждого, глупого и непонятного новому поколению. Оттуда слышатся голоса наших друзей, ночные вдовьи всхлипы наших матерей.

Винница – город необыкновенный. Река делит его не только на две части, но и на два эстетических мира. Левый берег – неряшливо освоенная индустриальная территория с невразумительной архитектурой, лежащая в плоском ландшафте. А на правом берегу – классический (на холмах) каменный, пусть небольшой, город. С церквями, каменными Мурами – свидетелями исторической давности. Подъемы, спуски, брусчатые улицы, серебрящиеся лунными ночами, проходные дворы, мраморные ступени в старых домах,

кованные решетки и виноградные лозы, ползущие по стенам уцелевших особняков артыновской эпохи. А внизу – река. И улицы той Винницы многолюдны, потому что отсутствует частный транспорт, нет телевизоров. Даже радио – редкость.

Чего же сидеть в четырех стенах?

И люди с тех многолюдных винницких улиц совершенно не похожи на сегодняшних. Сравните: винничанин 50-х годов из категории 25–60 лет. Он трудолюбив, но ненавидит занудный конвейерный труд на агрегатном заводе. Он ни богат, ни беден. Он живет от получки до получки. Он лукав, умен, осмотрителен и изворотлив. Основателен, сдержан, может быть скромным, а может быть бесстыжим и разгульным. Он, взопрев от страха, как мышь под веником, забьется в щель или, рванув на себе рубаху, кинется напролом. Каким же ему быть, если в его венах варится почти в равных пропорциях славянская, иудейская и азиатская кровь. Он еще помнит прежнюю страну, царскую Россию, и, не без ухмылочки, воспринимает социалистическую действительность. Живя на копеечную зарплату, впроголодь, ему ещё нужно поерзать седалищем на стуле на бесконечных собраниях, с тоской осматривая перед собой гипсового лысого бога. В шкатулочках вместе со сбережениями на черный день он хранит ордена и медали, а в теле – осколки с недавней войны. В повседневье на нем гимнастерка или китель, а в праздники – те же гимнастерка и китель, только выстиранные и отутюженные с пропарочкой. Он раз в неделю отмывается за 50 р. в городской бане на Замостье, а летом, если ему посчастливилось жить вблизи реки, он, намылившись, посидит какое-то время на речном камешке, откисая, а затем с рычанием бросается в бархатные воды Южного Буга, тогда еще не загаженного. Из развлечений у него – кино по воскресеньям и картонное радио, которое сипло, по-старушечьи, вещает об обреченном на гибель капиталистическом обществе. Он был бы рад поставить этажерку с книгами, но тогда негде будет втиснуть на ночь раскладушку. В Виннице уже отстроили муздрамтеатр военнопленные немцы. Он может посещать его и даже может

побывать на спектаклях гастролирующих московских (!) трупп. Но... Но билетам в театр он предпочтет покупки детям: само собой, мороженое, печенье, «подушечки» с повидлом – все это он купит в единственном на всю улицу Свердлова продовольственном магазинчике. У него шестидневная рабочая неделя. В его пищевом рационе все натуральное, в основном овощи, килька, селедка под жигулевское пиво; случаются деликатесы: конская колбаса, чесноковая колбаса. Честно говоря, он осознает, что его единственная такая драгоценная жизнь не во всем удастся, да и горизонты затуманены, и не поропщешь. Но он будет терпеть, как все вокруг, ради детей. В идеале для своих детей он мечтает о карьере партийного начальника, военного в большом чине либо директора торгового учреждения. Стоит ли говорить, что он вывернется из себя, но обязательно накопит младшенькому (-ой) на пианино или скрипку, или на баян. Рабинович из восьмой квартиры – у него абсолютный слух – отметил в ребенке очевидный талант. А товарищ Рабинович знает, что говорит. Кстати, в то время в советской стране наличествовало много аккордеонов, прекрасных качественных инструментов – трофеи, завезенные из Германии победителями...

На улице Свердлова стоял двухэтажный дом. За домом – двор, накрытый тенью в пять детских обхватов дуба. Еще дальше – берег, река... Дом – постройка конца XIX века, из бурого, цвета освежаванной конины кирпича. Симпатичный фасад в стиле особняков того времени. Мраморные надбитые лестницы, парадный и «черный» входы, многочисленные высокие двери по коридорам.

Пространство заполнено запахом: пахнет керосином, едой, нафталином, обоссанными котами закутками; как будто запах не смесь газов, а неухоженная плоть какого-то крупного существа. В доме был чердак, особенное для нас, детворы, место. Что-то вроде детской комнаты, но в беспризорном варианте, со всеми вытекающими из этого последствиями. Его значение для нас менялось с течением времени. Младшекласниками мы играли там в войну, прячась за дымоходами. Играли в шахматы для отвода глаз, а на

самом деле – в карты. Поначалу в подкидного, повзрослев – в преферанс; кормили голубей.

Чаще всего и более всего наш чердак заполнялся в непогоду. Кровельное железо под нитями дождя зудело какую-то свою мелодию, которая сплеталась с нашими, не рассчитанными на взыскательный вкус песнями под гитару. Ну а в период брожения гормонов и мутации голосов место под крышей стало лабораторией наших первичных эротических и сексуальных опытов. Жертв заманивали под предлогом посмотреть на вылупившихся птенцов голубей или восхититься из чердачного окна окрестным пейзажем, а лучше – звездным небом....

...Августовский вечер. Взошла раскормленная луна и покати-лась бесшумно по хребту горизонта старого города. Замаслились крыши льняным лунным свечением. Откуда-то снизу слышна мелодия «Маленького цветка», а нос чует запах варящегося варенья. Я, упершись руками в чердачный настил, смотрю вниз под себя на тусклое мраморное пятно – Людкино лицо. Все мое существо погружается в нагретую августом сливу. Мы ритмично дышим. И ничего слаще я не мог себе представить до этого мгновенья. Людка слыла бесхитростным и безотказным существом в отроческой среде нашего двора. Своей пропушкинской кличкой – «Капитанская дочка» – она была обязана своему отцу, капитану милиции, дяде Жоре, в моих воспоминаниях неотделимому от мотоцикла с коляской – мототавр. Мне долго потом после того вечера в синеве милицейского мундира снилась линияющая в Людкино лицо ягода, ноздри щекотал запах сливового варенья под мелодию «Маленького цветка».

– Помнишь дуб, что рос в нашем дворе? – обратился ко мне Симон. – Какое огромное было дерево! Его спилили спустя три года после того, как снесли наш дом. Вообрази, он почти сразу же стал усыхать. Прямо мистика.

– Да, так бывает, – отозвался я, – мы же многого не знаем о деревьях. Что ему было стоять, если все разъехались!

В самом деле, то было величественное дерево. Его крона развесилась над всем двором. В его ветвях пели и вили гнезда птицы. В его благодатной тени летом на своих табуреточках рассаживались старики – переговаривались, вспоминали, беззубо похихикивали. Рядом с дубом находилась водопроводная колонка – чем не оазис! Под ним сдвигали свадебные столы, визжали, играя, дети, прощались с покойниками. Под натиском осенних ветров с него осыпались желуди. А желудями хорошо стрелять из рогатки.

Так вышло, что гибель нашего дома мне довелось увидеть воочию, случайно проезжая мимо. Я уже давно проживал в другом районе города. Жизненная рутина зрелых лет, новые впечатления отодвинули мое детство, заслонили его сюжеты, девальвировали их значение...

Два экскаватора, две пасти, недолго трудились, ломая старческие кости самого значительного в моей жизни жилища. Когда все было кончено, и улеглась пыль, перед моим взором возвышалась куча из фрагментов наших детских обитателей, наших гнезд. Затихли двигатели, и в наступившей тишине я явственно услышал, как заматерился интеллигентный Рабинович, как заплакала мама Вити Вишневого, а моя мама, привычно скрестив в покорности руки, – что же сделаешь? – произнесла только: «Господи!» Дольше и громче всех негодовал дядя Андрей из пятой квартиры, как всегда, впрочем, когда выпивал. Не удержался и сейчас. Какое-то время я стоял в оцепенении, обдумывая факт своего присутствия у ещё теплящихся прошлым развалин – закономерный или по стечению обстоятельств, – пока не увидел вытекающую из-под битого кирпича черную кровь. Но то было машинное масло. С тех пор, проезжая мимо того места, я отворачиваюсь.

Прошло много лет, и, естественно, жизнь многому меня научила. Появились привычки, сплотившиеся с моим «я»; я избавился от многих иллюзий и представлений. Почти безошибочно с первых минут общения с кем-либо я понимаю, какой человек передо мной стоит, и стоит ли иметь дело с этим человеком. Я знаю, я понял,

что каждый из нас имеет цену, и я в том числе, и сожалею, когда под давлением обстоятельств я не могу ее удержать. Я не приемлю слова «должен», если за ним подразумевается иной, чем «вернуть взятое взаймы», смысл. Даже как социальные единицы люди ничего друг другу не должны. У них есть возможности поступать так или иначе, т.е. распорядиться осознанно своим человеческим ресурсом, сделать выбор. Выбор делает человека значительным или ничтожным. И только в жертве реализуется человек – увы, я соглашаюсь с этой философской установкой с неловкостью, оттого что не всегда в практических действиях соответствую ей.

В той далекой полуголодной эпохе, среди винницких развалин, в той стае, в которой я был щенком, значение выбора стояло гораздо острее для задолбанных убогой жизнью Гринбергов, Фесенко, Канес, Вишневских, Рабиновичей, Петровых и Летаевых. И, униженные государством, давящиеся туберкулезным кашлем, скуля от фронтовых ран, они все же находили в себе силы на высокие человеческие проявления. Тем самым, возможно, по наитию определяли для нас, своих детей, «своих выродков», приоритеты на будущее, прежде всего, нравственные. И если во мне есть что-то хорошее, то проросло оно из того, послевоенного, засева.

Несмотря ни на что, я так и остался человеком коммунального мышления, человеком времени своего детства, совком по существу. Человеком коммунального дома, двора без забора, с водопроводной колонкой под дубом, из которой в жажду пили все, подставляя ладони. Я догадываюсь, как можно было бы улучшить жизнь большинства, но никогда не повел бы за собой ищущих правды и справедливости, ни под каким знаменем. Изменить мироустройство невозможно. Изменить можно только себя. Выбросьте флаги, возьмите в горсть глину, не спеша перемните её пальцами – вам многое откроется в этой жизни.

Май 2012 г., Винница

Анатолий Шевченко

Михалыч

Автомобиль объехал лужицу, обогнул выступающую мыском рощу и выкатился на прямую полевою дорогу, круто ныряющую вниз. Развернулся величественный пейзаж, от которого Михалыча всегда охватывало восхищение: синие горизонты, то ли невысокие горы, то ли холмы, перелески, а у подножия спуска – порожистый Буг.

Юрий, зять Михалыча, медленно вел автомобиль вдоль берега, пока тесть не произнес коротко: «Здесь». Остановились у огромного валуна. Вышли. В меру пригревало августовское солнце. Легкий ветерок, безлюдье, то утихающее, то усиливающееся шуршание переката.

– Красиво здесь, – оглядев местность, сказал Юрий.

Пока разгружались и устанавливали палатку, Костик, внук Михалыча, путался под ногами, ловил ранее не виданных им темно-синих стрекоз, преследовал лягушек.

– Зачем ты их лупишь палкой, Костик! – кричал ему дед. – Живые же... Тебя бы так.

Солнце потихоньку скатывалось к горизонту. Юрий разворачивал снасти, стал укрепляться, предвкушая вечерний клев.

...Спустя пятнадцать лет, Михалыч вновь на этом берегу, у того же валуна, на спине которого он так любил загорать с детьми когда-то. Вокруг мало что изменилось. Пожалуй, разрослись

старые деревья. А вот Марьяновка – хутор через реку – судя по всему, обезлюдела. Не качаются под вербами лодки, не видно пасущихся коров. Со стен самой крайней к реке хаты обвалилась штукатурка. То там, то здесь из брошенных садов зияют ребра сорванных кровель...

По сердцу Михалыча потянул сквознячок. «Пройдет два часа, – подумал он, – и в топких сумерках скроется солнце. Потом будет ночь, скорее всего, прозрачная, звездная роса...»

– Костик, – позвал он внука, – пойдем со мной. Будем с высоты смотреть, как папа ловит рыбу.

Он показал внуку на высокий холм, взял за руку. Из-под их ног, когда они вскарабкивались по склону, сыпались камни, а из трав фейерверком выбрызгивали кузнечики. Выбравшись на вершину, дед и внук уселись на теплую гранитную плиту. Среди мхов мелькнула изумрудная ящерица. Глаза у внука сияли. Михалыч вспомнил, когда его дети – Ольга и Павлик – были еще подростками, они, так же втроем с этой плиты любовались закатами, рекой внизу, загадывали желанья. Счастливые времена!

Давно, еще в молодости, Михалыч с друзьями на самодельных катамаранах сплавлялся по Бугу. Компания устроила здесь многодневный вакхический привал. С тех пор он и прикипел к этому месту. Доступный берег, из-под кустов боярышника из каменистых недр выбивается студеный ручеек. Рядом лес, в нем грибы. Через реку – хутор, там магазинчик, открывающийся два раза в неделю, – что еще нужно? Но главным достоинством этого райского уголка, по мнению Михалыча, была удаленность от больших населенных пунктов. В непогоду ни добраться сюда, ни выбраться отсюда было невозможно – бездорожье. Хоть и невелик город Винница, но психологические проблемы многолюдных территорий, пусть и в меньшей, чем в столицах, степени присущи и ему. Поэтому Михалыч – горожанин до мозга костей – упивался пустынностью этого захолустья. Он отходил здесь от суеты. Добавьте ко всему отсутствие мобильной связи (в те времена о ней никто и не мечтал).

Однако, как это нередко бывает, все, что так тешило Михалыча, повернулось впоследствии против него в тот замученный ветром и дождями день.

...Близился сентябрь. Павлику – в седьмой класс. Ольга только поступила в институт. Предстояли хлопотные, изнурительные осенне-зимние месяцы. Михалыч был счастлив, когда получилось-таки выкроить три дня – он по традиции проведет их в одиночестве на берегу реки. В самую прекрасную пору года: всюду плоды, все в сытом довольстве, в заслуженной лени.

– Я поеду с тобой, папа, – неожиданно заявила Ольга.

Повзрослев, она все больше общалась с подружками и уже с меньшей охотой участвовала в походах с отцом и младшим братом Павликом. А тут вдруг... «Видно, рассорилась с кем-то», – заподозрил отец. Вслух не без иронии произнес: «Побег от неразрешимых проблем? Но я рад, солнышко, что ты будешь со мной». Дочка в ответ послала ему воздушный поцелуй.

В тот день с самого рассвета дул восточный упрямый ветер. Нагнало тучи. С перерывами лил дождь. Надежды Михалыча на хорошую погоду не оправдались. Зато оживился клев. К полудню дождь прекратился, и Михалыч улегся на ватнике, прямо на берегу. В интервалах между поклевками он глядел в развороченное ветром небо, подремывая, прислушивался к колокольчикам. Ольга в это время находилась в палатке, читала, нудилась. Михалыч всегда ставил палатку в отдалении от реки, метрах в пятидесяти, ближе к склону, чтобы не накрывали сырые туманы и не скубали ветры.

Эти две фигуры он заприметил давно. Они то скрывались за деревьями и камышами, то возникали вновь все ближе. Поначалу Михалыч принял их за спиннингистов, ищущих удачи. Но, присмотревшись, не разглядел в их руках снастей. Может, родственники кого-то из хуторян, решил он. Подойдут к валуну, свиснут – и на зыбкой лодке с того берега за ними приплывет Петро Мефодиевич, и эхо от его надрывного курильщицкого кашля будет шарохаться над рекой

от одного склона к другому. Но, скорее всего, приплывет его баба, баба Стеша – красномордая пьянчужка, потому что Петро Мефодиевич за последнее время захирел – что-то с желудком. Их хата, побеленная известкой, стояла у самой реки. За переправу чаще всего с ними рассчитывались выпивкой. Михалыч был перезнакомлен со всеми немногими обитателями хутора. Приблизившиеся вплотную мужчины ими не были. Среднего возраста, лет на пятнадцать младше него, среднего роста, оба сухопарые (один чуть потяжелее в костях), в затертых одеждах, ничего сельского во внешности.

– Как успехи? – спросил тот, что потоньше.

Михалыч готовил снасти к забросу.

– На уху хватит.

Появление непрощенных соглядатаев, рассевшихся, к тому же, за его спиной, пришлось Михалычу не по душе. Поэтому ответ его прозвучал отрывисто. Повисла тишина, неприятная, но короткая.

– Да, мужик, неприветливый ты! Может, хоть скажешь, что за село напротив.

– Хутор это. Марьяновка.

Неожиданное «ты» уязвило слух Михалыча.

– Понятно. А до шоссе отсюда далеко?

– Если по прямой, по вспаханному – километров десять. Если в обход по грунтовой дороге – плюс еще три. А после дождя – повсякому глухо.

– Понятно... Ну а ты как здесь нарисовался?

– Ножками. Посуху. Я здесь третий день, – нехотя, раздражаясь, ответил Михалыч.

Звякнул колокольчик. Пойманного карася, войдя в воду, Михалыч понес к садку – тот был привязан к палке. Вся рыба в садке затрепетала. Наполненный садок впечатлил худого:

– Ух ты! Да тут не только уха! Тут и пожарить и зафаршировать.

Закончилось его оживление застуженным смешком, перешедшим в кашель. А стоило Михалычу, выйдя из воды, достать коробку сигарет из куртки, он прытко вскочил с корточек.

– Угостишь? – длинные пальцы ловко выхватили две сигареты. – Вот спасибоочки...

Взгляды Михалыча и худого встретились.

Внешность чужаков, их обобщающая серость, повадки и вот этот взгляд из-под век – глумливый – напрягали Михалыча. В то же мгновение он увидел, как из палатки вышла дочь с накинутым на плечи пледом. «Этого еще не хватало», – подумал он. Дочь помахала ему рукой, направилась в его сторону. Михалыч помахал в ответ. Пришельцы оглянулись. Где-то в глубинах его организма, там, где зарождаются предчувствия, вспучился маленький вулканчик тревоги. Ольга подошла, поздоровалась. Худой с сигаретой в губах согнулся в театральном жесте.

– Мадам!

Ольга хмыкнула на реверанс и только тогда заметила озабоченное лицо отца. Между отцом и дочерью существовала не только кровная, но и тончайшая психологическая связь; радоваться или беспокоиться, они определяли по вздоху друг друга.

– Ну что, папа, клюет? – настороженно спросила она.

Но встрял худой:

– Клюет, клюет. Еще как клюет! Папа твой – просто профессор. Ну-ка, папа, покажи улов.

Он выкрикивал слова возбужденно, бегло и при этом оглядывал Ольгу. Ольга переглянулась с отцом, пытаясь понять происходящее. Отец был явно не в себе! Он метнул презрительный взгляд на худого и произнес со старательным равнодушием:

– Да, дочка, сегодня хороший клев. Сварим уху, и на жареху хватит.

– А кто же подумает о проголодавшихся путниках? – ерничал худой. – Не напрочишься – с голоду подохнешь. Так что, доця, готовь сковороду... Кстати, а как доцю зовут?

– Меня зовут Оля.

– О, замечательное имя! Девушка с таким именем обязана быть доброй.

Он закашлялся, но не унимался:

– А как папу зовут?

Михалыч хотел промолчать, но все же ответил, соображая в то же время, какие выбрать интонации для роли, в которой оказался:

– Михаил Михайлович, можно – Михалыч.

– А меня Горынычем. А вот его, – худой кивнул на товарища, – Ильичом, – многозначительно поднял кверху указательный палец. – Ильич, Ильич – может, сыч, а может, – хрыч. Выходит, мы все на «ич». Прямо Югославия какая-то.

– Глохни! – тихо и неожиданно повелел костистый. Именно повелел.

До этого он сидел молча, курил, сплевывал. Михалыч только сейчас взгляделся в его лицо и сразу понял, кто есть кто из этих двоих. Скуластое лицо, прямой нос, под ним чувственный маленький рот.

«На татарина смахивает», – подумал Михалыч.

Худой умолк, хотя смешок укротить не получилось, подергивался телом. Раздражение к незнакомцам все более усиливалось в Михалыче. Воспользовавшись паузой в общении, он взял дочь под локоть, намеренно неторопливо сказал: «Пойдем», и вдвоем они направились к палатке.

Худой спросил вдогонку: «А если клюнет?» – «Поймаешь, себе возьмешь», – ответил Михалыч.

На поддороге Ольга спросила сдавленно:

– Кто эти люди, папа? Твои знакомые?

– Первый раз вижу.

– На наркоманов похожи, неприятные какие-то...

– Не оглядывайся, дочка. Подозреваю, что, кроме того, что они наркоманы, они еще и похуже...

– Хуже наркоманов? Кто же?

Михалыч не решался озвучить свои подозрения, чтобы не волновать дочь, но, подумав, сказал:

– По-моему, они – зеки. Зеки – это уголовники в тюрьмах. Здесь, поблизости, в Губнике, если не ошибаюсь, расположена тюремная

зона. Возможно, их привезли в какое-то село или колхоз на отработки. На химию – как они говорят. Ты не пугайся, но будь осмотрительной, если они засидятся или, не дай Бог, увяжутся за нами.

– А что же они делают здесь?

– Волынят. Сачкуют. Такие люди трудолюбием не отличаются. Покрутятся – и вернуться к месту сбора.

Интонации Михалыча были успокоительными, хотя оппонент в нем все опровергал. Он напомнил Михалычу, что до ближайшего колхоза не меньше пятнадцати километров – путь пешком неблизкий, а уже надвигаются сумерки. Подозрительные, далеко не учтивые субъекты угнетали Михалыча. И еще эта красная царापина у горизонта на сером непроглядном небе – плохое предвестие.

– Папа, они идут за нами, – прошептала Ольга. – Мне страшно.

Михалыч обеспокоился еще больше, но все же повторил дочери ровным голосом: «Не оглядывайся. Все обойдется. Я уверен».

– Ты не уверен, не ври. Я знаю, какой ты, когда уверен.

Да, в самом деле, Михалыч нервничал, как не нервничал давно. Ничего удивительного, что Ольга увидела это. И менее очевидные его переживания не укрылись бы от ее взгляда. Кто они – эти хамоватые мужики? Наглецы-бездельники или отморозки? Что у них на уме? Не будь Ольги, он бы и не озаботился особенно. Во-первых, он не боялся быть битым: за прошедшие годы чем только не били по его телу – разом больше, разом меньше... И если бы он не тренировал это свое тело – при его характере – давно бы стал калеккой, в лучшем случае. А так, упругое, как холеный бультерьер, оно было послушно своему хозяину, несмотря на возраст – 48 лет. Во-вторых, жизнь научила Михалыча избегать обострений, когда силы были явно не равны – страдало его самолюбие, зато цела оставалась голова. Ольга – вот причина его теперешнего смятения. Страх за нее расползался внутри мутным киселем.

– Надо взять себя в руки, – сказал он дочери, но, скорее всего, себе. – Не смотри им в глаза. Будь, как всегда, сосредоточенной. Не вступай ни в какие диалоги.

Заговорщески перешептываясь, они подошли к палатке. Первым делом Михалыч носком сапога задвинул под полог туристскую лопатку, попавшуюся ему на глаза. Искося посмотрел в сторону чужаков – они так же, вразвалочку, подтягивались к стану. В голове Михалыча вертелись варианты развития событий. Он рассуждал: «Скорее всего, они – зеки на химии. Если так, на хрена им вляпываться в очередное дерьмо? Тот, с татарской физиономией, дураком не выглядит. Все обойдется. Уйми свое воображение». – «А если, – засомневался в нем оппонент, – а если твой татарин совсем не благоразумный... рядом с ним этот дерганый мудака – от такого всего можно ждать... пустынный берег реки, немолодой мужик с девчонкой, приближающаяся ночь – какое искушение для порочных душ. Стечение обстоятельств обозначило цель».

Тоска выхолощивала Михалыча. Действительно, навязчивость незнакомцев оставляла все меньше уверенности в благоприятных перспективах. Опустившись на корточки, он принялся разгребать пепел в кострище, не понимая, для чего он это делает. Затем отрезанно пересел на трухлявую колоду и поднял глаза на дочь. Господи, как он любит это существо, так на него похожее! Как дороги ему это обескровленное испугом лицо и эта сосредоточенность в нем, которую он отметил в первый же день, когда увидел дочь в окне роддома.

Непрощенные гости расселись вокруг кострища. Воспоминания на какое-то время отвлекли Михалыча от происходящего. Он сник, не видя выхода. Но вдруг физически почувствовал, как освежающая струйка храбрости протиснулась в его сосуды, вымывая из них растерянность и тоску. Он втянул поздрями воздух и вместе с вдохом в одно мгновение вышел из оцепенения. Безысходность в нашей жизни либо сминая нас, либо пробуждает опьяняющую ярость – и тогда наш дух неодолим. По всем приметам Михалыч осознал, что худшего уже не избежать – близится развязка, и он сделает все возможное, защищая себя и дочь. Трудно сказать, энергетика ли его мыслей, энергетика ли помыслов чужаков и гнетущая

энергетика непогоды – все это, соединившись, взорвало пространство на берегу реки, в скалистой долине Буга, и с этой минуты события стали развиваться стремительно и жестоко.

В пока еще бездейственной, но напряженной обстановке вокруг кострища Михалыч обратился к худому:

– Что, Горыныч, все еще хочешь жареного карася? Тогда потрудишься почистить рыбу, пока не стемнело. А ты, – перевел взгляд на костистого, – а ты дровишек сухих найди для костра.

Костистый отозвался тяжелым взглядом, поднялся, указал на худого.

– Он сложит костер. Я почищу рыбу.

– Ну бля! – встрепенулся худой. – Как что-то ответственное, так я, – но тут же принялся выбирать поленья потоньше и посуше. – Ну люди, бля....

Костистый неожиданно положил руку на плечо Михалыча, по-кошачьи стал мять его.

– Идем, Михалыч, садок из воды вытащишь. Идем, идем... – настаивал он вкрадчиво. – Проголодались мы.

Михалыч выпрямился и сказал Ольге: «Принеси свежей воды, доця». Он рассчитывал, что, находясь на пути к роднику и обратно, дочь будет в поле его зрения, пока он и костистый будут возиться с рыбой.

Костистый чистил рыбу со знанием дела и, потрошенную, передавал Михалычу, который стоял в воде и всполаскивал ее. Одновременно Михалыч поглядывал в сторону стана, следил за перемещениями двух силуэтов – худого и дочери. Как-то мгновенно упала темнота. Придавила все собой. В том месте, где стояла палатка, ярко запрыгало пламя. И вдруг оттуда же донесся вскрик Ольги.

Кровь ударила в виски Михалыча. Хоть он и ждал развязки, но крик дочери, знаменующий о ее начале, застал Михалыча врасплох. Он рванулся из реки к берегу и едва не напоролся на лезвие ножа в рыбьей крови. «Не двигаться, сука», – процедил сквозь зубы костистый. Он пытался дотянуться до головы Михалыча. Михалыч

отшатнулся, не устоял, завалился боком в воду. Как ни странно, он не испытывал страха. Ненависть нейтрализовала страх, и происходящее теперь воспринимались им как спортивное единоборство, из которого он обязан выйти победителем. Выбраться б на твердь! Ему по зубам костистый, хоть и с ножом в руках, а того невращенника он раздавит как червя! Дотянуться б до берега! Но, наполненные водой, сапоги вязли в иле, и стоило Михалычу сделать хоть полшага вперед – тут же костистый делал выпад ножом, как фехтовальщик. Его глаза сверкали, еще резче обозначились азиатские черты. Он расвирепел от осознания того, что надменная забава незаметно переросла в смертельную схватку, что этот мужичонка в годах, почти старик, становится источником опасности для его собственной жизни. Какое-то время они, контролируя движения друг друга, перемещались вдоль линии берега: костистый по береговой траве, Михалыч в реке. И вдруг его взгляд упал на спиннинг, лежащий на самом краешке берега, титановый спиннинг с инерционной металлической катушкой на комле. Михалыч резко дернулся влево, еще резче метнулся вправо, ухватил спиннинг за утончающийся кончик и с маху ударил им по мерзкому лицу. В спустившихся сумерках костистый прозевал этот маневр. Неожиданная вспышка ослепила его, сложились в коленях ноги. Он упал навзничь. «Зевок» стал для него роковым. Михалыч был тут как тут, подпрыгнул и слету ногой опустил на грудь костистого. В сапоге чавкнула вода, хряснули ребра – как валежник под подошвой. Он выскочил из сапог и, босой, в несколько прыжков оказался у палатки. Рядом с костром два тела в клубке перекатывались по земле. Клубок рычал, хрипел, скулил. Михалыч улучил момент и вцепился в горло худого. Отметил мысленно про себя – как ловко ему это удалось. Пальцы осязали кольца трахеи.

– Папочка, папочка, папочка, – отползая от места расправы, визжала Ольга. – Ты задушишь его, папочка. Не надо!

Руки худого на кистях Михалыча отпали. Перестали сучить ноги.

Увидев это, Ольга вскрикнула, обхватила голову руками и завывала. Ее трясло. Михалыч подсел к ней, прижал к себе. К горлу подкатил комок. Какое-то время они молчали, и в этом молчании Михалыч слышал удары победного барабана – своего сердца.

– Папа, ты убил его, папа! Он мертв, – сквозь кислый плач сказала Ольга, съежилась, закусила губу.

– И не он один, доця! – Безжалостно ответил Михалыч.

Глаза Ольги расширились в ужасе.

– Что-о-о-о? Что ты сказал? – она отстранилась от отца. – И ты так спокойно говоришь об этом? Ты?

– Да, говорю спокойно. Советую успокоиться и тебе. Если на свете есть справедливость, то происходившее не могло закончиться иначе. Не я – Бог их покарал.

Почти шепотом, жестикулируя дрожащей рукой, Ольга произнесла:

– Папа, мы убили людей. Убили! Нас ждет тюрьма. Это ужас! – потом, спохватившись, прошевелила губами еще тише: – Давай быстренько уйдем отсюда. Ведь нет свидетелей. Мало ли кто мог их убить. Соберемся, пока ночь, к утру дойдем до шоссе... Папочка, не сиди!

– Нет, дочка. С того берега нас видели хуторяне – мы у них картошку покупали вчера. Могли и этих с нами видеть – скупающие глаза есть повсюду, вот тебе и свидетели.

– И теперь нас посадят в тюрьму... Но ведь они сами виноваты, папа, правда же? Он набросился на меня, бил по лицу, папа, – Ольга кивнула на бездыханное тело, из ее глаз брызнули слезы. – Давай их стащим в речку. Я помогу.

– Они застрянут тут же на перекате. Или зацепятся за первую же корягу. Успокойся, родная моя, ни в какую тюрьму тебя не посадят. И меня тоже.

Подул ветерок, встрепенулось в костре пламя, озарив стынущее лицо худого. Михалыч встал и выплеснул на огонь воду из чана. Все почернело.

– Вот что, дочка, – промолвил он, – сейчас десять вечера. У нас есть восемь часов, чтобы вытащить тела на гору и вырыть там яму. Здесь жесткая земля, камни, а там – распаханная под озимые – копать будет нетрудно... Вот возьми это. Это коньяк, – протянул флягу, – сделай несколько глотков, залезай в палатку и постарайся уснуть. Я со всем справлюсь сам.

– Как же я смогу уснуть?

– Сможешь. Выпей и лезь в палатку, я сказал! Времени не так много.

Михалыч, проглотив комок, обнял дочь, поцеловал мокрое лицо, потом обцеловал ее ладони, вновь вспомнив ее маленькую: как эти пальцы таскали его за вихры... и запах младенческой кожи...

Почти полночи он вытаскивал мертвецов на гору – метров пятьдесят по склону. Первым он вытащил костистого и потратил на это много времени и сил. Перед тем как взяться за худого, вспомнил, что в рюкзаке есть веревка про запас. Вот и пригодилась. Петлей он обвил руки худого – и так, буксиром, получилось уже и быстрее и легче. Яма, как он и надеялся, копалась скоро. Место для нее он выбрал чуть поодаль гранитной во мхах плиты. Правда, туристская лопатка забирала не много земли, но Михалыч обеспокоен был больше тем, чтобы она не сломалась – не на то рассчитана. Он копал и перекуривал, и не утомлялся.

За полночь очистилось от туч небо. Засияли крупные звезды. По диагонали потянулся засев млечного пути. Ему вспоминались стихи со строчками о звездных ночах, о мироздании. Еще вспоминалось все, что он читал и слышал о самоценности великого чуда – жизни, о бессмертии души, о терпимости и о прощении. Яму он выкопал достаточно глубокую, чтобы не дорылись бродячие собаки и лисы, сбросил в нее тела, засыпал их, долго утапывал и, в конце концов, накинул сверху несколько лопат разрыхленной земли, чтобы не отличалось от вспаханного. С восходом солнца он уже спускался по склону...

«Вот, наконец-то!» – подумал Михалыч, когда спустя месяц проходил мимо стен Винницкого горотдела милиции. В витрине разыскиваемых МВД он увидел фотографии двух знакомых лиц. Он знал, что рано или поздно увидит их – для того и появляется здесь ежедневно. Подошел, стал читать тексты под фотографиями. «...Бежали из мест заключения...», «опасные...», «...могут быть с оружием...», «просим сообщить о месте пребывания...»

«Как я и предполагал, все сошлось, – подумал Михалыч. – Кем же еще им было быть!»

* * *

Конечно, за пятнадцать лет память не раз возвращала его к событиям той ночи. Он заново переживал ее страхи. Вспоминал и анализировал последовательно собственные действия. Но жалость ни разу не коснулась его сердца. Единственная подробность тех трагических обстоятельств гложет его: когда он, обливаясь потом, тащил костистого на гору, к последнему его пристанищу, то слышал из его проломленной груди не то хрипы, не то хлюпанье крови.

Автомобиль резво преодолевал подъем. Все было наполнено августовскими соками. Повсюду солнце, синева.

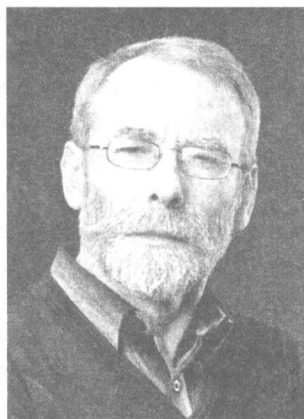
– Да, клёвое здесь место! – воскликнул зять Михалыча, – с погодой подфартило. Жаль, Ольга отказалась с нами поехать.

Віктор Рибачук

Художник, письменник, драматург. Народився у 1956 р. на Вінниччині. Освіту здобув у Вінницькому педагогічному інституті та Київському державному художньому інституті.

Віктор Рибачук написав понад 3000 картин: серії «Апокрифи» (1988–89), «Слов'янський щоденник» (1989–95), «Сентиментальні пейзажі» (1992–94), «Імперія духу» (1993–96), «Анатомія душі» (з 1991), «Портрет коханої жінки художника R.» (з 1995), «Манія величі» (з 1999). Він створив ряд портретів, пейзажів, натюрмортів, малюнків, у тому числі по розплавленому алюмінію (авторська техніка) та інше. Мав тридцять персональних виставок в Україні, США, Франції, Німеччині, Голландії, Швейцарії, Фінляндії, Словаччині. Виконував оригінальні художні розписи у Франції (будівля муніципалітету в м. Обань), приватних інтер'єрах Києва та Вінниці. Його картини зберігаються в музеях України, Швейцарії, США та Словаччини, а також у збірках відомих колекціонерів (Ф. Невзоров, В. Єрмольєв).

Віктор Рибачук – автор роману, поетичної збірки, оповідань, есе, п'єс. У 2011 році побачила світ збірка прози «На тому березі ріки» (видавництво «ПРАДА АРТ», Вінниця).

Віктор Рибачук

Берегелівські зlodії

(хроніки)

Краще б я не заїжджав у ті Берегелі – хіба не міг ще годинку-півтори посидіти за кермом і десь близько дванадцятої ночі в'їхати у двір, зайти у власну хату, випити чаю і впасти в обійми чистої постелі?! Мабуть, що не міг...

Десята вечора – майже ніч, в селі темно, як у негра в... Звертаю ліворуч, потім – знову ліворуч – мені до Павла, зо сто метрів прямо і... Темінь. Навколо тільки темінь, у його хаті теж... Навіщо було... Навіщо? Спотикаюсь, намагаюсь намацати хвіртку – вона відчине-на. Йду по стежині (нібито) до дверей, стукаю... Так і знав! Я так і знав – або спить, або п'яний, або ж п'яний спить. Чіпляю ногою якесь відро. Каструля! З чимось... Це «щось» витекло і подзюрчало східцями. Запахло кислим. Присвічую запальничкою – поряд трилітрові слоїки (добре, що не розбилися). Грюкаю в двері. Тихо. Хоч би де увімкнули світло – а може, це зlodії? Тихо і темно. Коли виходив з машини, ніби гавкали собаки. Тепер мовчать. Полякались, мабуть. Зазирнути у вікно і постукати? А як до нього добратись? Я ж весь у білому...

Загавкали собаки – оговтались... Що ж, доведеться ночувати в машині... Добре, що у Хмельницькому зайшов до магазину – голодним не залишусь. Посигналив. Собаки замовкли. Темно, тихо і... тепло.

– Чого трубиш, дурню! – кричали з вулиці, де недавно проїжджав і де світило на подвір'ї єдине в селі світло. – Люди ж сплять! – вже тихіше... Впізнаю Павлів п'яний, змордований тугою голос.

Зрозуміло... Що ж, прощавай, ніч, прощавайте, всі мої надії.

Іду на голос. Дорогу – дві стежини, прокладені шинами, – ледь видно. Йду обережно – вчора був дощ. Попереду під світлом чути голоси, і серед них – Павлів. Добре поету на селі: розуміти не розуміють, але чарку наллють, ще й нагодують, коли празник. Бо чули від когось, що й Шевченко чарчину любив. І цей любить. Та й, зрештою, що люди скажуть: потрапить він у читанку колись, мо', й пам'ятник десь поставлять... А тут – чарку пожаліли! Та й кажуть, що в якихось книжках надрукували вже... І сирота він, кажуть...

Під хлівом – лава, на ній – Павло. Сидить, склавши між ногами руки, мотає головою, як підбитий півень.

– Бачиш? – він звертається до чоловіка, що стоїть поряд: – До мене! Я ж казав тобі, *це – до мене!*

Підіймається з другої спроби і зигзагами біжить, розкинувши в боки руки, чи то сміється, чи то мукає. Босий, одна штанина волочиться по землі, ловить мене, міцно-міцно обіймає, і ми разом валимось долу...

Господи! Я ж весь у білому!

Знайомий із дитинства запах куряків під носом... Вилиця щемить... Господи!.. За що? Якимось підіймаюсь сам і допомагаю йому. Курей у господаря багато! Ой, багато... Струшую, що можу...

– Вибач, друже, вибач! Я такий радий, якби-и-и ж ти знав, який радий! – хитає головою і тілом. – Ти сам?

– Сам.

– А Віронька?

– Яка Віронька?! – стримую себе, а то б сказав...

Підходить чоловік, допомагає струшувати курячу радість.

– Це Володя – познайомтеся... Сьогодні ж Володимира! – і Павло пробує нас із Володею обійняти своїми дужими руками і стукнути лобами, чи – хто знає – поцілувати відразу обох.

– Павле, помовч! Обваляв у кізках людину... Ми тут, бачите, сидимо, якраз жінки немає...

Володя нетутешній, мабуть, – не може людина з профілем Цезаря народитись і жити у Берегелях.

– Бачу...

– Ти вибач, Вікторе, вибач. Ти ж знаєш, який я радий, – і Павло продовжує обіймами розтирати куряки по моїй білій сорочці...

– Знаю...

Десь чути качиний лемент (ще й качки є!). Заходимо до літньої кухні.

Пам'ятаю сільські хати доби мого дитинства, де всі жили в «передній хаті», яка була першою від сіней (коридору, по-сучасному), і спали, хто на тапчані – такому собі широкому простеленому сіном дерев'яному ліжку, хто на лежанці, а хто й на печі (зазвичай старі й діти, коли піч палилась). У сінях стояв кєрогаз або примус, або й те, й інше. Була ще «велика хата», або ж, як її інколи називали, «холодна», де посередині стояв великий стіл, під стінами – двоє ліжок (залізних!) із пірамідами подушок, одна на одній – від великої до маленької на вершині, і було тих подушок зо п'ять. Між ліжками – широкі дубові лави, на яких частенько ночували далекі гості. А на стінах – фотографії під склом і в рушниках. Я любив довго роздивлятися оті фотографії дивних незнайомих людей, із пори, мені не відомої. І до сьогодні вражають складки на їхньому одязі – не гори і фікуси, на фоні яких вони розмістилися, не сам одяг, навіть не обличчя, а складки: на чоботях, на гімнастерках і штанах, на фіранках, на платтях і блузках жінок, на скатертинах столів, біля яких вони сиділи і стояли. Ті складки були ніби намальовані: ямка заходить під горбок, зникає під ним, горбок огинає ямку, розрівнюється, потім вгинається і стає ямкою – і так по всьому рукаві, окрім ліктя, по всій штанині, окрім коліна, тільки на грудях усе гладеньке, ніби то не тканина, а щит, причеплений до грудей. Пізніше такі складки я бачив на картинах Піросмані. Стоячи босими ногами на біло-сніжному покривалі, я годинами вдивлявся... За що й «получав».

На столі стояла радіола. Батько вечорами підходив до неї, чимось клацав. Вона починала світитись зеленим оком посередині та жовтими рисками на склі, і здавалась мені чортом, який пицав, хрюкав, ревів, інколи щось наказував чоловічим або жіночим голосом і співав незрозумілих пісень. Тільки батько давав ради тому чортові. Вдень, коли його не було, дід теж інколи намагався розбудити того дідька в радіолі: гладив її жовтуваті «зуби», крутив за «вуха», піднімав кришку, під якою було чорне колесо (мабуть, «чортове»), закривав, коли я тихенько заходив подивитись. Як же він не боїться! Хоч дід був хоробрим – він брав руками вужа і кидав його геть за рів – але ж тут! Батько, зрозуміло, був найхоробрішим у світі – він їздив найбільшою у світі машиною... Дід гримав на мене, потім зі словами «нащо воно нам» ішов зі мною до свого брата Прокопа, і вони довго гомоніли про «напопридумували всього», аж поки я не засинав на дідових колінах. Бабця лише хрестилась, коли чула страшні голоси з великої хати, примовляючи раз за разом: «Господи, що ж то воно буде», вдивляючись у вогонь у печі, ніби в пекло. І освітлене вогнем, її обличчя ставало то переляканим, то здивованим, то суворим і страшним, як у Лихої Години, що мала мене побити, коли я робив якусь шкоду, що була зовсім не шкодою, але так думала бабця і ніколи мене не слухала, коли я пояснював їй, чому ото сталося...

І все-таки мені вдалося перемогти чорта в радіолі – з великим молотком я вбіг у велику хату і з усієї сили тріснув його в зелене око...

Зайшли в літню кухню – хлівець з двома залізними ліжками і столом посередині, без фотографій на стінах, без радіоли... Низька стеля.

Через років двадцять я завернув на мить до (тоді вже чужої) хатини мого дитинства – все було інше: обличчя на світлинах теж інші... та складки на одязі ті ж... І ще мене вразила аж занадто низька стеля.

...За столом два чоловіки. Третій лежить на ліжку і голосно проповідує, розмахуючи руками. З-за столу видно тільки руки і ноги

проповідника. Ніхто не курить. Стіл застелений вицвілим рядном, на якому напівпорожня миска салату з огірків і помідорів, розрізана цибулина, кілька шматочків сала, окраєць хліба. Біля столу надкушені скибки, пластикова пляшка з-під пива, чарки, ніж, дві виделки, шкірки від огірків.

– От бачите! От бачите, з ким ви, дурні, сидите! Чоловік до мене аж із Вінниці приїхав! До м-е-е-е-не! – Павло хитається, посміхається, б'є себе в груди... Той, що лежав і проповідував, замовк.

– Сідайте, Вікторе, біля Прокоповича, в кутку, – Володя підсуває стілець, пропускає мене в куток.

– Леонід Прокопович! – старий припіднявся, подає руку...

– Віктор.

– З Вінниці? – вони вже добряче хильнули. Це помітно навіть при тьмяному світлі «сорокаватівки»... В старого бліде, ледь покрите засмагою обличчя, з правильними рисами. Не залишився б у селі...

– Зі Львова... їду...

– А по батьощі як? – і він прижмурих очі.

– Іванович.

– А мене – Прокопович! Сідайте, Івановичу!

Сідаю.

– Володю, посадить Павла де-небудь – впаде ж, – звертаюсь до Володі. – Ви майже тверезий порівняно з іншими...

– І з вами теж... поки що... – в його голосі відчулася прикрість.

– ???

– Ви ж іще не пили. Всьому свій час, тим більше, що ви Павлів друг.

Киваю головою і розумію, що правда його.

– Зрозумів. Більше не буду, – кажу для годиться.

– То, може... – до мене звертається Прокопович і дивиться світлооко-широ, очі в очі, а рукою намагає поліетиленову пляшку «Чернігівського світлого», підіймає – там майже на дні. Самогонка. О, Господи!

– Хлопці... Павле! Пішли зі мною до машини, у мене там є... Самогонки пити не буду!

– Івановичу, приобщайся! Не гребууй... – і Прокопович наливає в найближчу до мене чарку.

Відсуваю... Хоч зараз мені можна все, бо вже не в білому... Х-м... Не буду. Не хочу. Тепер не хочу. Пізніше – Бог знає... У мене майже одна пляшка. Одна. Для них. На всіх – по сто... Вже близько одинадцятої – де взяти? І хто буде брати?

– Я розумію, – і Володя посміхається, дивлячись на мене. Він все знає, мабуть, і все розуміє...

– Пішли, Вікторе! – Павло виходить з-за столу. – Ти ж розумієш... Ти все розумієш! – Величезні циганські очі майже веселі... Він що, читає мої думки?

– Розумію – грім би мене вбив із цим розумінням!

Володя допомагає мені вийти (я ж не п'яний!).

– Завтра зранку дочка випере все! Так сталося, Вікторе, він не хотів...

– Все нормально!

– Нормально, а як же...

Ми з Павлом виходимо.

Усі вони – добрі люди. Вони народились тут, вони – царі Берегеля, графи і барони кутків і вулиць, шевальє дворів. Ми з Павлом – менестрелі, що, співаючи своїх пісень, заїхали в білому до них на подвір'я. Та співаємо для себе... А не краще було б їхати ще з півтори години і лягти спати? Та хіба вони просять у мене моїх «5 капель»?

Чи сто?

Лежав собі чоловік і говорив щось іншому. І той його слухав. Я зайшов.

І що?...

Вони нічого мені не сказали.

Мене для них не було.

На цій землі.

В Берегелях – особливо!

Ми приїжджі. Тільки я – на один день. Павло ж – на тиждень.

Тому ми йдемо до машини за даниною місцевим володарям. Десь там на них чекають дружини, корови, кролі, вранішні, ще не кошені (або кимось уже викошені) трави і знесені яйця, що лежать у сідалі. Все буде добре... Ми йдемо за даниною. Ми – босий Павло і я, ліворуч від нього, вже не в білому, ще тверезий і злий на себе.

Але ми йдемо... за отими «каплями», що з любов'ю купував для того, щоб з оцим босим циганчуком їх розпити, погомоніти, поляпати язиками, а потім тихо заснути на зло усім берегелівським мухам. А тепер?

Я злий...

Я злий? У мене напад мізантропії? Мабуть...

А де написано, що маю бути добрим?

Але хочу ним бути: добрим, а не злим. І ніяк не можу зрозуміти, чому деякі, хто навколо мене, такі добрі, а так хочуть бути злими! Тільки тому, що зло завжди перемагає? Тому, що зло – це слава, гроші, премії, Київ, Байкове?... І «ваша» Україна.

Але «ваша Україна» – це теж зло. Моя Україна – в Берегелях, де Павло Гірник загубив останню українську гривню, у Скнилові, де кашляє застужений лейтенант медслужби Вова Рибачук, у Білошллі, де заростає лободою могила мого кума, в Качанівці, де Володя Бабак захищає від хамів дуба, посадженого Шевченком, бо у «вашій Україні» із сорока восьми мільйонів населення сорок вісім хохлів згодні сьогодні зрубати цього дуба на паркет... Не для себе – для України хотіли старатись! Господи! Зроби що-небудь! Придумай якусь напасть, якусь повинь, щоб нас змило з цієї землі, очистило від вікової хохляцької скверни, і від мене очисти, тільки разом із ними: адже фінів, шведів і данців Ти не створив таку кількість, як нас!.. Забери мене першого, дітей моїх, рідних і друзів, усіх, кого забажаєш, тільки їх забери!.. Може, заселять колись ці квітучі пагорби інші люди – високі і горді, чесні і порядні, назвуться українцями (чи як захочуть), і землі цій не буде соромно за них. На колінах, уперше в житті, не для себе прошу!..

Якщо Тебе не купили хохли обіцянками нацарювати для Тебе Царство Небесне...

Не на колінах... Лежачи на берегелівському подвір'ї...

Прости, Господи!

Повертаємось до літньої кухні, як царі з дарами – пляшка, кільце ковбаси, хліб, лимон, оливи. А оливи навіщо? Хто зна... Поки нас не було, хтось приніс яйце.

– Толя! – зі мною знайомиться невисокого зросту чоловічок старший від мене (чи молодший?), той, що лежав...

– Іван, – представляється, тепер уже рідкісним ім'ям молодик, що сидить біля Прокоповича.

– А я – Іванович!

– А ми знаємо! – це Толя. Він посміхається. Мабуть, так посміхаються всі добрі подоляни, українці, слов'яни і земляни, та й усі, врешті-решт, хто не першу чарчину хильнув. – Поки ви за горілкою, я провірив сідало. Хоч одне, та є! – і знову посміхається.

Розкладаю дари. Та не останні, бо в авто є ще одна пляшка.

А в чарках вже горілка, та що залишалась у поліетилені.

І що я? Нічого, бо в чарках вже горілка...

Володя шматує «Дитячу» ковбасу, я шарпаю кільце на банці оливок, зливаю сироп у миску із салатом – а куди ще? Беру чарку. П'ю, бо в цій літній кухні маю пити те, що мені налили.

Так треба. Так прийнято. Я все-таки гість. Поки що.

Уже наливають із моєї пляшки. Мені – найбільше. П'ємо...

Володя, відставний офіцер, знає Морозова і Шмарова. Прокоповичу восени буде сімдесят. І колись був комбайнером. Толя вже три роки живе один.

Знову п'ємо. Я – найбільше.

Я їду зі Львова, і я майже тверезий.

Прокопович затягує пісню, бо має непоганий застільний баритон. У мене теж баритон, але я ще не готовий, та знаю: це – ненадовго...

Співають.

З Прокоповичем.

Не знаю цих пісень. Вперше чую...

Володя дістає пляшку полинівки. Натирання. Дуже гірка насто-
янка.

П'ємо.

Співаємо.

Всі.

Хто як може.

Чи це горілка так співає?

Але вона закінчується. Пісня – теж.

Уже пізно, вже всі, окрім нас, поснули, і взяти вже ніде, і почи-
нається розмова...

– Оце п'ємо... П'ємо і помремо коли-небудь десь в липухах... –
Прокопович сумно схилив голову і говорить, ніби сам до себе. –
А хотілося б серед квіток, серед чорнобривців, у запахах... Вранці
знайдуть – півсела завідувало б!

– А є такі квітки, рудбекії називаються... Ото красота! – підтри-
мує тему Толя.

– А ти звідки знаєш? – Іван запитує.

– Знаю! По телевізору бачив. Сьогодні!

– Червоні? – піднімає голову Прокопович.

– Всякі.

– Аби не червоні.

– Щоб не як наші морди, – знову вставляє слово Іван. – Як Пав-
ло... Вчора в бараболі спав! А якби помер там?! – усі сміються, крім
Павла.

– Нібито я тільки й роблю, що сплю в бараболі! – Павло вже
без сорочки, коли ж устиг? – А ти звідки знаєш? Чого ти мене там
шукав? Га? Це ти, мабуть, в мене бараболю викопуєш! Вже корчів
двадцять хтось викопав! В бараболі я сплю! – і дивиться йому в
очі!..

– Ти що, здурів? Нащо мені твоя бараболя?! В мене оно со-
рок соток засаджено, свою копати нема кому! Бараболю я в нього

викоую! Ви бачили?! А брагу в мене хто випив? Думаєш, не знаю? Тиждень тому заквасив брагу, а цей знайшов! Випили по кварти, і я заснув трошки. Встаю – а браги як не було!

– Що ти верзеш, дурню! Яку брагу! Навіщо мені твоя брага! Само вихлестало, а тепер шукає винного! І поверни мені мою косу! Чуєш?! Поверни! – Павло грюкнув кулаком по столу.

– Хлопці, перестаньте! – Прокопович підіймається, піднімає руки. – Перестаньте зараз же!.. В мене хтось штахвети покрав. То що мені тепер! Кожен рік гад якийсь краде! Вже п'ять років думаю їх поміняти. Та хіба ж дадуть!

– А я знаю, хто краде, Прокоповичу! Знаю! – і Толя теж стукає кулаком. – Але не скажу!

– Бо й сам їх крадеш! – Іван виричався на нього. (Вдарить?)

Толя якусь мить дивився розгублено із широко відкритим ротом, обвів усіх ображеним поглядом, і в очах його – сльози?

– За що він мене так... Гад! – ще мить, і зчиниться бійка. Я встаю.

– Може, ще одну взяти? – кажу між іншим і ніби спокійно.

– Де? – майже в один голос.

Тільки Володя тихо сміється:

– Ой, хлопці, хлопці...

– До баби Мелані... вона все одно не спить... Толя? Іван? Прокопович спить...

– Не потрібно, Павле. В машині є ще одна.

– Оце друг! Ну, Павло, друга маєш! – Прокопович не спав. – Володю, підриж салатику, і там десь сальце...

Я іду до машини.

Можна було прикрикнути на «злодіїв», втихомирити і розпозтися спати, але чомусь... Можливо, отой Толин беззахисний погляд, ніби в нього видерли із рук цукерку, отого гематогенного «ведмедика», якого він колись дитиною ділив на шматочки-кубики і їв перед сном, забуваючи ділитись із братом, бо той з'їв свою половину одним махом?.. Можна було... Але йду до машини за пляшкою, за тією, що мала бути, не вся, можливо, про всяк випадок,

коли однієї не вистачить для доброї балачки при каганцеві до ранку. Йду, бо знаю вже, що не буде того ранку, на який сподівався, а буде інший... І хай буде так.

Салатик вже підрізаний, хліб нарізаний, сало теж, і палець у Толі порізаний, і кров залишила сліди на рядні трьома плямами... І кров на хлібній пампушці.

– Володя сказав, що хлібом зупиняти кров найкраще, – пояснює мені Павло і берегється відкорковувати...

– Я знаю, – кажу. Але... Що я знаю?

– Так-от, я і кажу: якби він хоч раз приїхав до нас у село!.. А не так: посадили в машину і везуть, куди їм тра... – вони продовжують бесіду, яку почали ще років з вісім, а може, й двадцять тому...

– Якби не хотів, ніхто б його не возив, як попугая в клітці, – перебиває Прокоповича Іван. – Він що, дурачок?! Бо так йому вигідно!.. Це вони Україну нашу вкрали!

У мою відсутність обговорювали персону президента.

Я звертаюсь до Володі.

– Ви в якому званні пішли на дембель?

– Підполковником. В дев'яносто третьому. Майже десять років тому. Разом із Морозовим. Коли він пішов, я зрозумів: усе! Пора... «Служить би рад...» Ви розумієте... Такі, як ми, цій армії не потрібні, – він взяв чарку. – Але життя триває. Ми програли, але життя триває...

– Закінчується...

– Тому й п'ємо, – він посміхнувся. Я теж. І ми випили.

– А що це за історії з крадіжками? – розмовляємо вдвох, інші продовжують свою тему.

– Та які там крадіжки... Це село... Кудись щось всунули, а потім... А брага, хто її тільки у нього не пив, окрім мене...

Володя замовк. Ми з ним на «ви».

– Інший був би таким же...

– То чого ми такі дурні?..

– Хоч яблука вродили...

– А за ставок ВОНИ ще отвітять!..

– Хоч свет не відключають...

Говоримо всі. Нам потрібно не мовчати, і ми розмовляємо, доводимо один перед одним свою обізнаність і своє ставлення до буття, і наплювати на згоду із нами – так, як знаємо ми (кожен із нас), так ніхто не знає. І ми знаємо про це, але кожен знає тільки своє. Та в когось вкрали заступ, і всі знову шукаємо злодія. Хто?

Я не чув, та це не має ніякого значення.

– А вудки торік хто вкрав? – Не я... – І не я!.. – Я на рибу зовсім не ходю!

Хто не ходить? Яке це має значення...

Прокопович підпер голову долонею, пробує вдивлятися у Павлові булькаті очі. Це він сказав «не я»? Він?! А може, й ні.

Хіба не все одно?

Але це сказав не я.

Я крав яблука... один раз... на другому кінці села... і помідори... на колгоспній городині. Навіщо вони мені здались?.. Але ж я крав!

А заступа не крав.

Ніколи!..

– Людина, яка крада яблука, не має права бути президентом, – вголос повторюю думку. Я вже п'яний...

– Та й не тільки президентом... Може, підемо спати? – це Володя. – Там... дочка вам постелила.

– Вам?

– Ну... Тобі...

Павло пішов, ображений на злодіїв, грюкнув виделкою об тарілку і пішов. Забув забрати сорочку... і мене.

Знаю, в мене теж буває.

Завтра виперу біле. А сьогодні... Нікого не образив? Здається, ні. А себе? І себе теж... То й добре.

Іду спати, і мені приємно, що я добрий, що я... такий, як усі, і що я теж злодій... І що я – Брут!

Хіба міг Прокопович воювати, коли йому тільки має бути сімдесят! Не міг... Але хотів... А хіба я був старшиною... роти? Ні... Але ж – був! Я теж брехун...

Постіль пахне цвіллю. На ній цього літа ще ніхто не спав... Поважають!

Жаліють мене, дурня.

Господи... Мене – жаліють. Що ж Ти... отак?

Мене!..

Це ж Я!..

Скриплять двері. Сонце крізь верхню незафіранену шибку просвічує повіки. Прокидаюся.

Наді мною Павлів радісний голос...

– Братику мій, вставай! – зве тихо. Не повертаюсь. Він легенько стягує ковдру. Повертаю голову, розплющую очі.

– Навіщо?

– Вставати навіщо? Так треба! – вже голосно наказує він і сміється.

Скриплять пружини. Вставати?.. Натягну ковдру на голову.

У роті сухо... Ніби всю ніч гриз полин.

– Павле, знайди мені соди, – тихо прошу його невидиму присутність.

Мене не пече. Сода від розпачу, від настання вранішнього нападу мізантропії, від відсутності напалу тонн з 18 по сто грамів для кожного українця і для себе з півтонни.

А взагалі-то – пече...

Десь там, за дверима, Павло довго збовтує соду.

– Павле! – ледь гукаю.

– Зараз, несучи, – він підносить склянку. Стає краще.

– Уяви собі, якби я помер цієї ночі, що б ти зі мною робив?

– А що б робив? – Павло дістає цигарку, та не запалює. – Закопали б тебе в Берегелях!.. А горілки попили б!.. – і знову сміється. – Вставай! Народ «для разврата собран, тебя все ждуть!» – запалює вогонь і виходить.

Встаю. На мені тільки труси і майка. Все пам'ятаю, і про обійми, і про куряки... Краще все-таки було б вмерти...

Іду подвір'ям у бік літньої кухні. На мотузці полотніє мій одяг. Мацаю – ще вогкий.

Бідна дівчинка... Коли ж вона його прала? Пізно ввечері чи рано вранці?... І котра вже година?

Майже десята... Мабуть, вранці.

У літній кухні сидять. Сидять усі і вже всі п'яні. Чи вони все ще п'яні? О котрій я ліг? Бог зна... Павло подає чарку.

– Не їдь сьогодні... – і це не прохання – це молитва.

Випиваю. Господи, як же можна отаке пійло створити?!

– Ну як, краще? – хтось запитав.

– Краще... Не поїду. Куди ж поїдеш у самих трусах?

Володя дає мані стареньку сорочину і чорні, запані до сірого ще радянські спортивні штани.

Не поїду! Тому знову підставляю чарку. Мені тут добре, у цій літній кухні, із рідними вже берегелівськими злодіями, які до вечора, пляшка за пляшкою, з любов'ю до мене і до горілки, вициганять усі мої кишенькові скарби. Та й не дуже опиратимусь (добре, що бензину повний бак). Свої скарби вони викрали один в одного вже давно, і їхати їм нікуди. Мені теж. Сьогодні.

Я вже п'яний... Майже. Вип'ю ще зо сто грамів і втечу від них на цвинтар, посплю години три... І в дорогу! Від міліції мене завжди рятували окуляри... Втечу... Від кого? Від себе? Від них? А від них – за що? Ну... викопав хтось... Ну, цибулю вирвав, напився... Брагу випив... Хотів тещу вперіщити штахетиною... Ну... Від оцих шляхетних розмов?... Втекти? Нізащо!

– ...а от Морозов – інтелігент!

– ...тра було танками... за Україну!

– ...тож якби всі! Як колись за Богданом...

– Ну ти даєш! То ж коли було!

– ...та й фамілія в нього Морозов! От якби Моро-оо-з!

– А ти, Павле?

– А я що знаю?

І хтось розпочав:

Гей, наливайте-е-е-е по-о-овній ча-а-ри,

Щоб...

Прощавайте, пане генерале Морозов!..

...Щоб краще в сві-і-і-ті жило-о-о-ся...

Ми не були з Вами знайомі, та ці люди могли б бути вашими солдатами, і тужать цією піснею, що не стали ними... Ви рафінований інтелігент – таким був генерал Денікін.

Важко нам, пане генерале...

...л-о-о-о-о-ся...

...вашу генеральську логіку зрозуміти... Підполковник Володя каже, що рівних вам не було! За вами пішли б усі. А тепер?..

Хтось уже встиг збігати і повернутись.

Горілка хороша, майже не бурякова...

Якщо доживу до старості – стану гуральником, бо знаю один словацький рецепт. Посилатиму власноруч створене своєму зятю, королю Великобританії, щоб не кутив марихуану... тощо в пабах, а живив наш натурпродукт, і щоб онуки мої не хлестали шотландську самогонку з ким попало і де попало, а в Берегелях бігали, в гіршому випадку, з головним берегелівським злодієм Павлом Гірником за самогонкою, співали з ним пісні та слухали від лейтенант-колонеля діда Володі байки про генерала Морозова...

А я мовчатиму і тихесенько всім наливатиму.

Прости мене, Господи...

Поділля... Мені п'яненькому – моя мила подільська говірочка!

– ...нашо ти їм підсовуєш сраку – нашо вона їм тра? – це до Павла (про що вони?). – Тут не то що твій гуцул Герасемнюк, тут наш тутешній Драч нічо не пойме! – і Толя замовкає для миті суму. – Ото якби Україна відділилась од Росії коли-небудь, а не так, як зараз... А Поділля од України... Хай там собі кацапи в Києві строять своє! Ми б – тутечки... Шо – я не прав?.. Бураки – всім сахар... А то, понимаєш, гуцули з кацапами змовились і нас, подоляків, на сміх!

Трасця їх матері... От тоді б зажили... І шо нам до їх Чорнобилів та Домбасів?! Шо – в нас нема своїх горбів? А то – трембіти, Ротару, тоже мені ше – Героїня!.. От Плюц – хороший чоловік... Та й Мороз нормальний... А Ющенко?.. Йому Омельченко – да пошол ти!.. А він?! Хіба це президент... в будущем... Так і я можу бути президентом! Скажу Павлові, хай мені напише реч... А не, – то в морду! А то, понімаєш... А вобще-то – вкрали вони у нас Україну... Злодії!..

І він замовк.

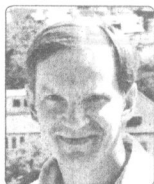
Мовчимо й ми, не тому, що немає чого пити – ми мовчимо. А що казати?

Я починаю катастрофічно тверезіти.

Мабуть, ще до вечора втечу з Берегель. Спробую втекти, якщо дасть Бог...

Авторський колектив

СЕРГІЙ ЦАРЕНКО

Начальник управління містобудування та архітектури Вінницької обласної державної адміністрації – головний архітектор області, кандидат архітектури.

Людмила ДЕНИСОВА

Архітектор, художник (гобелени та акварелі авторки зберігаються у Вінницькому художньому музеї та приватних колекціях США, Ізраїлю, Києва, Дніпропетровська та Вінниці). Займається дослідженням історії Вінниччини та Вінниці зокрема, публікується в місцевій пресі.

Юрій Плясовиця

Архітектор, займався викладацькою діяльністю у Вінницькому НТУ та обіймав посади головного архітектора проектного інституту в Сиктивкарі, Рибниці та вінницькому ВО «Термінал». Нині очолює архітектурно-проектну майстерню «Юрій Плясовиця». Хобі – живопис, графіка та література.

КАТЕРИНА НОВОСАД

Журналістка, кореспондент «Вінницької газети», пише на теми краєзнавства та історії Вінниці, співпрацює з Державним архівом у Вінницькій області (директор – Юрій Легун), обласним управлінням архітектури і містобудування (начальник – Сергій Царенко).

Партнери випуску

Винницька обласна організація
Національної спілки архітекторів України

КОРОТКИХ
Олександр Миколайович
голова правління

КОРПОРА

ГРОУ

K-MARKET

ТОВ НВП «Аргон»

ЦЕЦЕРОШЕНКО
Григорій Спиридонович
директор

ТУРИСТИЧНИЙ КОМПЛЕКС

☆☆☆
Лягушка

ЮР'ЄВ
Володимир Іванович
генеральний директор

Партнери випуску

ТОВ «МУР»

КОЗЛОВСЬКИЙ
Ігор Олексійович
генеральний директор

ТОВ «БМУ-3»

ГІРЕНКО
Тимофій Миколайович
директор

ТОВ «ВІННИЦЯБУД»

ГІГІНЕІШВІЛІ
Володимир Карлович
генеральний директор

Художньо-публіцистичне видання

Альманах
ПОДІЛЬСЬКІ ДЖЕРЕЛА

Архітектурна Вінниця:
час, простір, особистості

Редактор *Любов ЗАГОРОДНЯ*
Комп'ютерна верстка *Григорій ПЕШКОВ*
Коректор *Лариса ГОРДІЄНКО*
Дизайн обкладинки *Андрій ЯНЧЕНКО*

Здано до складання 01.04.2012.
Підписано до друку 10.07.2012.
Формат 60 x 84 / 16. Папір книжково-журнальний.
Гарнітура Minion Pro.
Умов. друк. арк. 12.09. Зам. № 5-12.
Наклад 400 прим.

Видавець ПП «ПРАДА АРТ»
м. Вінниця, пров. Селянський, 10/7.
Тел. (0432) 529 073. E-mail: pradaart@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
ДК № 3969.

Виготовлювач ФОП Рогальська І.О.
м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 145.
Тел.: (0432) 43-51-39, 50-29-02
Свідоцтво ВОЗ № 635744 від 01.03.2010 р.

“Собор. Вінниця”

Полотно. Олія.

Худ. І.В.Безбах.

(З фондів Вінницького обласного художнього музею)

Альманах «Подільські джерела» – це чудова нагода зануритись у багату й славу історію рідного краю, насолодитися красою художнього слова подолян, помилуватися творчістю народних майстрів, та й просто більше дізнатися про свою малу Батьківщину і знаних земляків.